

Освітнянський альманах

Освіта

в умовах війни

2022

КОНЦЕПТИ
ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРАКТИЧНІ КЕЙСИ

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ КОМУНАЛЬНИЙ
МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР НАУКОВО-ОСВІТНІХ
ІННОВАЦІЙ ТА МОНІТОРИНГУ

Освіта Тернополя

ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ

КОНЦЕПТИ

ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

ПРАКТИЧНІ КЕЙСИ

ОСВІТЯНСЬКИЙ АЛЬМАНАХ

Тернопіль
Видавництво «Підручники і посібники»
2023

Упорядники:
Г.І. Литвинюк, Л.О.Гапон, Г.П.Федун

Дизайнер обкладинки В. Поворозник.

Освіта Тернополя. «Освіта в умовах війни» : освітянський альманах / Упор.
Г.І. Литвинюк, Л.О.Гапон, Г.П.Федун. – Тернопіль: «Підручники і посібники», 2023. – 97 с.
IBSBN

У восьмому освітянському альманасі «Освіта в умовах війни: концепти, інструменти реалізації, практичні кейси» репрезентовано науково-методичний доробок педагогічних працівників міста Тернополя.

У цьому випуску викладено матеріали, які висвітлюють особливості професійного розвитку педагогів в умовах війни, актуальний досвід упровадження реформи «Нова українська школа» в освітньому просторі Тернополя, досягнення в процесі реалізації всеукраїнських та міжнародних освітніх проєктів, здійснення експериментів регіонального та всеукраїнського рівнів, створення здоров'язберезувального середовища.

Для педагогічних працівників сфери дошкільної, загальноосвітньої та післядипломної освіти.

Дорогі педагоги!

*Освіта у всі часи відіграє непроминяльну роль,
а в умовах війни – набуває особливої значущості.*

*Виховувати покоління молодих українців, готових відстоювати нашу державу –
це давати відсіч ворогу.*

*Формувати рідномовне середовище літературною українською –
це давати відсіч ворогу.*

*Реалізовувати інноваційні освітні проєкти на теренах нескореної України –
це давати відсіч ворогу.*

*Так відбувається кристалізація національної свідомості,
формується пріоритети майбутнього.*

*Кожен учитель, кожна школа сьогодні – це окрема історія успіхів та викликів.
Попри труднощі та перешкоди
в Тернополі налагоджено якісну професійну комунікацію педагогів.*

*У восьмому освітянському альманасі
«Освіта в умовах війни: концепти, інструменти реалізації, практичні кейси»,
висвітлено найкращі інноваційні методики і креативні техніки педагогів Тернополя.*

*Це – безцінний досвід наших учителів.
І великий внесок у наше майбутнє.*

*Разом ми зможемо зробити все для утвердження нашої державності!
Вистіймо і переможемо!
Слава Україні!*

Сергій Надал, міський голова Тернополя

Дорогі колеги-освітяни!

*Війна принесла випробування у наше життя.
Наш вибір – вистояти і перемогти.*

*За надскладних умов ми демонструємо унікальну працездатність,
залишаючись відкритими для творчого пошуку і професійного зростання,
віддаючи свій талант на розбудову незалежності України.*

*Це те уміння, яке дозволить нам пройти крізь усі випробування,
залишаючись людьми честі,
зберігаючи нездоланну силу духу,
щедро демонструючи свої здобутки і досягнення.*

*Свідчення цього –
вихід друком восьмого освітянського альманаху
«Освіта в умовах війни: концепти, інструменти реалізації, практичні кейси»,
у якому представлені яскраві методичні доробки педагогів Тернополя.*

*Досвід, помножений на творчість, надихає.
І попереду в нас іще багато звершень.
І Перемога. Спільна. Справжня. Безповоротна.*

*Ми переможемо!
Слава Україні!*

Ольга Похияк, начальник управління освіти і науки Тернопільської міської ради

Шановні колеги!

*У період воєнних випробувань освіта переживає серйозну трансформацію.
На межі екзистенційних викликів маємо бути гнучкими:
шукати різні формати взаємодії,
робити все для самоактуалізації та творчої співпраці педагогів,
спонукати до пошукової активності,
творити цілісний освітній простір, спрямований на інновації та розвиток.*

*У восьмому освітянського альманасі
«Освіта в умовах війни: концепти, інструменти реалізації, практичні кейси»,
ми демонструємо провідні освітні моделі та технології,
ділимося базовими позиціями та практичними інструментами
з питань формування індивідуальної професійної траєкторії розвитку,
досвідом утілення педагогічної супервізії.*

*Ми постійно вдосконалюємося,
упроваджуємо нові освітні програми,
забезпечуємо всебічний розвиток учнів і педагогів,
щоб не лише зберегти,
а й збільшити інтерес суспільства до освіти.*

*Наша стійкість і єдність, праця і наполегливість –
запорука нашої Перемоги.*

Разом – ми сила.

Слава Україні!

Галина Литвинюк, директор Тернопільського комунального методичного центру науково-освітніх інновацій та моніторингу

Галина Литвинюк,
директор,
Тернопільський комунальний методичний центр
науково-освітніх інновацій та моніторингу

КОРПОРАТИВНА ШКОЛА СУПЕРВІЗІЇ В КООРДИНАТАХ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ

У статті описано інтеграційно-методична модель діяльності корпоративної школи супервізії в системі неперервної освіти педагогів Тернополя; доведено взаємообумовленість усіх компонентів моделі; окреслено основні напрямки роботи супервізорів.

Ключові слова: педагогічна супервізія, неперервна освіта, супервізор, інтеграційно-методична модель, корпоративна школа супервізії.

*Неформальна освіта є однією з форм освіти впродовж життя.
Л. Лук'янова*

В умовах модернізації освітньої галузі, реформування національної освіти та реалізації Концепції «Нова українська школа» проблема професійного розвитку педагогів є надзвичайно актуальною.

Дієвим інструментом професійної підтримки та розвитку педагогів є супервізія з елементами корпоративного навчання.

Позитивний досвід упровадження корпоративної освіти зафіксовано у США та країнах Західної Європи. Кращі зразки імплементовано в систему неперервної освіти педагогів в Україні. Свідченням цього є діяльність корпоративної школи супервізії (далі – КШС) у 2020–2022 рр. в м. Тернополі.

Інтеграційно-методична модель КШС створена з урахуванням компетентнісного, неформального, андрагогічного підходів. Вона покликана забезпечити безперервний інтегрований процес ефективної взаємодії педагогів у трьох вимірах корпоративного навчання:

- вчитися в дії (інструментальний вимір) – засвоювати знання під час практичних занять;
- вчитися взаємодіяти (соціальний вимір) – передбачати роботу в групах або командах;
- вчитися вчитися (когнітивний вимір) – аналізувати власний довід і на основі аналізу формувати нові знання.

Діяльність КШС в системі неформальної освіти сприяє інтеграції індивідуального, колективного і соціального досвіду педагогів [2, с. 57]. Вона зорієнтована на задоволення індивідуальних потреб педагогів через спілкування на умовах толерантності, рефлексії та зворотного зв'язку. Останній потрібен для виявлення особливостей педагогічної діяльності, що потребують уточнення, унаочнення чи коригування.

Взаємообумовленість усіх компонентів моделі КШС забезпечує повноцінне задоволення потреб педагогів у саморозвитку, самореалізації, здобутті нових знань і практичного досвіду, мотивації і натхнення.

Теоретико-методологічний компонент КШС ґрунтується на впевненості в тому, що педагог здатний за підтримки супервізора осмислити власну практику і самостійно спрямувати зусилля для самостійної побудови траєкторії власного професійного розвитку [1, с. 21].

Супервізорство передбачає коучинг, наставництво, консультування із дотриманням принципів науковості, мобільності, гнучкості.

Супервізор використовує прогресивні освітні стратегії, які поліпшують процес корпоративного навчання та сприяють розв'язанню ключових завдань:

- здійснення навчально-методичного супроводу професійної діяльності суб'єктів освітнього та управлінського процесів;
- підтримка процесу професійного розвитку педагогічних працівників;
- консультування учасників освітнього процесу з актуальних питань реалізації реформи «Нова українська школа», освітніх програм, стратегій, внутрішньої системи забезпечення якості освіти, модельних програм, навчальних планів, упровадження сучасних технологій навчання, використання інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій;
- наставництво, спрямоване на розвиток професійної компетентності педагогів.

Важливим для організації корпоративного навчання є використання диференційованих форм роботи. Це забезпечує реалізацію таких функцій:

- 1) освітньої (формуальної або дидактичної), спрямованої на розширення професійних знань, умінь, навичок;
- 2) підтримувальної (тонізуючої), яка передбачає підвищення стійкості до негативного впливу з боку учасників освітнього процесу;
- 3) динамічної (супроводу психолога протягом певного періоду діяльності).

Змістовий концепт здійснення супервізії висвітлено в методичному навігаторі. У ньому викладено перелік тем, що потребують розкриття й осмислення на групових чи індивідуальних заняттях. Проблемні питання, зафіксовані в навігаторі, сприяють ефективному проєктуванню очікуваних результатів та є індикаторами подальшого моніторингу професійної діяльності.

Нестандартний стиль роботи супервізорів, інноваційні методи і прийоми навчання (дослідження, інтерактив, аналіз, конструювання), допомагають педагогам здобути ґрунтовні знання щодо змісту, структури, напрямів, специфіки професійної діяльності. На супервізійних зустрічах педагоги переосмислюють власну практику організації та здійснення освітнього процесу і спрямовують свої зусилля для його поліпшення. Такі зустрічі сприяють:

- підвищенню рівня професійної компетентності вчителів;
- удосконаленню їх умінь здійснювати рефлексію, самооцінювання, аналіз, планування, моніторинг, коригування;
- формуванню мотивації до моделювання власної траєкторії професійного розвитку.

Позитивними аспектами взаємодії супервізора і вчителя є:

- посилення мотивації до самоосвіти;
- зниження рівня професійного стресу;
- зміцнення позитивної самооцінки та формування професійної самоідентифікації педагога.

Індикаторами досягнення очікуваних результатів супервізії, проведеної в закладах освіти слугують:

- проєкти управлінських рішень,
- методичні рекомендації,
- зразки методичного інструментарію для самооцінювання,
- алгоритми самоосвіти педагога,
- мережеві інструменти формувального оцінювання,
- зразки моделювання програм уроків,

- моніторинг атестаційних листів,
- чеклісти,
- карти індивідуальних траєкторій професійного розвитку педагогів,
- плани тренінгів і панельних дискусій,
- проекти положень та конкурсів,
- критеріальні таблиці,
- плани-схеми навчальних занять,
- проекти стратегій,
- рекомендації щодо імплементації міжнародного досвіду тощо.

Отже, супервізія з елементами корпоративного навчання – вимога часу, важливий компонент неформальної освіти, інструмент професійного розвитку педагогів, що забезпечує високу якість надання освітніх послуг як інвестиції в майбутнє України.

Розроблена й апробована в освітньому просторі Тернополя інтеграційно-методична модель діяльності КШС може бути використана супервізорами, керівниками центрів професійного розвитку педагогів, педагогами, які працюють в системі інтеграційних векторів нової української школи.

Література

1. Литвинюк Г. І. Time-bound: оновлений методичний центр як змістовий ресурс Нової української школи. *Методист*. Київ, 2018. №10. С. 20–42.
2. Любченко Н., Білик Н. Супервізія як технологія післядипломної освіти педагогічних працівників у контексті Концепції «Нова українська школа». *Імідж сучасного педагога*. 2021. №5. С.5 –13.
3. Ніколенко Л. Т. Науково-методичний супровід формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих. *Післядипломна освіта в Україні*. Київ, 2016. С. 57–59.

Галина Свінних,

завідувач відділу неперервної освіти,
Тернопільський комунальний методичний центр
науково-освітніх інновацій та моніторингу

Жанетта Ханзель,

консультант,
Тернопільський комунальний методичний центр
науково-освітніх інновацій та моніторингу

СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНОЇ ДОМІНАНТИ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено сутність духовної домінанти особистості педагога як складової його професійної діяльності, розкрито поняття духовної компетентності та християнських моральних цінностей; проаналізовано основні шляхи їх формування.

Ключові слова: компетентність, духовна компетентність, духовність, мораль, моральне виховання, християнські моральні цінності.

Проблема формування національно стійкої та духовно багатой особистості набуває особливої актуальності саме зараз, у період активної фази війни російсько-української війни, у якій Україна відстоює територіальну і політичну цілісність. Високоморальна людина ніколи не зрадить, бо відрізняє добро від зла. Виплекати патріота – стратегічне завдання сучасної української школи.

Виховання особистості на засадах загальнолюдської моралі, плекання духовності, доброти, милосердя здавна входили до переліку найважливіших завдань педагогіки.

Формування духовного світу на найвищих зразках загальнолюдської моралі проголошували Я. Коменський, І. Песталоцці, Г. Ващенко. Останній уважав, що виховний ідеал має дві складові: патріотизм та духовність. І саме завдяки духовній культурі з її функціями відбувається розвиток особистості, її поглядів, світогляду, ціннісних орієнтацій [3].

Великий філософ Григорій Сковорода стверджував: «Духовна людина – вільна. У висоту, в глибину, в широту літає безмежно» [6]. Він наголошував, що від пізнання себе залежить шлях до пізнання всього світу, а відтак треба дбати про виховання передусім доброго серця дитини. «Ідея серця» як центру внутрішнього світу людини, що визначає її індивідуальність, є основним концептом філософії кордоцентризму.

Визначний педагог В. О. Сухомлинський розглядав духовне життя людини як двобічний процес, який вміщує не тільки розуміння, а й відчуття, внутрішню шляхетність, ідеї гуманності [7].

Блаженний Любомир Гузар переконував: «Треба мати міцний стержень у душі, щоб зберегти себе у суспільстві перемін» [4]. А розвиток духовної стійкості починається тоді, коли людина припиняє перекладати відповідальність за свої вчинки на інших.

Сучасний учений І. Д. Бех наголошував на тому, що мораль спадково не передається, вона виховується. Як слушно зауважує дослідник, виховання є загальною формотворчою основою морально-духовного розвитку людини [1].

Розвиток духовно-морального становлення в післядипломній сфері здійснюється завдяки організації педагогічного процесу на засадах взаємодії, співробітництва, партнерства, що відповідає андрагогічним принципам освіти для дорослих. Системний підхід у навчанні дозволяє розробляти цілісні

інтеграційні моделі, виявляти основні функції, компоненти, їх взаємозв'язки у духовно-ціннісному наповненні змісту освіти.

Особистісне зростання, набуття теоретичного багажу та практичного досвіду зумовлено творчим характером організації курсової підготовки. Застосування тренінгів, сучасних інтерактивних, інформаційно-комунікаційних технологій навчання дає можливість підготувати конкурентоспроможних фахівців, які можуть професійно застосовувати на практиці сучасні методи та форми духовно-морального виховання шкільної молоді.

Вагому роль у процесі професійної підготовки вчителів, готових реорганізувати систему виховних взаємодій, відіграє навчання на курсах підвищення кваліфікації при Тернопільському комунальному методичному центрі науково-освітніх інновацій та моніторингу (далі – ТКМЦНОІМ).

Важливим для формування педагога як носія духовно-моральних чеснот і націєцентрованих переконань є змістове наповнення програм курсової підготовки.

Виплекати вчителя, здатного засобами будь-якого предмета шкільної освіти виховати особистість із визнанням власної самоцінності – головне завдання низки освітніх програм курсів при ТКМЦНОІМ.

У навчальних програмах християнсько-світоглядного, культурного та освітньо-виховного спрямування «Віра і наука як фактор цілісного світосприйняття для укріплення віри та духовних цінностей учнів», «Удосконалення ключових компетентностей учителів етики та християнської етики» передбачено динамічне, інтегративне та інтерактивне оволодіння сучасними методами викладання, сфокусовано увагу на актуальних напрямках освітньої діяльності, які допомагають учителям визначити перспективи професійного розвитку, цілеспрямовано формують культурні орієнтири особистості відповідно до принципів християнської етики, підвищують загальний рівень духовно-моральної компетентності.

Глибокому усвідомленню важливості розвитку інтелектуальної, духовної та політичної україноцентричності сприяє вивчення спецкурсу «Використання ідей «Української хартії вільної людини» в освітньому процесі».

У світ народної творчості педагоги занурюються на майстер-класах «Українські обереги», «Технологія виготовлення ляльки-мотанки» тощо.

Зміст родинної культури знаходить яскраве втілення у програмах спецкурсів «Відкриті батьківські студії: мудрість родинної педагогіки» та «Педагогіка партнерства: сутність, основні принципи».

Отже, оновлення змісту навчальних програм курсової підготовки педагогів при ТКМЦНОІМ шляхом упровадження спецкурсів християнсько-світоглядного, культурного та освітньо-виховного спрямування сприяє формуванню в учителів високих інтелектуально-моральних інтересів і запитів, ціннісних поглядів, орієнтацій та переконань; збагачує методичний інструментарій педагогів; готує до усвідомленої роботи в системі національно-патріотичного та морально-духовного виховання дітей та учнівської молоді.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ, 2006. 272 с.
2. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2008. №2.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал. Брюссель, 1976. 208 с.
4. 10 цитат Любомира Гузара. URL: <https://gazeta.ua/articles/life/ vlada-boyitsya-svobodi-v-sercyah-nabagato-bilshe-nizh-golodnogo-buntu-10-citat-lyubomira-guzara/953126>
5. Кремінь В. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації: освіта в контексті «кризи духовності». *Педагогіка і психологія*. 2006. №2.
6. Сковорода Г. С. Пізнай в собі людину. Львів, 1995. 528 с.
7. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра. Київ, 1976. 653 с.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті окреслено систему національно-патріотичного виховання як комплексної діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, релігійних організацій та інших інститутів з метою формування патріота-громадянина. Вказано пріоритетні напрямки виховної діяльності, описано основні форми і методи роботи.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, національну свідомість європейські цінності, виховна система.

У період війни, яку розв'язала і веде російська федерація проти України, виникає нагальна необхідність здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей, становлення громадянина-патріота, готового самовіддано розбудовувати суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну українську державу, зміцнювати її національну безпеку, сприяти громадянському миру й злагоді в суспільстві. На часі – формування громадян-патріотів України, підготовлених до життя, з високою національною свідомістю, здатних побудувати громадянське суспільство, в основу якого закладені та постійно втілюються європейські цінності:

- повага до національних символів;
- активна участь у громадсько-політичному житті країни;
- верховенство права, повага до прав людини;
- готовність до природоохоронної діяльності;
- толерантне ставлення до цінностей і переконань представників інших культур;
- готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність країни.

Мета національно-патріотичного виховання – становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності.

Сучасний підхід до організації патріотичного виховання вимагає відмови від традиційних одноразових заходів, виховний ефект яких здебільшого полягає в отриманні певної інформації та залучення учнів до корисної діяльності. Це має бути комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, релігійних організацій та інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних

інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Як виховати національну свідомість? Найкраще — через розуміння цінності власної країни для самих себе.

Головні завдання педагогів:

- підтримка ініціатив дітей, спрямованих на реалізацію соціально значущих проєктів, залучення дітей до активної конструктивної діяльності;
- сприяння набуттю дітьми та молоддю досвіду патріотичних дій, виховання їх у дусі патріотичного обов'язку, утвердження в свідомості й почуттях особистості патріотичних цінностей та переконань;
- ознайомлення з сучасними підходами до національно-патріотичного виховання, особливостями освітнього процесу в умовах воєнного стану, ресурсами психологічної та емоційної підтримки дітей під час війни.

Ключі до виховання патріотизму:

- мотивація до здійснення національно-патріотичного виховання;
- глибоке розуміння учнів чи вихованців;
- володіння сучасними методами і підходами національно-патріотичного виховання;
- організація сприятливого освітнього середовища;
- розбудова партнерської взаємодії з національно-патріотичного виховання в місцевій громаді;
- гуманістично орієнтована розвивальна модель виховання.

Головним пріоритетом сучасного патріотичного виховання є вироблення переконаності учнів, що сила українців – у єдності.

Пріоритети національно-патріотичного виховання:

- формування мовленнєвої культури; підвищення ролі української мови як національної цінності; мовні конкурси, диктанти єдності тощо;
- популяризація та збереження культурної спадщини та культурних цінностей України; краєзнавчо-екскурсійна діяльність; музейна педагогіка; культурно-мистецькі заходи;
- виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки;
- сприяння діяльності гуртків, клубів та осередків громадської активності, спрямованих на патріотичне виховання дітей та молоді;
- підтримка і розвиток учнівського самоврядування; формування громадянських компетентностей, розвиток культури демократії учасників освітнього процесу;
- сприяння набуттю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;
- запобігання та профілактика негативних проявів поведінки, злочинності, наркоманії, алкоголізму серед дітей та молоді шляхом залучення дітей і молоді до участі в заходах і проєктах з національно-патріотичного виховання;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- військово-патріотичне виховання, формування оборонної свідомості; проведення військово-патріотичних вишколів та навчання з тактичної медицини, участь у дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), співпраця закладів освіти з військовим комісаріатом, ДСНС України, молодіжними громадськими організаціями;

- культивування ставлення до військовослужбовця як до захисника України, героя;
- волонтерство, благодійні акції, уроки доброти, формування піклувального мислення, відповідальності за свої вчинки;
- підтримка екологічних, соціальних молодіжних ініціатив і проектів; утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- формування толерантного ставлення до інших, народів, культур і традицій;
- спонукання особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму;
- розвиток духовності і моральності у суспільстві, утвердження традиційних сімейних цінностей.

Форми, методи та прийоми національно-патріотичного виховання треба вибирати з урахуванням вікових особливостей учнів, їх уподобань та інтересів, можливостей спілкування в інтернет-мережі, традицій закладів освіти й місцевих громад, можливостей партнерів.

Форми національно-патріотичного виховання:

- творчі проекти;
- тематичні патріотичні клуби;
- майстер-класи із виготовлення артлістівок, інтерактивних плакатів для українських воїнів; створення колажів та панно;
- віртуальні мандрівки, мандрівки-звіти;
- патріотичні челенджі, зарядки, флешмоби, раптівки (візуалізація державних чи національних символів, контурів кордонів України);
- створення та презентація коміксів, роликів (анімаційних фільмів) на патріотичну тематику; використання мобільних додатків, зустрічі із воїнами ЗСУ, волонтерами, земляками-патріотами; пересувні виставки;
- реконструкції історичних подій;
- виготовлення плакатів чи постерів (вітальних, узагальнювальних, символічних);
- портфоліо родинних реліквій і/чи традицій; написання книг пам'яті (родини, школи, громади);
- станційні ігри, квести;
- створення інфографіки (шевронів, подій);
- «живий музей»;
- реальні або віртуальні подорожі чи експедиції (історичними музеями України чи місцями історичних подій);
- дебати, конкурси есе, біографічні розвідки;
- тренінги;
- лото «Меморі» (створення карток на запам'ятовування дат, назв місць, діячів та їхніх висловлювань, пов'язаних із здобуттям Україною незалежності);
- фестивалі патріотичної прози та пісні, кастинг патріотичних пісень, ярмарки тощо.

Методи національно-патріотичного виховання:

- інтерактивні (рольові ігри, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки»;
- вправи (усні, письмові, графічні), вправлення,
- метод аналізу соціальних ситуацій, кейс-стаді,
- створення ситуацій успіху, діалог,
- методика колективних творчих справ, SWOT-аналіз,
- наративні методи (етичні та сократівські бесіди, дискусії, диспути);
- кластерний метод (складання кросвордів, схем, таблиць, діаграм);
- рефлексивні (рефлексивно-експліцитний метод),
- метод «Опенспас»,

- метод «Світове кафе»,
- консультування, моделювання,
- добродієнні акції, учнівські добродієнні проекти,
- раптівки (флешмоби),
- форуми, скайп-конференції, онлайн-спілкування,
- перформанси тощо.

Виховання національної еліти – фундамент майбутнього розвитку українського суспільства. Робота з дітьми та учнівською молоддю, спрямована на національно-патріотичне виховання, повинна викликати відгук у їхньому серці, пробуджувати емоції, бути зрозумілою і природною, відповідати запитам сучасного підростаючого покоління.

Література

1. Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#n11>
2. Програма «Нова українська школа у поступі до цінностей». Київ, 2018. 40 с.
3. Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>
4. Наказ Міністерства освіти і науки від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 №641». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-v-zakladah-osviti-ukrayini-ta-viznannya-takim-sho-vtrativ-chinnist-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-vid-16062015-641>

ОРГАНІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПОТЕРПІЛИМИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ

У статті запропоновано чекліст для практичних психологів та соціальних педагогів, які працюють з особами з ознаками посттравматичного стресового розладу.

Ключові слова: стрес, психологічна травма, посттравматичний стресовий розлад, стабілізація, ресурс.

24 лютого 2022 року наше життя змінилося назавжди. Воєнні дії агресора спричинили багато руйнувань і смертей. У зміненій реальності разом ми маємо знайти відповіді на запитання: як запобігти виснаженню через стрес від війни? як знайти способи адаптуватися до нових умов існування? як упоратися з труднощами?

Психічне травмування в людей має різну глибину і складність. А ситуації, які переживають громадяни України в умовах війни, виходять за межі звичайного досвіду роботи практичного психолога та соціального педагога. Тож для того, щоб правильно побудувати консультативний і корекційний процес із постраждалими, пропонуємо чекліст для організації допомоги особам з ознаками посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР).

Чекліст для організації допомоги особам з ознаками ПТСР

1. Ознаки та симптоми ПТСР:

- гіперзбудження;
- близькість до травми;
- уникання.

2. Завдання корекційної роботи з клієнтами з симптомами ПТСР:

- зменшити симптоми гіперзбудливості;
- зменшити гостроту нав'язливих симптомів близькості до травми;
- навчити застосовувати ресурсні копінг-стратегії замість уникання;
- відновити відчуття внутрішньої безпеки;
- відновити контроль за власним життям;
- сформувати нове уявлення про себе (не того, хто потерпів а того, хто вижив);
- інтегрувати травматичний досвід у загальну життєву історію (наративну, експліцитну пам'ять);
- вибудувати нові життєві перспективи.

3. Принципи роботи з клієнтами з ПТСР:

- безпека;
- терапевтичні стосунки;
- травмафокусована діагностика;
- високий професіоналізм;
- недопущення ретравматизації.

4.Методи травматерапії:

- КПТ (когнітивно-поведінкова терапія);
- EMDR (з англ. *Eye Movement Desensitization and Reprocessing* – десенсибілізація з допомогою рухів очей і репроцесинг).

5.Структура корекційної роботи з клієнтами з ПТСР.

5. 1. Етапи корекційної роботи з клієнтами з ПТСР:

- 1) етап стабілізації;
- 2) етап відновлення;
- 3) етап інтеграції;
- 4) відновлення безпеки;
- 5) стабілізація і пошуку ресурсів;
- 6) травмафокусована психокорекція (терапія);
- 7) реінтеграція, побудова життєвих перспектив .

5.2. Вправи для безпеки, стабілізації і пошуку ресурсів:

- вправа «Безпечне місце»;
- вправа «Сейф для неприємних спогадів»;
- вправа «Потік світла»;
- ресурсні активності;
- визначення власних копінг-стратегій (від англ. *coping* — долати; копінг-стратегії – стратегії подолання стресу);
- модель «BASIC Ph» (багатовимірна модель подолання стресу та пошуку внутрішньої стабільності).

Література

1. Ващенко І.В., Антонова О.Г. Конфлікт. Посттравматичний стрес: шляхи їх подолання: навч. посіб. Київ, 1998. 289 с.
2. Важливі навички в періоди стресу: ілюстроване керівництво. Копенгаген, 2021.
3. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір» : навчально-методичний посіб. Київ, 2017. 208 с.
4. Музиченко І.В., Ткачук І.І. Шляхи подолання дитячої психотравми в діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. Київ, 2017. 88 с.

Леся Гапон,
кандидат філологічних наук,
консультант,
Тернопільський комунальний методичний центр
науково-освітніх інновацій та моніторингу

РЕАЛІЗАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ОСВІТНЬО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

У статті описано шляхи реалізації академічної свободи вчителя в контексті захисту освітньо-інформаційного простору України в умовах війни; описано можливості, які надає вчителю імплементація реформи «Нова українська школа»; наголошено на неупущимості використання в освітній діяльності будь-яких матеріалів, пов'язаних із країною-агресором.

Ключові слова: академічна свобода, нова українська школа, навчальна програма, система оцінювання, Український правопис.

*Свобода — можливість чинити вибір відповідно до своїх бажань,
інтересів і цілей на основі знання об'єктивної дійсності.
З енциклопедії «Вікіпедія»*

Об'єктивною дійсністю сьогодення є російсько-українська війна. Розвиток освіти за обставин, що склалися, потребує значних вольових зусиль, пошуку додаткових ресурсів, опанування й застосування особливих психолого-педагогічних технік для подолання стресу, однак педагогам вдається зберегти ресурсний стан і забезпечити високу якість надання освітніх послуг.

Секретом успіху вчителів є злагодженість педагогічної взаємодії, консолідація професійних зусиль в освітньому просторі, заснованому на принципах реалізації академічної свободи.

Відповідно до статті 54 «Права та обов'язки педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу» Закону України «Про освіту» (2017), педагоги мають право на:

- академічну свободу, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі;
- педагогічну ініціативу;
- розроблення та впровадження авторських навчальних програм, проєктів, освітніх методик і технологій, методів і засобів;
- вільний вибір освітніх програм, форм навчання, закладів освіти, установ та організацій, інших суб'єктів освітньої діяльності, що здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних працівників тощо [1].

Широке поле для професійної творчості педагога окреслює реформа «Нова українська школа».

I. Вибір модельних навчальних програм і підручників.

Учитель обирає модельну програму предмета чи інтегрованого курсу з переліку модельних програм, затверджених МОН, та підручник, створений на основі цієї програми, із переліку підручників,

рекомендованих МОН. За потреби вчитель може користуватися декількома підручниками чи посібниками, рекомендованими МОН [3].

II. Створення навчальних програм.

В «Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році» (Лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2022 р. № 1/9530-22) вказано: «Модельні навчальні програми на рівні закладу освіти мають бути конкретизовані у навчальні програми» [3]. Останні оформлюються за зразком модельної (див. Лист МОН від 24.03.2021 № 4.5/637-21 «Потенційним авторам/укладачам модельних навчальних програм для базової середньої освіти») і затверджується на педагогічній раді [3;4].

Розробляючи навчальну програму на основі модельної, педагоги можуть:

- вносити зміни у пропонований модельною навчальною програмою зміст навчального предмета/інтегрованого курсу,
- доповнювати зміст програми, включаючи регіональний компонент; розширювати/поглиблювати або ущільнювати зміст окремих елементів (розділів, тем, модулів тощо);
- доповнювати тематику практичних/творчих робіт;
- вилучати окремі питання, з метою уникнення надмірної деталізації змісту навчального матеріалу;
- змінювати послідовність вивчення тем, не порушуючи логічної послідовності досягнення результатів навчання;
- додавати або пропонувати інші види навчальної діяльності, відповідно до освітніх методик і технологій, які використовує вчитель, а також наявних засобів навчання.

Загальний обсяг таких змін може досягати 20% [3, с.17–19].

Навчальні програми, розроблені не на основі модельних навчальних програм, можуть використовуватись тільки у закладах освіти, у яких вони створені, і тільки за умови, що ці програми отримали відповідний гриф Міністерства освіти і науки України.

Календарно-тематичне планування здійснюється на основі навчальної програми у довільній формі і може бути об'єднано з навчальною програмою в один документ [3, с. 20].

III. Участь у розробленні процедур та інструментарію оцінювання.

Одним із обов'язкових елементів освітньої програми закладу є розділ, у якому описано інструменти, правила та процедури оцінювання в закладі.

Заклад/вчителі має/мають право внести в освітню програму й ухвалити:

- шкалу оцінювання (за потреби);
- правила переведення загальної оцінки результатів навчання в 12-бальну шкалу для виставлення оцінок у Свідоцтво досягнень (за умови використання власної шкали);
- термін адаптаційного періоду для 5-тих класів, коли не здійснюється поточне і підсумкове оцінювання);
- форми, зміст та способи оцінювання;
- види та кількість контрольних (діагностувальних) робіт;
- спосіб визначення підсумкових оцінок: тематичних, семестрових, річних:
  - ✓ урахування / неврахування поточних оцінок (діагностувальних / контрольних робіт) для виставлення тематичних оцінок.
  - ✓ урахування результатів тематичного оцінювання та результатів контролю груп загальних результатів навчання, відображених у Свідоцтві досягнень , для виставлення семестрової оцінки (Лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2022 р. № 1/9530-22) [3, с. 26].

Важливо зауважити, що педпрацівники можуть розробляти критерії та дескриптори до кожної теми відповідно до загальних критеріїв (Наказ Міністерства освіти і науки України від 01 квітня 2022 р. № 289) [5].

III. Вільний вибір форм, методів і засобів навчання в межах освітньої програми.

30.07.2022 р. Верховна Рада України прийняла за основу проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності».

У цьому документі запропоновано доповнити статті 6, 33 Закону України «Про освіту» і статтю 3-1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» твердженням про те, що освітні програми, науково-освітні програми та наукові дослідження не можуть містити посилання на джерела інформації, створені:

- на території держави-агресора або держави-окупанта;
- державною мовою держави-агресора або держави-окупанта;
- фізичною особою, яка є громадянином (підданим) держави-агресора або держави-окупанта;
- юридичною особою зареєстрованою на території держави-агресора або держави-окупанта [6].

В умовах необхідності захисту освітньо-інформаційного простору України від «руського міра» при виборі запропонованих кимось чи створених самостійно методичних продуктів неприпустимим є використання в них будь-яких елементів (текстів, ілюстрацій, методик, діагностувальних карт, анкет тощо), пов'язаних із країною-агресором.

Основними видами освітніх ресурсів, які можуть створюють педагогічні працівники, є: методичні розробки, плани-конспекти, сценарії, додаткові інформаційні матеріали для проведення уроків, контрольні роботи, тести, практичні і проєктні завдання для роботи учнів під час проведення навчальних занять і вдома, завдання для самостійного опрацювання учнями; навчальні програми, календарно-тематичні плани, електронні освітні ресурси для дистанційного навчання, інші інформаційні ресурси.

Способами оприлюднення педагогічних доробків учителів можуть бути: публікації на сайті закладу та/або засновника, освітніх онлайн-платформах; у блогах, професійних спільнотах соціальних мереж, матеріалах та/або виступах конференцій, фахових виданнях тощо.

Щоб не сприяти агресору, треба дуже ретельно перевіряти джерельну базу публікацій; вивчати біографічні дані про авторів; не використовувати інтернет-передруків, не знайшовши первинної публікації.

Наприклад, статтю «Найпоширеніші випадки помилок у використанні лапок» за покликанням <https://zno.if.ua/?p=6065> опубліковано на сайті «Українська мова і література». Джерелом публікації вказано сайт «Всеосвіта». Тут за покликанням <http://surl.li/egzci> знаходимо ту саму статтю і вказівку на її первинне джерело – російський сайт mel.fm, доступ до якого зараз заборонено. Не всі правила, викладені в статті, відповідають чинному Українському правопису, однак через необачність користувачів матеріал досі активно поширюється в мережі. Разом з ним поширюються помилки.

Для формування в дітей багатого українськомовного тезаурусу, популяризації української мови в освітньому просторі, на виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 4373, публікації педагогів мають відповідати вимогам нової редакції Українського правопису [7]. Особливо ретельно варто вивчити правила написання слів іншомовного походження, наприклад: *гаджет, гугл, пошукова система «Гугл», проєкт, топпроєкт, віцедиректор, інтернет, мережа «Інтернет», вебсайт, флешмоб, арттерапія, екошкола, смарттехнології, зустріч у зумі, зворотний зв'язок на платформі «Зум»* тощо [7, с. 48–49, 86].

Отже, академічна свобода педагога може стати джерелом невичерпних можливостей для самореалізації, творчості, новаторства, експериментів у контексті імплементації реформи «Нова українська школа». Однак реалізовувати її треба відповідально, з урахуванням суспільних потреб. В умовах війни ми маємо враховувати необхідність захисту освітньо-інформаційного простору України від впливу «руського міра», відмовитися від використання російських джерел, які можуть негативно вплинути на формування в учнів картини світу, віднайшовши натомість натхнення та мотивацію на рідномовному ґрунті.

Література

1. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради*. 2017, № 38-39.
2. Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність». *Відомості Верховної Ради*. 2016, № 3.
3. Лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2022 р. № 1/9530-22 «Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-shkolah-u-20222023-navchalnomu-roci>
4. Лист МОН від 24.03.2021 № 4.5/637-21 «Потенційним авторам/укладачам модельних навчальних програм для базової середньої освіти». URL: <https://imzo.gov.ua/2021/03/24/lyst-mon-vid-24-03-2021-4-5-637-21-potentsiynym-avtoram-ukladacham-model-nykh-navchal-nykh-prohram-dlia-bazovoi-seredn-oi-osvity/>
5. Наказ МОН № 289 від 01.04.2022 року «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86195/
6. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40164?fbclid=IwAR2HisjRFAKAbrPktEOUQpASAONhHynFZkTalepw4RgeK3y_rSy0DOG9StY
7. Український правопис. Київ: Науково-виробниче підприємство «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2019. 393 с.
URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Pravopys.2019/ukr.pravopys-2019.pdf>

ІНТЕГРАЦІЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦЬКОЇ ГАЛУЗІ

У статті окреслено актуальність інтеграції на уроках мистецтва відповідно до вимог нової української школи. Висвітлено роль мистецьких предметів при інтеграції; принципи об'єднання навчального матеріалу. Показано відмінність уроків інтегрованого змісту від уроків з використанням міжпредметних зв'язків. Доведено, що мистецький тезаурус є важливим засобом інтеграції.

Ключові слова: загальна мистецька освіта, інтеграція, інтегроване навчання, міжпредметні зв'язки, інтегрований курс «Мистецтво», мистецький тезаурус.

Нова українська школа спрямовує освітній процес на формування в учнів комплексу ключових і предметних компетентностей, розвиток у них емоційного інтелекту, комунікативних і творчих здібностей, які закладають підґрунтя для особистісної самореалізації дитини в суспільстві. На важливості саме таких завдань наголошено в Державному стандарті початкової освіти, Державному стандарті базової середньої освіти, а також у Типових освітніх програмах мистецької освітньої галузі.

У майбутньому люди потребуватимуть різних умінь і навичок. Серед найактуальніших будуть такі: критичне мислення, прогнозування, порівняння та зіставлення, узагальнення, оцінювання суперечностей, вибір альтернативи, прийняття обґрунтованих рішень, повага та розуміння думок інших, уміння співпрацювати; логічне конструювання висловлювань, використання засвоєної інформації в нових ситуаціях. Тож особливої значущості набувають аспекти інтеграції навчального матеріалу в процесі вивчення шкільних дисциплін.

У галузі загальної мистецької освіти проблему інтеграції досліджували О. Кабкова, О. Курєвіна, Л. Савенкова, Н. Терентьєва та ін., які переконливо довели доцільність інтегрованого навчання мистецтва й поліхудожнього виховання школярів на уроках і в позаурочний час як істотних чинників розвитку творчої особистості, її естетичної культури й духовності. У працях Л. М. Масол розкрито сутність феномену інтеграції в теорії педагогіки, висвітлено її філософські, культурологічні та психологічні основи; обґрунтовано авторську концепцію поліцентричної інтеграції змісту загальної мистецької освіти, що стала науковим фундаментом для конструювання інтегрованого курсу «Мистецтво» і низки підручників для учнів 1–11 класів; представлено класифікацію видів інтеграції, інтеграційні механізми й форми синтезу мистецтв [3 ; 4 ; 5].

На думку дослідників, інтеграція (від лат. *integer* – повний, цілісний) – оригінальне поєднання на уроці відомостей різних навчальних предметів навколо однієї теми [6]. Учені вважають, що шляхом інтеграції здійснюється особистісно зорієнтований підхід до навчання, і сам учень може обирати «опорні» знання з різних предметів «з орієнтацією на суб'єктивний досвід, що склався в нього під впливом як попереднього навчання, так і більш широкої взаємодії з навколишньою дійсністю» [3, с. 27].

Зростає значення ціннісних параметрів мистецької освіти. Випускники нової української школи будуть жити умовах постійних змін, діяти в непередбачуваних ситуаціях, тож мають стати мобільними, гнучкими, творчими, готовими до постійного саморозвитку.

Процес і результативність упровадження інтегрованого навчання в закладах освіти безпосередньо залежить від професійної компетентності педагога. У мистецькій освітній галузі при викладанні предметів «Образотворче мистецтво» та «Музичне мистецтво» лише при тісній взаємодії обох вчителів можна реалізувати завдання, описані в Державному стандарті.

Важливо відрізняти уроки інтегрованого змісту від використання міжпредметних зв'язків, які передбачають включення запитань і завдань з матеріалу інших предметів, що мають допоміжне значення для вивчення певної теми. Також треба відрізняти урок з елементами інтеграції змісту двох чи більше предметів від уроку, побудованого за програмою інтегрованого курсу.

Науковці С. У. Гончаренко, Н. М. Бібік, О. Я. Савченко та ін. неодноразово зазначали, що інтеграція шкільного змісту може бути повною або частковою. Часткова інтеграція полягає у поєднанні матеріалу з різних предметів, підпорядкованих одній темі. На цій основі будуються інтегровані уроки. Набула поширення інтеграція за змістом та за засобами пізнавальної діяльності (спостереження, мислення, мовлення). Зокрема в початковій школі домінує пізнавальна діяльність, що ґрунтується на пропедевтичних знаннях, суб'єктивному досвіді учнів, спостереженнях. Тому інтеграція тут застосовується як «стихійна», так і «керована» [2].

При інтегрованому навчанні музичне та образотворче мистецтво – рівноправні предмети. Тож у процесі викладання курсу «Мистецтво» педагог не може надавати перевагу одному, а інший викладати частково. На жаль, таке трапляється, коли вчитель є фахівцем однієї дисципліни [7].

Інтеграція мистецьких дисциплін якнайкраще сприяє формуванню у школярів художньої картини світу. Художні твори створюють колосальну за шириною охоплення і глибиною інтерпретації художню картину світу, в якій відображено не лише сучасне, але й минуле, і навіть майбутнє. Складно вчителю образотворчого мистецтва не надати образотворчій складовій провідну роль і навпаки. Тут на допомогу прийдуть інформаційні технології та інформаційні ресурси. При частковій інтеграції уроки музичного та образотворчого мистецтва об'єднані однією темою [7].

При використанні міжпредметних зв'язків один предмет є основним, а відомості з іншого – допоміжні. Наприклад, при вивченні теми «Мистецтво стародавніх цивілізацій» (модельна програма «Мистецтво. 5–6 класи», автори: Масол Л.М., Просіна О.В.) особливостями мистецтва стародавніх цивілізацій, яке називають класичним, адже воно мало величезний вплив на подальший розвиток художньої творчості; а відомості з історії допомагають розкрити тему (міжпредметні зв'язки).

При інтегрованому навчанні навчальний матеріал має блочну структуру, коли є одне-два головні поняття, явища, які розглядаються з різних позицій протягом короткого часу. При використанні міжпредметних зв'язків навчальний матеріал подається лінійно – поняття, терміни і явища пов'язуються з іншими темами, галузями. Наприклад, термін «ритм» розглядається на уроках мистецької освітньої галузі одночасно, у короткий проміжок часу (інтеграція). Архетип ритму як чинника єднання знаходимо в народному мистецтві, а саме: в орнаментах, хороводах, рефренах обрядових пісень. На уроці музичного мистецтва, уводячи термін «ритм», здобувачам освіти пропонують пригадати визначення ритму, репрезентовані в процесі вивчення інших предметів, та порівняти їх (міжпредметні зв'язки) [7].

Застосування принципів інтегрованого навчання залежить від того, як викладаються мистецькі дисципліни: у межах інтегрованого курсу «Мистецтво» чи як окремі предмети – «Музичне мистецтво» і «Образотворче мистецтво».

При інтегрованому підході діє глобальний принцип: для утворення комплексної картини про поняття, процес, явище об'єднуються в єдине ціле знання з різних галузей. При використанні міжпредметних зв'язків діє локальний принцип: знання з інших галузей укріплюються в загальну логіку уроку, основного предмета. При цьому урок музичного мистецтва залишається саме уроком музичного мистецтва з відповідною структурою та викладом навчального матеріалу [7].

Важливим на уроках мистецтва є формування інфомедійної грамотності учнів. У модельних програмах інтегрованого курсу «Мистецтво» з'являється нова для уроків мистецької освітньої галузі тема «Анімація». Прикладом її реалізації слугує досвід учителя Н. В. Штик, яка пропонує за допомогою мобільного застосунку «StopMonionStudio» на уроці образотворчого мистецтва зняти короткий анімований фільм, а на уроці музичного мистецтва дібрати до нього музичний супровід [7].

Для міжгалузевої інтеграції у закладах освіти проводять тематичні тижні, дні, наприклад: день кольору, тиждень осені тощо.

Важливим засобом інтеграції є мистецький тезаурус. На уроках у закладах середньої освіти учні опановують основи художніх мов, і для цього вчителі використовують багату палітру специфічних мистецьких термінів, які не заучуються формально, не запам'ятовуються відірвано від звучання музики чи аналізу картин і фільмів, а засвоюються на рівні мистецтвознавчої пропедевтики виключно в перебігу сенсорно-перцептивної і художньо-практичної діяльності. Саме тому в підручниках з мистецтва для 1–5 класів нової української школи виокремлюється обов'язковий блок «Поняття». Наскільки з року в рік набувають розвитку інтелектуальні вміння учнів, настільки збільшується за обсягом та ускладнюється мистецький тезаурус – компас-орієнтир у безмежному морі термінів. [5 ; с. 47–51].

Мистецькі терміни можуть збігатися повністю чи частково, не збігатися взагалі, мати різний масштаб спільної області перетину. Рівнозначні поняття часто фігурують під неоднаковими назвами в різних мистецтвах. Наприклад, термін «музична форма» ближчий за змістом до поняття «композиція», ніж до однойменного поняття «форма» у пластичних мистецтвах. Спостерігаються і зворотні феномени: одним словом позначаються різні смислові явища. Так, широкоживане слово «динаміка» має різне значення: у музиці воно передусім передає гучність, а в образотворчому мистецтві – рух. Наведені терміни належать до надзвичайно багатозначних (їх чимало в мистецтві), тому вони мають властивість змінюватися залежно від масштабу й контексту їх використання [5 ; с. 49].

Можна також навести чимало прикладів понять, однакових за назвами, але різних за значенням. Наприклад, мотив у музиці означає найкоротший наспів, частину музичної теми, а в образотворчому мистецтві – це первинний елемент візерунка орнаменту.

Для унаочнення подібних зіставлень Л. М. Масол розробила порівняльні словникові таблиці для учнів початкової та основної школи, які відповідають інтегративному формату курсу «Мистецтво» (табл.1) [5; с. 50].

Таблиця 1

Ансамбль (від фр. <i>ensemble</i> – разом)		
<i>Музичне мистецтво</i>	<i>Візуальне мистецтво</i>	<i>Синтетичні мистецтва</i>
спільне виконання (дует, тріо, квартет), злагодженість виконання кількох осіб, що грають або співають разом)	група творів мистецтва, об'єднаних спільним задумом, композицією, наприклад, архітектурно-скульптурний ансамбль площі, парку	злагоджена гра акторів у театрі, кіно
Імпровізація (від лат. <i>improvises</i> – несподіваний, непередбачуваний, раптовий)		
<i>Музичне мистецтво</i>	<i>Візуальне мистецтво</i>	<i>Синтетичні мистецтва</i>
тип музикування, при якому творення музики відбувається під час її виконання	створення візуальних образів без попередньої підготовки	гра актора, який під час виконання ролі вносить певні зміни до твору мистецтва

Отже, опанування методики інтегрованого навчання мистецтва сприятиме перебудові свідомості вчителів у напрямку відмови від одномірного вузько спеціалізованого бачення ролі мистецтва в школі, від звички протиставляти види мистецтв замість пошуку схожих рис і властивостей, а її успішна реалізація забезпечить досягнення конкурентоздатної освіти, спроможної забезпечити кожному здатність самостійно досягати тієї чи іншої життєвої мети, творчо самостверджуватись у різних соціальних сферах.

Література

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: <https://is.gd/RCyqZU>
2. Максименко Н. А. Інтегрований підхід до організації образотворчої діяльності молодших школярів. URL: <https://is.gd/GByVIB>
3. Масол Л. М. Впровадження нових програм з мистецтва і художньої культури. *Мистецтво та освіта*. № 3. 2001. С. 27–30.
4. Масол Л. М. Інтеграція? Інтеграція... Інтеграція! (Поліцентрична інтеграція змісту загальної мистецької освіти). *Мистецтво та освіта*. №1(95). 2020. С. 20–26.
5. Масол Л. М. Методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво»: навчально-методичний посібник. Київ, 2022. 205 с.
6. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3–4 клас. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf>
7. Штик Н. В. Інтеграція та міжпредметні зв'язки на уроках мистецької освітньої галузі. URL: [file:///C:/Users/lenovo/Downloads/Pp%203\(115\)2022-60-64.pdf](file:///C:/Users/lenovo/Downloads/Pp%203(115)2022-60-64.pdf)

УПРОВАДЖЕННЯ СМАРТТЕХНОЛОГІЙ І ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ

У статті викладено основні принципи та шляхи впровадження смарттехнологій та формування колективного інтелекту на уроках математики й інформатики.

Ключові слова: *смартнавчання, смарттехнології, колективний інтелект, мотивація.*

Одним із перспективних напрямків розвитку й модернізації освітніх процесів в Україні є смартнавчання (від англ. *smart* – розумний). Його передтечею стало навчання із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

Концепція смартнавчання в освіті виникла слідом за проникненням у наше життя «розумних» пристроїв, що полегшують професійну діяльність і побут: смартфону, смартбудинку, смарткару, смартборду, смартсистеми самодіагностики жорсткого диска комп'ютера тощо.

Будь-яка технологічна новинка завжди запалює в душі дитини вогник зацікавленості, тому впровадження смарттехнологій робить процес навчання креативно спрямованим, умотивовуючи учня / ученицю до вільного пошуку інформації в будь-який час.

Смартзасобами для смартнавчання є: смартборд, смартарт, смартоклас (стаціонарний чи мобільний), віртуальні лабораторії з використанням смарттехнологій, засоби дистанційного навчання, мобільні пристрої, малогабаритні безпроводні презентаційні пристрої, системи з індивідуальною траєкторією навчання тощо.

Використання смартзасобів і смарттехнологій на уроках математики й інформатики впливає на цілі, зміст, форми і методи навчання, передбачаючи:

- підготовку учнів до життя в інформативному суспільстві;
- уведення нових змістових одиниць прикладного характеру;
- використання методів прикладного характеру;
- упровадження колективно-розподільних, індивідуально-диференційованих та групових форм роботи.

Смартнавчання – це насамперед усвідомлене навчання, яке передбачає творчу співпрацю школярів між собою, результативну взаємодію педагога і учня. Наприклад, використання онлайн-сервісу «Thinglink» відкриває можливості вчителю створювати інтерактивні плакати, дидактичні матеріали, а також діти можуть створювати власні технологічні продукти як для вивчення нового матеріалу, так і для узагальнення та систематизації знань.

Коли люди об'єднуються для вирішення певних завдань, вони починають діяти як частина цілого, колективу. Цю властивість колективного інтелекту корисно використовувати для розв'язання проблемних ситуацій на уроці, складання алгоритмів, розв'язання комплексних компетентісно орієнтованих завдань.

Колективний інтелект на уроках формується, коли реалізуються принципи наукової рівності, індивідуальної творчості, права на помилку, мінімального та максимального контролю, права на критику, мотивації до навчання. Ефективними для формування колективного інтелекту є метод конкретних ситуацій і метод евристичних запитань.

Результатом упровадження смарттехнологій та формування колективного інтелекту є:

- збільшення обсягу навчальної інформації в ІТ- середовищі;
- розширення мобільності в одержанні інформації;
- підвищується рівень використання інноваційних технологій;
- співпраця не лише в межах однієї школи, а й можливість створення мережі обміну інформацією з кількома закладами загальної середньої або вищої освіти;
- підвищення ефективності міжособистісної взаємодії та відповідальність за спільну справу.

Література

1. Вовк О. Б. Системи електронного навчання – нові форми сучасної освіти. *Математичні машини і системи*. 2015. № 3.
2. Михайліченко М. В., Рудик Я. М. Освітні технології: навчальний посібник. Київ, 2016. 583 с.
3. Smart-освіта: ресурси та перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-метод. конф. : тези доповідей. Київ, 2016. 421 с.

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ МІСТА ТЕРНОПОЛЯ

Марія Балящук,
заступник директора з навчально-виховної роботи,
Тернопільська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 16
ім. Володимира Левицького

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІЛОТНОГО ПРОЄКТУ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті подано основні тенденції формування та розвитку пілотного проєкту, впровадженого за новим Держстандартом у базовій освіті, а також відображено нові форми та напрямки освіти, які ґрунтуються на особистісно орієнтованих та компетентнісних підходах до навчання.

Ключові слова: нова українська школа, мотивація, пошук, актуальність, компетентність, співпраця, розвиток, результативність.

Ефективна організація нововведень у закладі освіти залежить від розвитку його потенціалу, професійної компетентності педагогічного колективу, роботи в умовах пошуку та створення методичної та матеріально-технічної підтримки інноваційних змін.

Навчання в новій українській школі (далі – НУШ) кардинально відрізняється від традиційного за підходами, стилем викладання, можливостями розвитку, креативністю форм. Учні, які навчаються за новим стандартом, мають зовсім іншу мотивацію. Якщо у традиційній школі пріоритетними були бали за успішність, то у новій – це формування думки про те, що знання потрібні у дорослому житті і їх можна застосувати просто зараз. Навчання, де учні об'єднуються у великі і малі групи, працюють у парах, пізнають та аналізують, а не лише заучують потрібні правила та формули, співпрацюють із однокласниками та вчителем, створюють цікаві навчальні проєкти і розуміють, для чого їм потрібні будуть у житті ті чи інші знання. Саме за умови такого пізнання у школярів розвивається критичне мислення, уміння вести переговори, домовлятися, контролювати власні емоції, удосконалювати мовленнєві вміння у реальних життєвих ситуаціях; також діти вчать керувати своїми знаннями, виходячи із зони комфорту та розвиваючи критичне мислення.

До початку навчального року було обрано модельні навчальні програми для здобувачів освіти з усіх галузей – навчальних предметів (інтегрованих курсів), що реалізують ідеї НУШ, впроваджено методичні матеріали щодо роботи з Типовою освітньою програмою, модельними навчальними програмами для учнів 5–6 класів. Завдяки професіоналізму педагогічних працівників та методистів усіх рівнів триває робота над удосконаленням програм та рекомендацій, забезпеченням професійно-

методичної підтримки, створенням та проведенням курсів, семінарів, вебінарів, круглих столів тощо для професійного зростання кожного працівника освіти для успішного продовження впровадження нового Державного стандарту.

Найбільша перевага реформи – це те, що вона мотивує до змін кожного (учителя, учня, батька).

Метою дослідження є розробити, застосувати, обґрунтувати та експериментально перевірити навчально-методичні матеріали, застосувати новий інструментарій у навчанні, сформулювати кінцевий продукт – компетентісного учня в умовах реалізації нового Державного стандарту.

Актуальність проєкту полягає у забезпеченні високого рівня якості освіти та реформуванні сучасної освіти вже сьогодні. Важливим кроком є зміцнення освітньої системи в школі, розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти, а також реалізації принципово нових підходів та інструментів, які ґрунтуються на особистісно орієнтованому та компетентісному підходах до навчання з урахуванням вікових особливостей фізичного, розумового та психічного розвитку здобувача освіти та вимагає системних розроблень, створення навчально-методичних комплексів, розробок, сучасних методів та технологій навчання.

Педагогічний колектив у співпраці із батьками в умовах мобільності створили модель випускника НУШ, якому притаманні такі наскрізні вміння, як:

- учитися по-новому (система нанизування знань із кожної освітньої галузі);
- бути свідомим щодо вибору життєвого шляху;
- уміти застосовувати здобуті знання і самоутверджуватися;
- бути шанобливим у ставленні до родини, суспільства, навколишнього середовища, національних та культурних цінностей українського народу.

Така особистість у взаємодії зі світом уміє будувати діалог на підставі взаємоповаги та формує свої знання з усіх освітніх галузей. Випускник сучасної школи є активною особистістю, за якою зберігається право вибору та відповідальність; такий учень наділений умінням розподіляти лідерство та застосовувати принципи соціального партнерства, що передбачає рівність сторін і добровільність у прийнятті зобов'язань. Тож випускник нової школи має не лише глибокі знання і володіє ключовими компетентностями, а й успішно застосовує здобуті вміння в різних життєвих ситуаціях, швидко адаптуючись у суспільстві.

Результатами впровадження НУШ є:

- розроблення навчально-методичних матеріалів в умовах реалізації Державного стандарту для здобувачів освіти з усіх освітніх галузей – навчальних предметів (інтегрованих курсів), що реалізують ідеї Концепції «Нова українська школа» і спрямовані на досягнення очікуваних результатів);
- опанування методичного інструментарію базової школи на засадах Концепції «Нова українська школа»;
- організація безпечного освітнього середовища, яке сприятиме якісному навчанню із урахуванням різних форм здобуття освіти: індивідуальна (сімейна, екстернат, педагогічний патронаж), змішана форма навчання;
- виховання учня, який може вчитися по-новому, опановуючи наскрізні вміння та ключові компетентності;
- мотивування вчителя до постійного методичного зростання, мобільності, до змін у підходах викладу навчального матеріалу;
- застосування комбінованої системи оцінювання;
- здійснення постійного моніторингу ефективності впровадження Державного стандарту базової середньої освіти;

- проведення апробації варіантів типового навчального плану відповідно до освітніх потреб учнів та можливостей учителів вносити доцільні зміни за умов, у яких працює заклад загальної середньої освіти, потребою спільних вимог педагогічної та батьківської громадськості;
- формування компетентностей в учнів, які необхідні для соціалізації та громадської активності, свідомого вибору життєвого шляху, самореалізації, виховання шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього середовища, національних і культурних цінностей українського народу.

Реалізація мети та завдань дослідження ґрунтується на таких принципах нової української школи:

- ✓ діалог – взаємодія – взаємоповага;
- ✓ розподілене лідерство (про активність, право вибору та відповідальність за нього);
- ✓ принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Міцним фундаментом для ефективної роботи нової школи є:

- розроблення навчально-методичного забезпечення в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти;
- розроблення навчальних матеріалів для забезпечення модельних навчальних програм (поетапно) для здобувачів освіти з усіх освітніх галузей – навчальних предметів (інтегрованих курсів), що реалізують ідеї Концепції «Нова українська школа», які спрямовані на досягнення очікуваних результатів Державного стандарту базової середньої освіти;
- експериментальна перевірка можливостей реалізації освітніх галузей стандарту шляхом предметного та інтегрованого навчання;
- підготовка вчителів до впровадження навчально-методичного забезпечення базової середньої освіти в умовах реалізації нового Державного стандарту базової середньої освіти;
- розроблення програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників (зокрема, учасників проєкту);
- інструктивно-методичних матеріалів щодо системи оцінювання освітніх досягнень здобувачів загальної середньої освіти;
- розроблення та апробація нових вимог до переведення державної підсумкової атестації учнів;
- оновлення нормативної бази функціонування базової школи відповідно до впровадження змін;
- висновки моніторингових досліджень про якість освіти в умовах експериментального навчання;

Особливістю пілотування є нові педагогічні підходи в усіх освітніх галузях: мовно-літературній, інформатичній, природничій, технологічній, здоров'язбережувальній, громадянській та історичній, фізичної культури, мистецькій. Кожна галузь діє за конкретно сформованою освітньою траєкторією. Учителі-предметники добирають систему вправ, застосування яких допомагає класифікувати результати навченості кожного учня, відповідно до освітніх груп та оцінювати сформованість умінь та навичок школярів із навчальних предметів.

Особливістю організації навчання є міжпредметна та міжгалузева інтеграція. У нашій школі це предмети мистецької галузі (образотворче і музичне мистецтво), де педагоги вчать учнів цілісно сприймати світ культури, формують у дітей цілісність сприймання пам'яток культури, архітектури, малярства, музичних творів. Цікаво і по-новому відбуваються уроки фізичної культури: особливістю є те, що урок, на якому представлено декілька видів спорту, можуть проводити кілька вчителів на паралелі в один час. Учні, незалежно від приналежності до класу, діляться на групи для виконання спортивних завдань. Така система проведення уроків до вподоби школярам, адже вони самостійно обирають фізичну активність і можуть за бажанням її змінити на будь-якому етапі, дотримуючись правил безпеки і гри. Таким способом учні стають дисциплінованими та чітко обізнаними в поетапному проведенні певного виду спорту.

Важливим елементом НУШ у базовій середній школі є оцінювання результатів школярів, які здійснюються синтезуючи поточні бали, результати діагностувальних робіт, контрольних робіт, фронтальних та індивідуальних опитувань, відповідно до оцінювальних груп результатів навчання з конкретних предметів. Кожен педагог індивідуалізує навчання, створюючи рівневі різнотипні завдання, адже швидкість сприйняття і базові знання у дітей різні. Саме такий підхід дає можливість об'єктивно оцінити кожного учня, враховуючи таксономію освітніх цілей за когнітивним рівнем діяльності.

Результатом такого навчання є компетентний учень, який уміє аналізувати навчальну інформацію, класифікувати, порівнювати, узагальнювати, інтегрувати, упорядковувати; уміє оцінювати власну діяльність; уміє рефлексувати, перекодовувати інформацію з текстової у схематичну, створювати новий продукт. Окрім типового оцінювального балу, який отримувала дитина у школі, є формувальне оцінювання, що форматує навчальний процес з урахуванням потреб кожного учня задля більш ефективного формування знань та вмінь. Саме ця система оцінювання створює позитивну атмосферу навчання, за якої школярі не бояться ставити запитання, помилятися й показувати те, чого вони ще не вміють або не знають. Тобто створюється комфортне освітнє середовище, у якому панує дух пізнання для кожної дитини. Результатом навчальної діяльності для кожного учня є Свідоцтво досягнень, у якому відображено рівень навченості учня з кожного предмета.

Цінність нового освітнього простору полягає у формуванні цілісного уявлення про шляхи і методи створення ефективної моделі розвивального навчання; у виявленні провідних ідей, теоретичних та організаційно-методичних засад створення розвивального соціокультурного простору життєдіяльності закладу загальної середньої освіти. Практична значимість дослідження полягає в отриманні результатів та висновків, які можуть бути використані для створення необхідних умов з метою всебічного розвитку творчого потенціалу учнів під час оволодіння вчителями необхідними методиками викладання для підвищення рівня навчальних досягнень школярів і забезпечення готовності учнів до продовження навчання на наступному рівні освіти. Адже готовність до умов динамічного світу є необхідною умовою кожного громадянина. Учителі є агентами змін сучасної епохи, які працюють на результат – покоління, що здатне приймати нові рішення, змінювати життя суспільства, творчо мислити, бути відповідальними, активними, адже від майстерності вчителя залежить усвідомлення дитиною призначення її в житті, сприяння розвитку компетентностей учнів у рамках шкільних предметів.

Саме мобільність професії вчителя, його постійне життєнавчання сприяє зміні освітнього простору, створює школу, яка поєднує в собі теоретичні, практичні знання та вміння. Змінюється політичне, соціально-економічне життя нашої країни, зростають вимоги суспільства до якісної освіти, які спонукають до реформ в українській освіті, що є одним із пріоритетних напрямків державної політики.

Література

1. Методика викладання в школі: теорія та практика / С. В. Петков, С. Д. Коломоєць. Київ, 2021. 216 с.
2. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Н.М. Бібік. Київ, 2018. 160 с.
3. Фідкевич О., Богданець-Білокаленко Н. Нова українська школа: теорія і практика формувального оцінювання у 3–4 класах закладів загальної середньої освіти : навчально-методичний посібник. Київ, 2020. 96 с.

Олександра Пшеничняк,
вихователь дошкільного підрозділу,
Тернопільська початкова школа №2

Любов Литвинець,
учитель початкових класів,
Тернопільська початкова школа №2

УПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СТРАТЕГІЇ НУШ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ В НАВЧАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті викладено основні аспекти розвитку особистості дошкільника та молодшого школяра з урахуванням наступності. Описано дієві методи, форми і прийоми роботи педагогів, ключові аспекти взаємодії учасників освітнього процесу.

Ключові слова: *принципи наступності, шкільна зрілість, соціально-психологічна адаптація, життєва компетентність, перспективність, спадкоємність, готовність до навчання в школі.*

Реформування освіти в Україні забезпечує можливість упровадження нових підходів до розвитку особистості в закладах дошкільної та загальної середньої освіти (далі – ЗДО, ЗЗСО). З огляду на це надзвичайно актуально забезпечити безперервність, наступність і взаємообумовленість усіх етапів навчання.

Проблема наступності між дошкільною і шкільною ланками освіти неодноразово потрапляла в поле уваги багатьох українських педагогів. «Школа не повинна вносити різкого перелому в життя дітей. Нехай дитина, ставши учнем/ученицею, продовжує робити те, що робила вчора. Нехай нове з'являється у її житті поступово і не приголомшує лавиною вражень», – уважав Василь Сухомлинський [5; с. 435].

Чимало слушних зауваг стосовно збагачення інструментарію педагогічної взаємодії вчителя з учнями і батьками в перехідний період знаходимо в працях О.Я. Савченко, О.В. Проскури, О.Л. Кононко [1; 4].

На думку вчених, дотримання принципу наступності потребує:

- усунення суперечок між запитамі школи і програмними можливостями ЗДО;
- корекції завищених вимог окремих батьків щодо підготовки їх дітей до школи;
- професійного керування процесом переходу від однієї діяльності (гри) в ЗДО до іншої (навчання) в початковій школі;
- створення умов, необхідних для реалізації єдиної лінії загального розвитку дитини на суміжних етапах освіти;
- урахування невідповідності дітей, які не були охоплені суспільним дошкільним вихованням;
- поетапного проходження важливих для дітей стадій розвитку;
- урахування вікових особливостей здобувачів освіти та специфіки дошкільної й початкової освіти в перехідний для дитини період.

Про важливість осмисленого переходу від дошкільної до шкільної освіти йдеться в сучасних нормативних документах. Зміст дошкільної та початкової ланки освіти розкрито в Законах України «Про

освіту», «Про дошкільну освіту» [3 ; 4]. У Базовому компоненті дошкільної освіти визначено основні вимоги до розвиненості, вихованості та навченості дітей, формування у них життєвих компетенцій. У Державному стандарті початкової загальної освіти окреслено шляхи реалізації особистісно зорієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів нової української школи (далі – НУШ).

Поєднання дошкільної освіти в дошкільному закладі та початкової освіти в школі забезпечує впровадження елементів стратегії НУШ – педагогіки партнерства, інтегрованого навчання, розвитку критичного мислення тощо.

Факторами, що забезпечують природність переходу із ЗДО в ЗЗСО є:

1. Узгодження мети на дошкільного і початкового шкільного рівнів освіти:

- навчально-виховний процес спрямований на становлення особистості дитини: розвитку її компетентності (комунікативної, інтелектуальної, фізичної), креативності, ініціативності, самостійності, відповідальності, довільності, безпеки поведінки, самосвідомості і самооцінки.

2. Збагачення змісту навчання в початковій школі:

- уведення в педагогічний процес школи різних видів дитячої діяльності творчого характеру (самодіяльних ігор, драматизацій, технічного і художнього моделювання, експериментування, словесної творчості, музичних, танцювальних імпровізацій);
- насичення змісту навчання такими знаннями історико-географічного і краєзнавчого характеру, які б максимально активізували пізнавальні інтереси дітей, відповідали б їх потребам у практичній діяльності і формували почуття відповідальності за найближче оточення (пришкільна ділянка, рослини на ділянці й у класі, оформлення приміщень);
- збагачення змісту уроків естетичного циклу, художньої діяльності як одного із засобів самовираження дитини, заснованих на її індивідуальному емоційно-образному баченні;
- залучення до національної художньої культури шляхом відвідування музеїв, виставок, художніх галерей, концертів, театрів, бібліотек.

3. Удосконалення форм організації і методів навчання:

- відмова від регламентованого навчання в закладах дошкільної освіти (статичних поз на заняттях, розташування столів у ряд по типу шкільного, відповідей по піднятій руці тощо);
- забезпечення рухової активності дітей у школі не лише на уроках фізкультури, а й на великих перервах, у процесі позакласної роботи;
- максимальне урізноманітнення форм навчання;
- забезпечення взаємозв'язку занять (фронтальних, групових) з повсякденним життям дітей, самостійною діяльністю (ігровою, художньою, конструктивною тощо);
- створення розвивально-предметного середовища;
- використання методів, що активізують у дітей мислення, уяву, пошукову діяльність, створення емоційно значущих ситуацій, умов для самостійної практичної діяльності;
- урізноманітнення форм спілкування дітей як на заняттях і уроках, забезпечення можливості орієнтуватися на партнерів-однолітків, взаємодіяти з ними і вчитися в них, а не тільки в дорослих.

Педагогічний колектив Тернопільської початкової школи №2 впродовж багатьох років успішно реалізовує принцип наступності в навчанні дошкільників та учнів початкових класів. У закладі створено сприятливе освітнє середовище, забезпечено результативну співпрацю підрозділів дошкільного виховання і початкової освіти.

Перебіг процесу адаптації першокласників до шкільного навчання полегшують актуальні аспекти педагогічної діяльності (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Аспект діяльності	Види діяльності	Форми педагогічної взаємодії
Інформаційно-просвітницький аспект	Визначення рівня навченості дітей на кожній сходинці освіти; ознайомлення з новітніми технологіями, програмами навчання та виховання обох ланок освіти (старша група дошкільного підрозділу та перший клас початкової школи); встановлення доцільного співвідношення між загальною та спеціальною підготовкою до школи, знаннями, вміннями і навичками.	Проведення семінарів-практикумів з обговорення програм, взаємний обмін конспектами, робота творчих груп (вихователів старших груп, учителів початкових класів) тощо.
Психологічний аспект	Вивчення особливостей розвитку дітей на перехідному етапі; визначення специфіки переходу від ігрової до навчальної діяльності; забезпечення психологізації навчально-виховного процесу як умови формування особистості на двох рівнях.	Проведення семінарів, практикумів, тренінгів (педагогічного спілкування, комунікативних умінь), спільна робота практичного психолога та педагогів.
Методичний аспект	Взаємне ознайомлення з методами і формами навчально-виховної роботи в старшій групі дошкільного підрозділу та в 1-му класі школи; забезпечення наступності щодо методів та прийомів роботи з дітьми з розвитку мовлення, математики, ознайомлення з навколишнім, фізичного, естетичного, соціального виховання.	Взаємовідвідування занять (уроків) з наступним спільним обговоренням, проведення семінарів-практикумів, педагогічних нарад, виставок, конференцій; взаємоконсультування педагогів; обмін передовим педагогічним досвідом роботи тощо.
Практичний аспект	Попереднє знайомство вчителів із своїми майбутніми учнями; психолого-педагогічний супровід вихованців-випускників	Проведення днів відкритих дверей; відвідування шкільних свят; відвідування занять старших груп, спостереження за діяльністю дітей на заняттях та поза ними; бесіди з дітьми та їх вихователем; робота школи майбутнього першокласника; організація спільних концертів, спортивних змагань; ремонт і виготовлення іграшок дітьми тощо.

Заслужують на увагу практико орієнтовані види взаємодії усіх учасників освітнього процесу:

1. Робота з дошкільниками і школярами:

- екскурсії дошкільників у школу «Чекає на нас школа, чекає на нас клас»;
- відвідування шкільного музею, бібліотеки;

- знайомство та взаємодія дошкільнят з учителями та учнями початкової школи;
- участь у спільних заходах («Тиждень дорожнього руху», «Тиждень безпеки дитини», «Тиждень української мови», «Математичний тиждень»);
- спільний огляд-конкурс поробок з природного матеріалу «Осінні фантазії»;
- спільні свята («Посвята в першокласники», «Випускний у дитячому садку», «Осінній ярмарок» тощо), спортивні змагання дошкільнят та першокласників;
- участь дошкільників у театралізованій діяльності спільно з школярами;
- забезпечення проходження адаптаційного курсу для дошкільнят: заняття з психологом, учителем, музичним керівником тощо.

2. Взаємодія педагогів – учителів і вихователів:

- спільні педагогічні ради;
- семінари, майстер-класи;
- круглі столи педагогів закладу;
- психологічні та комунікативні тренінги для вихователів та вчителів;
- діагностика готовності дітей до школи;
- показові заняття й уроки;
- педагогічні та психологічні спостереження.

3. Співпраця з батьками:

- спільні батьківські збори з педагогами дошкільного підрозділу та вчителями школи;
- «круглі столи», дискусійні зустрічі, «педагогічні вітальні»;
- батьківські конференції, вечори запитань і відповідей;
- консультативні центри в початковій школі;
- зустрічі батьків з учителями;
- дні відкритих дверей;
- творчі майстерні;
- анкетування «Очікування батьків»,
- тестування батьків для вивчення психологічного стану дорослих членів сім'ї напередодні навчання їхньої дитини в школі і в період її адаптації до шкільного життя;
- освітньо-ігрові тренінги та практикуми для батьків дітей дошкільного віку;
- сімейні вечори, тематичне дозвілля;
- візуальні засоби спілкування (стендовий матеріал, буклети, скринька запитань і відповідей, виставки : «Що повинен уміти першокласник?», «Вступ до школи – важлива подія у житті дітей»);
- засідання батьківських клубів тощо.

4. Інтегровані види роботи:

- спільні педагогічні ради вчителів та вихователів з метою аналізу результатів підготовки дітей до школи, виявлення помилок та упущень, прогнозування співпраці школи та дошкільного закладу

Отже, проблему наступності між дошкільною і шкільною ланками освіти у Тернопільській початковій школі №2 розв'язано шляхом налагодження довготривалого систематичного планового співробітництва усіх учасників освітнього процесу, застосування ефективних прийомів, методів, засобів і форм взаємодії педагогів та батьків. У закладі забезпечено соціально-педагогічні умови, що сприяють творчому та інтелектуальному розвитку дошкільників, гарантовано комплексну реалізацію Державного стандарту початкової освіти і Базового компонента дошкільної освіти.

Література

1. Богуш А. М. Вектор наступності державних стандартів дошкільної та початкової освіти. *Дошкільне виховання*. 2012. №7. С. 21 – 23.
2. Закон України «Про освіту». *Голос України*. 2017. № 2145-VIII. 27 вересня.
3. Закон України «Про дошкільну освіту». *Голос України*. 2017. № 2145-VII. 27 вересня.
4. Савченко О. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. №11. С. 4–5.
5. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра. Київ, 1976. С. 435.

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, МЕТОДІВ І ФОРМ РОБОТИ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті викладено матеріали з досвіду роботи в період упровадження реформи «Нова українська школа» в початкових класах.

Ключові слова: нова українська школа, компетентності, освітнє середовище, здобувачі освіти.

Ключову реформу Міністерства освіти та науки України «Нова українська школа» анонсовано 2016 року. Масова імплементація в початкових класах розпочалася у 2017–2018 роках.

Що ж змінилося для наших учнів? Насамперед, методи навчання. Здобувачів освіти вчать критично мислити, досліджувати, робити висновки та презентувати власні здобутки через діяльність, гру, взаєморозвиток. Навчання переорієнтовується на розвиток умінь, відповідає віковим особливостям дітей, їхнім інтересам і потребам. Формуються компетентності, необхідні для вирішення життєвих проблем. Значна частина освітнього процесу інтегрується.

Позитивні зміни торкнулися оформлення класних кімнат. Вони перетворилися на простір для творчої самореалізації дитини: нові парти, килимки, навчальні зони. Та головне – змінилася загальна атмосфера навчання: зник авторитаризм, з'явилося невидиме, ненав'язливе лідерство учителя, творча взаємодія з учнями.

На початку навчального року разом розробляємо й ухвалюємо правила роботи в класі, тож згодом намагаються виконувати їх і навіть контролюють одне одного. Тож незначні порушення дисципліни і

внутрішнього розпорядку трапляються вкрай рідко.

Велику роль у формуванні колективу відіграють ранкові зустрічі, які проводжу перед уроками протягом 20-ти хвилин на свіжому повітрі або в класній кімнаті.

Позитивний вплив на розвиток пізнавальних інтересів школярів має інтегроване навчання. Наприклад, на інтегрованому уроці «Дивовижний світ тварин» першокласники вчилися розв'язувати прості задачі на зменшення / збільшення числа на кілька одиниць; робити усні обчислення; орієнтуватися у просторі; працювати в групі; співпереживати; дбати про успіх кожного. А ще – дізналися багато цікавого про світ природи.

Надзвичайно ефективним є застосування діяльнісного підходу. При вивченні теми «Професії» з курсу «Я досліджую світ» учні відвідали етномайстерню «Коза Дереза». Тут дітям показали багато виробів декоративно-ужиткового мистецтва, виконаних сучасними майстрами з екологічних матеріалів,

продемонстрували, як працюють давні ткацькі верстати, і провели майстер-клас із виготовлення іграшок. Кожен відчув себе майстром і повернувся додому із власноруч розфарбованою екоіграшкою.

Вивчаючи тему «Хліб – усьому голова» з курсу «Я досліджую світ», діти побували на цікавій екскурсії по хлібозаводу, де змогли побачити весь процес виробництва хлібобулочних виробів – від замішування тіста до упакування товару. Вони відвідали казкову кімнату, переглянули цікавий фільм про історію хлібовипікання, побували в ролі маленьких пекарів і взяли участь у майстер-класі з ліплення піріжків, після чого відбулося чаювання і частування свіжовипеченими пампушками.

Важливо безперервно дбати про творчий розвиток своїх вихованців, тож організовую спілкування так, щоб школярі могли відкрито радіти результатам як власної, так і спільної роботи. На виховному заході «4–Б має талант» усі діти мали змогу продемонструвати свої вміння. Вони охоче виступали в ролі співаків, танцюристів, декламаторів, художників. А головне – отримували насолоду від цього.

Велику увагу приділяю формуванню в учнів національної свідомості. Наприклад, вивчаючи тему «Україна – моя держава» з курсу «Я досліджую світ» діти дізнаються про свої права та обов'язки як громадян, учаться проявляти свою любов до рідної землі і приносити користь країні. Посилюють навчально-виховний ефект зустрічі з працівниками поліції, на яких учням пояснюють, що таке булінг і як йому протидіяти; попереджують про недопустимість насильства, відповідальність за фальшиві виклики поліції чи швидкої допомоги; вчать бути ввічливими і толерантними.

Для формування екологічної та соціально-культурної компетентностей готую цікаві заняття та виховні заходи. Незабутньою стала мандрівка учнів у клуб кінного спорту «Стара підкова». Діти з задоволенням їздили на конях, навчаючись упевнено почувати себе в сідлі. Усі разом грали в ігри, спілкувалися, відпочивали.

Упевнена, що чотири роки навчання минули з користю. І теперішні п'ятикласники – випускники 4-го класу НУШ – справжні патріоти України, відверті, відповідальні, упевнені в собі діти, які вміють і люблять учитися, здатні приймати рішення і готові до нових позитивних змін.

Література

1. Державний стандарт початкової загальної освіти.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
2. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ, 2019. С. 11–119.

ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА ТА ДОБРОБУТ»

У статті висвітлено основні форми та методи навчання на правах партнерства під час проведення уроків інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 5 класі нової української школи.

Ключові слова: форми та методи роботи, педагогіка партнерства, формування життєвих навичок.

Яка вона – сучасна дитина? Усміхнена, допитлива, привітна, жвава, весела, безпосередня і щира [3]. Її неможливо примусити – потрібно зацікавити, переконати, умотивувати. Як це зробити? Як добитися високих результатів навчання, не порушивши гармонії дитячої душі? Відповіді на ці запитання шукатимемо, упроваджуючи реформу «Нова українська школа».

Провідну роль у вихованні сучасних, здорових та успішних дітей відіграє інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут». Метою навчання є формування в учнів здорового способу життя, життєвих навичок, упевненості в собі, розвиток підприємливості, фінансової грамотності, активного громадянства.

Інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» спрямований на розвиток у дітей ключових, предметних і наскрізних компетентностей, сприятливих для здоров'я, безпеки, добробуту, успішної соціалізації та самореалізації особистості. Він має практико-орієнтований характер, враховує нові умови освітньої діяльності: варіативність соціально-територіальних і родинних умов життя; оновлення освітнього середовища; інклюзивне навчання; подолання різних проявів дискримінації; розвиток критичного мислення; партнерство з батьками, громадою.

Навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 5–6 класах базується на результатах, отриманих учнями в початкових класах під час вивчення відповідного курсу «Я досліджую світ» [2].

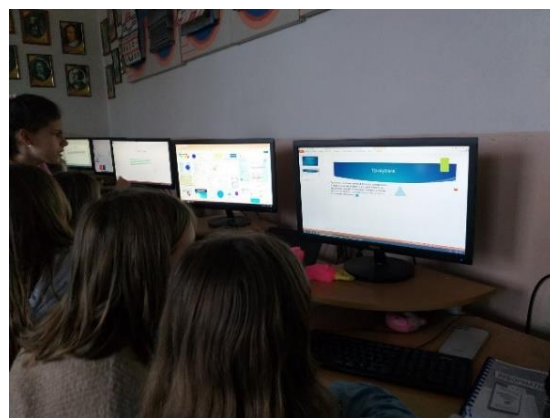
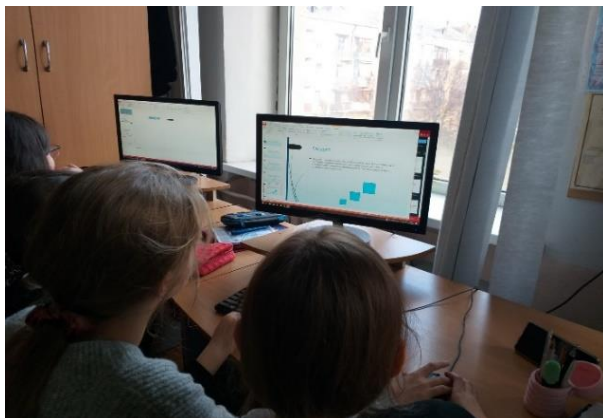
Методика проведення уроків інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 5 класі:

- базується на засадах сучасної педагогіки партнерства, співпраці, співтворчості всіх учасників освітнього процесу – учнів, педагогів, батьків;
- передбачає використання, діалогу як домінантної форми навчального спілкування;
- виробляє вміння працювати з різними джерелами інформації та формулювати обґрунтовані запитання спонукає до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій;
- включає спеціально створені ситуації вибору, досягнення успіху, самоаналізу, самооцінки та самопізнання.

Особливого значення у дидактико-методичній організації навчання у 5 класі надається його зв'язку з життям, з практикою застосування здобутих уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях. Увага вчителя зосереджена на проведенні занять з використанням активних форм і методів навчання: роботи в парі та групах, евристичних бесід, ділових та рольових ігор, презентацій, навчальних

дискусій, мозкових штурмів, «круглих столів», конкурсів, проєктів та дослідницьких робіт, навчальних тренінгів, практичних, групових та індивідуальних вправ, створення інфографіки, моделювання певного виду діяльності або ситуацій, екскурсій, інтерв'ю, розробці концептуальних карт, аналізу життєвих ситуацій.

Проаналізувавши модельну навчальну програму з інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут», можу виділити форми та методи навчання, які використовують вчителі під час викладання навчального матеріалу у кожному розділі. Це дає можливість сформувати в учнів навички практичного розв'язання життєвих ситуацій та засвоєння нових знань, а також провести інтегровані уроки з вчителями різних спеціальностей.

Програма містить 5 змістових ліній.

1. Вступ. Вчуся вчитися.

У цьому розділі дітям запропоновано створити такі проєкти: «Моя карта цінностей та бажань», «Сходинки успіху у навчанні». Мета – акцентувати увагу на перемогах, досягненнях, перевагах, спонукати до роботи над собою. Учням надзвичайно подобається розповідати про свої вподобання, захоплення та здобутки, вони відкрито діляться цією інформацією, аналізують свої вчинки, вчать планувати час, ставити цілі і досягати їх.

Окремі теми курсу можна інтегрувати з уроками інформатики. Наприклад, опрацьовуючи тему «Пошук інформації та її критичне оцінювання», діти вчать безпечно працювати в інтернеті, здійснювати пошук необхідних джерел, перевіряти достовірність інформації, створювати буклети, брошури, писати оголошення.

2.Моя безпека.

У цьому розділі, з метою застосування теоретичних знань на практиці, учням пропонують моделювання різних ситуацій, а саме: «Моделювання ситуації дотримання правил пішоходами», «Моделювання ситуації щодо безпечного поведіння в громадському транспорті», «Надання самопомогі та допомоги іншим особам при травмах», «Моделювання ситуації дотримання правил дорожнього руху велосипедистом». «Розв'язання ситуаційних завдань: звернення до фахівців у різних ситуаціях», «Розроблення пам'ятки про правила поведінки в громадських місцях, належне поводження з домашніми, бездомними тваринами».

3. Моє здоров'я.

У цьому розділі провідними є метод проєктів і метод пропонують моделювання. Наприклад, на уроці з теми «Харчування та питний режим» школярі мають можливість створювати власноруч цікаві моделі пірамід харчування. Це розвиває у дітей креативність, посилює бажання експериментувати і досягати поставлених цілей.

Крім цього, реалізуються міжпредметні зв'язки з математикою та курсом «Пізнаємо природу», під час виконання роботи «Фізичний розвиток підлітків» формуються знання учнів/учениць про одиниці та прилади вимірювання

4. Мій добробут.

Навчальні теми, які пропонуються у цьому розділі, дають можливість проводити бінарні уроки разом з математикою та інформатикою. Учні вчаться розв'язувати задачі економічного змісту. Цьому сприяють такі теми: «Сімейний бюджет», «Фінансові ресурси родини та їх ощадливе використання», «Культура споживання».

Вагоме місце посідає проєктна діяльність. Реалізація проєктів «Друге життя речей», «Корисні екосправи для громади» дають можливість школярам / школяркам формувати практичні навички бережливого ставлення до навколишнього середовища, брати активну участь у громадському житті.

5. Я серед людей.

У цьому розділі пропонують учням види діяльності, які розкривають різні стилі спілкування, а також продовжують формувати навички роботи у команді, наприклад: створити листівки, поробки, QR-коди, кейси, лепбуки тощо.

Отже, навчання на засадах життєвих навичок реалізує концепцію особистісно зорієнтованого навчання і виховання. Програма спрямована на задоволення природних потреб дітей і попередження поведінкових ризиків, враховує вікові й індивідуальні особливості учнів, етнічні, релігійні та соціально-економічні аспекти їхнього життя, сприяє формуванню ключових компетентностей НУШ.

Література

1. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. URL: <https://is.gd/xbdMue>
2. Модельна програми з інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут». URL: <https://is.gd/wtR84m>
3. Красоткіна Н. Сучасна дитина. Яка вона? URL: <https://is.gd/2oVAWD>
4. Головіна О. Як зацікавити дитину навчанням: лайфхаки від українських учителів. URL: <https://is.gd/1aRAQQ>
5. Як зацікавити дитину до навчання? URL: <https://is.gd/PQOug2>

УПРОВАДЖЕННЯ МІЖГАЛУЗЕВОГО ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «STEM» В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ГІМНАЗІЇ

У статті викладено досвід упровадження міжгалузевого інтегрованого курсу «STEM» в освітній процес Української гімназії імені Івана Франка.

Ключові слова: STEM, компетентності, проєктна діяльність, діяльнісний підхід.

Перед Україною стоїть нагальне завдання виходу на траєкторію швидкого та стійкого економічного зростання. Мета стратегії розвитку України полягає в розбудові інноваційної економіки для забезпечення швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти та послуги, підвищення рівня інноваційності національної економіки. Досвід промислово розвинених країн свідчить, що інженерна діяльність становить основу інноваційної економіки [2]. Одним із шляхів ефективного розвитку національної системи інженерно-технічної освіти та досягнення стратегічних цілей є впровадження STEM-технології. Аббревіатуру STEM розшифровуємо так: *S – science, T – technology, E – engineering, M – mathematics* (наука, технології, винахідництво і математика).

Метою впровадження міжгалузевого інтегрованого курсу «STEM» у систему базової загальної середньої освіти є рання професійна орієнтація та розвиток уявлень учнів про роль і значення STEM-освіти, STEM-професій та кар'єру в Україні; популяризація та пропедевтика природничої, математичної, інформатичної та технологічної освітніх галузей; розвиток науково-технічної творчості; створення умов для розвитку STEM-компетентностей, що визначені Концепцією розвитку природничо-математичної (STEM-освіти) через залучення їх до дослідження, мейкерства, освоєння нових технологій та проєктну діяльність [1].

В освітню програму Тернопільської Української гімназії ім. І. Франка на 2022–2023 н.р. для 1(5) класу було внесено міжгалузевий інтегрований курс «STEM». З одного боку – це цікаво, креативно, пізнавально, а з іншого – клопітно: кадровий голод, брак сучасного обладнання, відсутність підручників. Та ми ризикнули.

У пошуках відповідей на питання «Як організувати STEM-уроки?» зацікавилися проєктом «STEM

на Дніпрі», згодом узяли у ньому участь і здобули перший досвід викладання міжгалузевого інтегрованого курсу.

Враховуючи вимоги до сучасного освітнього процесу, зокрема реалізації діяльнісного та проєктного підходів, на уроці здебільшого використовуємо активні форми роботи. Перевагу віддаємо проєктній діяльності. Вона формує в учнів уміння самостійно працювати з інформацією, аналізувати її,

систематизувати, виробляє відповідальність, навички співробітництва (у рамках проєктної групи), дослідницькі, презентаційні, оцінні знання та навички.

Такий підхід дозволяє дитині розглянути проблему глобально; немає плагіату – є використання досвіду інших; немає пригнічувального авторитету вчителя; дитина бачить правдивість чи неправдивість теоретичних тверджень, виникає зацікавленість у навчанні.

Цей курс поділений на 5 модулів:

1. Людина – людина.
2. Людина – природа.
3. Людина – техніка.
4. Людина – художній образ.
5. Людина – знакова система.

Щоб зацікавити дітей до вивчення STEM, їм було запропоновано створити покадрову анімацію в мобільному додатку «Stop Motion Studio». Діти змогли проявити свою творчість і застосувати улюблений гаджет.

Під час першого модуля діти вивчали заклад освіти як ефективну систему; як людей, які їх оточують; як територію і будівлю. Вони досліджували умови та засоби навчання, вивчали способи енергозбереження в гімназії, будували школу майбутнього.

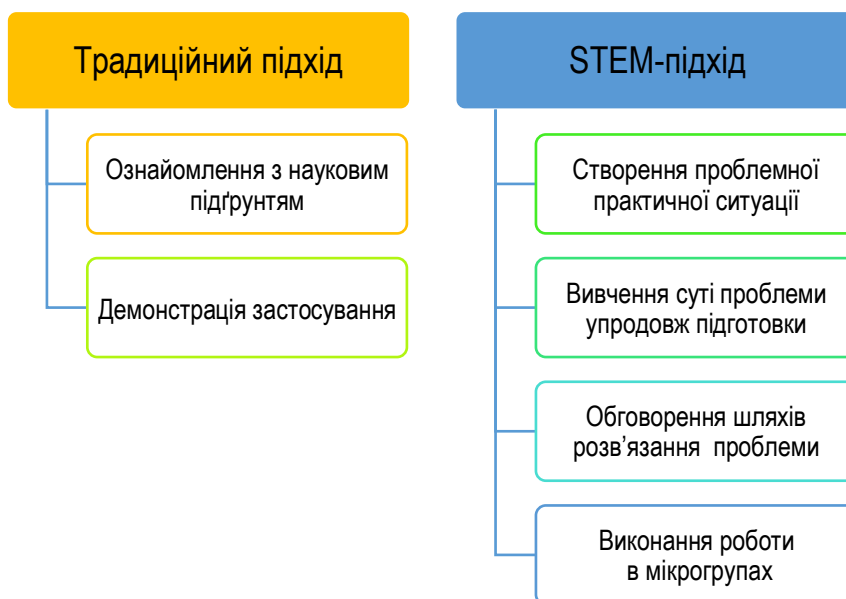
Для виконання поставлених задач гімназисти застосовують здобуті знання з різних предметів. Зокрема, вивчаючи територію гімназії, діти засобами, які надає сервіс «Google Maps», вимірювали розміри будівлі, обчислювали її периметр та площу, малювали схему в заданому масштабі. На уроці «Заклад освіти – це люди, які тебе оточують» з'ясовували (за допомогою сайту гімназії) кількість

учнів, учителів та інших працівників гімназії. Потім вони малювали діаграму гендерного розподілу учнів у класі, формулювали власне висловлення за зразком: «Якби я був (була) міністром освіти, то в школі відмінили б такі предмети: ____, тому що _____. Найбільше часу присвятили б на вивчення _____, тому що _____».

Практично на всіх уроках здобувачі виконують експерименти, досліди, мініпроєкти. Результатом вивчення модуля є виконання проєкту, що інтегрує всі здобуті знання, вміння і навички. Працюючи в групах, гімназисти вільно висловлюють власну думку, обґрунтовують її, вчать презентувати свою роботу. Що більше вони займаються практичною роботою, то краще розкривають власні здібності та проявляють зацікавленість до технічних дисциплін. При вивченні теми «Електричний струм», гімназистами дали завдання створити електричну листівку. Для цього вони познайомилися з поняттями «джерело», «провідник» і «споживач електричного струму», навчилися будувати просте електричне коло.

Упровадження STEM-підходу в гімназії є вимогою сьогодення, що допомагає змінити повністю парадигму освітнього процесу. Пропонуємо порівняти організацію навчання при традиційному та STEM-підходах (див. схему 1).

Працюючи за основними напрямками STEM-освіти, учитель розвиває в учнів «м'які» та «тверді» навички:

- організаційні (організація простору);
- когнітивні та інформаційні (креативність, логіка);
- життєві (стресостійкість);
- технічні та медійні (медіаграмотність, фото та відеомонтаж).

Упровадження принципів STEM-освіти в навчальний простір нової української школи сприяє створенню принципово нової моделі навчання з новими можливостями для вчителів та учнів.

STEM-освіта – це спосіб допомогти сьогоднішнім дітям завтра стати новаторами, цілеспрямованими, творчими й надійними ланками команди, суспільства, країни. Така система освіти вчить жити в реальному швидкозмінному світі, вміти реагувати на зміни, критично мислити, бути творчою особистістю.

Можна впевнено говорити, що широке впровадження STEM-освіти здатне якраз змінити економіку нашої країни, зробити її більш інноваційною та конкурентоспроможною, а сьогоднішнім здобувачам освіти – допомогти стати успішними професіоналами в майбутньому.

Література

1. Бутурліна О.В., Артем'єва О.Є. Навчальна програма міжгалузевого інтегрованого курсу «STEM» для 5 класу. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/84786/>
2. Запровадження елементів STEAM-технологій в освітній простір гімназії: методичний посібник / укладачі: Ж. В. Федірко, Н. В. Дуняшенко. Кропивницький, 2020. 80 с.
3. Проект Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року». URL: <https://is.gd/sbGHlm>

Ірина Геляс,
заступник директора з навчально-виховної роботи,
учитель німецької мови,
Тернопільська ЗОШ I-III ступенів № 20 імені Руслана Муляра

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ НАВЧАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті репрезентовано апробовані авторкою методики навчання іноземних мов. Запропоновано низку ефективних вправ та інтернет-ресурсів для вивчення лексики.

Ключові слова: педагогічні технології, лінгвокраєзнавчий коментар, метод асоціацій.

*Кордони моєї мови означають кордони мого світу.
Л. Вітмгенштайн*

В епоху глобалізації знання іноземних мов набуває особливо вагомого значення. Воно відкриває нові перспективи і розширює горизонти нашого мислення.

У Концепції «Нова українська школа» серед десяти компетентностей названа іншомовна, яка передбачає формування готовності до комунікації в межах сфер, тем і ситуацій спілкування у контексті міжкультурної парадигми. Школа повинна розвинути в учня/учениці вміння вправно користуватися ресурсами іноземної мови, озброїти його екстралінгвістичною інформацією, необхідною для адекватного спілкування і взаєморозуміння, а також розвинути якості, які дозволять йому/їй здійснювати безпосереднє та опосередковане спілкування з представниками інших культур.

На уроках іноземної мови в новій українській школі важливо дотримуватися принципу орієнтації на особистість учня як активного учасника навчального процесу, умотивованого, здатного творчо здобувати знання і використовувати їх у практичній діяльності.

Результативним для засвоєння лексико-граматичних навичок вважаю мовні ігри з використанням інтернет-ресурсів, зокрема застосунок «Wordwall», а також вправи: «Male das Wort!», «Glaswand», «Wörterschlange», «Fange Reim!», «Wünschenglas».

Корисні покликання:

<https://wordwall.net/uk/resource/37106203>

<https://wordwall.net/uk/resource/36242615>

<https://wordwall.net/uk/resource/26800680>

Відомо, що розмовна українська мова в нашому регіоні ряснить діалектними словами німецького походження. Тож доцільним вважаю лінгвокраєзнавчий коментар уживаних у творах І. Франка, О. Кобилянської, О. Маковея слів: *der Urlaub* (урльоп – відпустка), *die Zitrone* (цитрини – лимони), *die Ferien* (ферії – канікули), *gratulieren* (грапулюю Вам), *wünschen* (віншувати), *das Loch* (льох – дірка). А на прикладі звороту *Як ся маєте?* легше пояснити відмінювання зворотних дієслів, у яких частка *sich* вживається окремо.

Активно використовую прийом мнемотехніки. Особливо подобається учням гра «Асоціації», яка сприяє швидшому запам'ятовуванню лексичного матеріалу. Ось найяскравіші приклади: *warten* – *чекати* (варта, яка **чекає**), *verbinden* – *зв'язувати* (**бинт**, який пов'язує), *geniessen* – *насолюдовуватися* (**ніс**, що **насолюдовується**), *der Eimer* – *відро* (**море** одним відром не вибрати), *die Brücke* – *міст* (**бруківка** на мосту), *die Zukunft* – *майбутнє* (майбутнє солодке, **як цукор**), *das Buch* – *книжка* (**букви** в книжці), *die Bratkartoffel* – *смажена картопля* (**брат** смажить картоплю), *rot* – *червоний* (**пот**), *schwarz* – *чорний* (**Шварценеггер**); *trübe* – *похмуро* (**труба**, з якої йде дим).

Ідіоми та вільні словосполучення співаємо на мелодії простих пісень. При цьому завдання можна ускладнювати. Наприклад, співаючи фразу *Was **möchtest** du werden?*, виділене слово щоразу змінюємо на інше: *essen, trinken, machen, besuchen, ansehen*.

Значно пришвидшує процес запам'ятовування ритмічне простукування фраз (наприклад: *Was **hast** du gemacht? Wohin **sind** sie gegangen?*) і використання влучних цитат.

Наприклад:

- щоб вивчити дієслово *sein*, пропоную цитату В. Шекспіра: «*Sein oder nicht sein? Hier ist eine Frage!*»;
- щоб запам'ятати граматичні форми дієслова *wissen*, вчимо цитату Сократа: «*Ich weiss, dass ich nicht weiss*»;
- опрацьовуючи тему «Театр», запам'ятовуємо вислів Б. Шоу: «*Schlafen im Theater ist auch eine Kritik*».

Вивчення іноземної мови – кошовний внесок у своє теперішнє і майбутнє. Учні можуть максимально використовувати і вдосконалювати свої іншомовні знання вже зараз (наприклад, подорожуючи за кордоном, спілкуючись із однолітками-іноземцями в соціальних мережах), а в дорослому житті у них буде більше шансів реалізувати себе на міжнародному ринку праці.

Література

1. Вознюк О.В. Новітні нетрадиційні методичні напрямки викладання іноземних мов. *Теорія та методика викладання філологічних дисциплін*. Житомир, 2005. Вип. 14. С. 69– 80.
2. Практикум з методики навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх навчальних закладах: навчальний посібник / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін. / за редакцією Ніколаєвої С.Ю. Ірпін, 2016. 398с.
3. Цікаві методи запам'ятовування англійських слів. URL: <https://is.gd/Z5FcFW>

ПІЗНАВАЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНІ МАЙСТЕР-КЛАСИ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ І–ІІІ СТУПЕНІВ № 22

У статті описано пізнавально-розвивальні заняття, які відбувалися у Тернопільській загальноосвітній школі І–ІІІ ступенів № 22 за участю КЗ ЛОР «Адміністрація історико-культурного заповідника "Давній Пліснеськ"».

Ключові слова: Тернопільська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 22, пізнавально-розвивальні заняття, археологія, Пліснесько.

У сучасній освіті важливе місце займають інтерактивні ігри та розвиваючі завдання, які допомагають дітям розвинути образне мислення і моторику. Цікавими є пізнавально-розвивальні майстер-класи. Зокрема, такі заняття були проведені в Тернопільській загальноосвітній школі І–ІІІ ступенів № 22, які відбулися завдяки співпраці з КЗ ЛОР «Адміністрація історико-культурного заповідника «Давній Пліснеськ».

Під час вивчення теми «Значення археології для дослідження минулого» учнів 5 класу ознайомили із археологічними скарбами минулого. На прикладі Пліснеського городища (с. Підгірці Золочівського району Львівської області) п'ятикласники дізналися про основні етапи археологічних досліджень, різні типи археологічних об'єктів, рухомі й нерухомі знахідки, інструменти, якими археологи користуються під час розкопок, а також як відбувається консервація і вивчення здобутих артефактів. Позитивом стало й те, що на завершення уроку, охочі учні мали змогу «доторкнутися до давньої історії», знайомлячись з принесеними знахідками (кам'яні знаряддя праці, вироби з кістки, фрагменти посуду, стріли) та приміряти копії прикрас, які носили мешканці Пліснеського городища понад тисячу років тому. Тоді ж учні мали змогу самостійно спробувати прясти, ткати та декорувати тканину (див. фото 1).

Цікавим був майстер-клас, де учні створювали воскові свічки із листа вошини і гніта, які декорували самшитом, стрічками, мішковиною та сухоцвітами (див. фото 2). Під час заходу учасники дізналися й те, звідки пішла назва «бортництво», як виглядали «вулики» слов'ян у VIII–X ст. та чому воскові свічки були предметами розкоші. Там само, учні дізналися про використання воску у писемності та спробували металевим писалом на восковій дошці написати фрагмент речення.

На іншому занятті учні створили стилізовану модель слов'янського житла, якою можна прикрасити ялинку чи використати як елемент декору інтер'єру. Виріб складається із заготовки з картону, на яку діти клеїли попередньо підготовану лозу і солому, декорували мішковиною, стрічками, шишками, сушеними спеціями і дзвіночками (див. фото 3). Упродовж заняття учасники також дізналися про особливості житлобудування слов'ян у VIII–X ст. та під час відео перегляду побачили як виглядала така споруда ззовні й зсередини.

Отже, завдяки проведеним майстер-класам з виготовлення воскової свічки, моделі слов'янського житла та розписування воскової дощечки і декорування тканини в учнів підвищився інтерес до вивчення історії й археології. Одночасно на заняттях відбулося формування історичної та інших компетентностей.

У школярів з'явилося бажання брати участь в майбутніх мистецьких, краєзнавчих чи пошуково-дослідницьких конкурсах.

Фото 1. Окремі знахідки з дитинця літописного Пліснеського городища (розкопки 2022 р.).

Фото 2. Вироби з воскової свічки.

Фото 3. Стилiзована модель слов'янського житла.

РЕАЛІЗАЦІЯ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ОСВІТНІХ ПРОЄКТІВ

Алла Будій,

заступник директора з навчально-виховної роботи,
Тернопільська початкова школа № 1

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЄКТУ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»

У статті описано особливості впровадження науково-педагогічного проєкту «Інтелект України» в Тернопільській початковій школі № 1.

Ключові слова: «Інтелект України», формування ключових компетентностей, початкова школа, учні молодшого шкільного віку.

Молодший шкільний вік є визначальним у подальшому розвитку особистості. Пошук шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів та розвитку їх природних здібностей, прагнення створити атмосферу успіху та творчого співробітництва мотивували педагогів Тернопільської початкової школи № 1 у 2015 році розпочати реалізацію науково-педагогічного проєкту «Інтелект України».

Проєкт корелює із Державним стандартом початкової освіти 2018 року, оскільки спрямований на формування в учнів/учениць ключових компетентностей, передбачає використання діяльнісного, компетентнісного і практико орієнтований підходів, застосування інноваційних технологій.

У межах проєкту в закладі розпочато впровадження STEAM-освіти. Для забезпечення повноцінної дослідно-експериментальної роботи створено «малу STEAM-лабораторію», облаштовано майданчик для проведення метеорологічних спостережень, передбачено комплексне введення навчальних одиниць з хімії, фізики, біології, географії, історії, мистецтва, культури в єдиний процес навчання.

Формування ключових компетентностей на основі знань, умінь і способів діяльності, які забезпечують успішну взаємодію з природою, відбувається в процесі викладання інтегрованого курсу «Я пізнаю світ».

Для розвитку математичної компетентності передбачено використання задач, умови яких складено на основі життєвих ситуацій. Дітей вчать аналізувати, установлювати залежності між величинами, усвідомлено і обґрунтовано вибирати необхідну арифметичну дію, дотримуватись

алгоритму, виділяти головне і другорядне, а також розвивають логічне мислення, уяву, вміння аналізувати, порівнювати та узагальнювати.

Опанування змісту мовно-літературної галузі здійснюється через предмет «Українська мова» та інтегрований курс «Я пізнаю світ». Матеріалом для читання обрано сто літературних творів письменників світу. Відповідно до принципів реалізації змістових ліній розроблено зошит з друкованою основою. Чітка система вправ впливає на засвоєння навчальних одиниць, закріплення їх та повторення сприяє глибокому усвідомленню.

Значну роль у формуванні орфоепічних та орфографічних умінь відіграють вправи зі словниковими словами, презентації, скоромовки, чистомовки та робота з прислів'ями. Збагаченню мовленнєвого запасу учнів сприяють завдання з фразеологізмами. Уроки урізноманітнені текстами народознавчого змісту та музичним супроводом.

Система тестових завдань у «Великих перегонах» та конкурсах «Найрозумніший» дозволяє виявити рівень навченості кожного учня та корегувати його шляхом чотириразового повторення за технологією повного засвоєння навчальних одиниць. Вправи для домашнього виконання розроблені так, що дозволяють учителю реалізовувати індивідуальний та диференційований підходи.

Чимало завдань подано в ігровій формі. Виконувати їх учням допомагають казкові герої проєкту: Кмітливчик, Кнопочка, Поспішайко, Незнайко, Знайко, Мудра Сова, Хвалько, Розумниця, Папужка. Це дозволяє дітям залишатися дітьми, але при цьому навчатися, розвивати навички та вміння.

У закладі забезпечено наскрізний процес виховання, що базується на загальнолюдських цінностях, створено умови для творчої самореалізації.

На заняттях групи продовженого дня впроваджується проєктна діяльність. Це підвищує мотивацію до навчання, сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, навчає самостійно здобувати знання.

Проблема зміцнення та збереження здоров'я учнів постійно перебуває в полі зору учителів. На всіх уроках рекомендовано виконувати створений учителями закладу комплекс фізичних вправ, які знімають напруження, відновлюють інтелектуальні та фізичні можливості дитини, налаштовують на позитивне сприйняття інформації, створюють піднесений емоційний настрій тощо.

Отже, реалізація проєкту «Інтелект України» забезпечує високий рівень знань учнів, сприяє формуванню в них ключових компетентностей та наскрізних умінь. Методичне забезпечення проєкту вирізняється з-поміж інших ілюстративністю, науковістю, доступністю. Комплексне використання видів навчальної діяльності розвиває мислення, зміцнює пам'ять, мотивує на усвідомлене навчання і громадянську активність. Дитина розкривається як неповторна індивідуальність, як особистість із високим рівнем інтелектуального розвитку і позитивними моральними якостями.

Література

1. Освітня програма початкової школи науково-педагогічного проєкту «Інтелект України». URL: <https://is.gd/IMgNBH>
2. Сайт науково-педагогічного проєкту «Інтелект України». URL: <https://intellect-ukraine.org>

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ШЛЯХОМ УПРОВАДЖЕННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЄКТУ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»

У статті викладено технологію формування вчителем ключових компетентностей учнів початкових класів шляхом реалізації науково-педагогічного проєкту «Інтелект України».

Ключові слова: освітній процес, компетентнісний підхід, здобувач освіти, проєкт «Інтелект України».

На сучасному етапі розвитку суспільства модернізація національної системи освіти на засадах компетентнісного підходу є домінантою змін в Україні.

Відповідно до Закону України «Про освіту», компетентність – це інтегрована якість особистості, що становить динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися та продовжити подальшу навчальну діяльність [2].

Ключові компетентності корелюють Європейською довідковою рамкою ключових компетентностей для навчання упродовж життя: спілкування державною мовою мовами; компетентності в природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; уміння навчатися впродовж життя; спілкування іноземними мовами; математична грамотність; соціальні та громадянські компетентності; загальнокультурна грамотність; екологічна грамотність і здоровий спосіб життя; підприємливість [2].

Метою науково-педагогічного проєкту «Інтелект України» є становлення учня як суб'єкта життєдіяльності завдяки сформованості системи взаємопов'язаних ключових, загальнопредметних і предметних компетентностей. Перші виявляються в здатності людини до ефективної життєдіяльності в усіх сферах людського буття; другі допомагають особистості успішно опановувати предмети певної освітньої галузі; треті забезпечують повноцінне засвоєння учнями змісту конкретних навчальних предметів.

Працюючи в проєкті, формую інтелектуальні та практичні вміння й навички учнів/учениць, зокрема: читання з розумінням, висловлення власної думки усно й письмово, критичне та системне

мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, конструктивне керування емоціями, оцінювання ризиків, прийняття рішень, розв'язування проблем, здатність співпрацювати з іншими людьми; ставлення та цінності як органічно взаємопов'язані складові будь-якої компетентності.

Постійно працюю над реалізацією компетентнісної моделі освіти, що передбачає з одного боку впровадження STEM-освіти, а з іншого – становлення в учнів соціальної, громадянської та культурної компетентностей, позитивного мислення й емоційного інтелекту.

Мета STEM-освіти – розвивати в учнів інтерес до навчальних предметів природничо-математичного циклу, а також формувати в них систему взаємопов'язаних компетентностей, зокрема розуміння природничо-наукових і математичних взаємозв'язків, здатність формулювати і вирішувати проблемні ситуації, логічно мислити, пояснювати, аргументувати, здатність до рефлексії, та віра у власні сили.

Соціальну та громадянську компетентність учнів формую під час ранкових зустрічей, на годинах спілкування, на уроках «Я пізнаю світ» та під час вивчення інших дисциплін.

Практикую навчання на основі власних відкриттів, спрямоване на формування в учнів дослідницької компетентності, опанування алгоритму розв'язання винахідницьких задач.

Згідно з принципом єдності змістового та процесуально-діяльнісного (методи, форми, засоби освітнього процесу) компонентів освіти реалізую: інтерактивні технології, технології критичного мислення, STEM-освіти, раціонального читання, повного засвоєння навчальних одиниць, збагачення освітнього процесу.

Активно застосовую методи і прийоми розвитку критичного мислення: «Алфавіт», «Броунівський рух», «Виклик», «Дерево припущень», «Діалог», «Учитель», «Шість капелюхів». На уроках української мови використовую ігри: «Впіймай звук», «Виправи помилки Незнайка», «Допиши речення», «Конструктор». Багато уваги приділяю становленню учнів як суб'єктів успішної та щасливої життєдіяльності, патріотів України, активних членів громадянського суспільства, які сповідують демократичні цінності, ідеї позитивного мислення, здатні самостійно та критично мислити, працювати в команді, ефективно взаємодіяти з іншими людьми.

На всіх уроках реалізую технологію раціонального читання, метою якої є формування в учнів таких наскрізних умінь, як: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, презентувати власні творчі роботи, спроможність опрацьовувати значний обсяг інформації за обмежений час. Для цього використовую комплекс вправ, виконання яких забезпечує: підвищення темпу читання вголос (робота з чистомовками та скоромовками, вправа «Черепаха та сорока», читання з диктором); розвиває здатність розуміти прочитане (вправа «Тлумачний словничок», робота з ключовими словами, вправа «Питайлик»); формує вміння переказувати текст, виділяючи інформацію, яку необхідно запам'ятати (вправи «Броунівський рух», «Дебати»). Формую в учнів вміння створювати на основі прочитаного есе, тексти-розповіді, тексти-описи, тексти-міркування.

Упроваджую технологію повного засвоєння навчальних одиниць, що ґрунтується на методиці повного засвоєння знань, умінь і навичок у когнітивній, чуттєвій і психомоторній сферах, теорії поетапного

формування розумових дій та методі інтервального повторення. Застосовую технологію збагачення освітнього процесу, що ґрунтується на системі заходів для формування дослідницької компетентності в єдності всіх її компонентів. Створюю умови для розвитку в учнів особистісних якостей (креативності, цілеспрямованості, наполегливості, впевненості у власних силах), пізнавальних процесів та уваги, здатності до ефективної навчально-пізнавальної діяльності, опанування учнями на теоретичному і практичному рівнях теорій розв'язання винахідницьких задач. Чітко планую й організовую структуру навчального процесу, запобігаю перевтомі дітей, дотримуюся гігієнічних норм, активно використовую фізкультпаузи та хвилинки релаксації. Проводжу комплексну роботу з формування здорового способу життя.

Отже, впровадження науково-педагогічного проєкту «Інтелект України» на засадах компетентнісного підходу є одним з визначальних чинників реалізації завдань освіти, виховання та розвитку майбутньої інтелектуальної еліти української нації, а також передумовою їх становлення як суб'єктів успішної життєдіяльності.

Література

1. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://is.gd/JD9WFt>
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://is.gd/PZRK8l>
3. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під. заг. ред. Бібік Н.М. Київ, 2019. 129 с.
4. Інструментарій оцінювання результатів компетентнісно орієнтованого навчання молодших школярів: методичний посібник / Онопрієнко О. В. Київ, 2020. 72 с.

УПРОВАДЖЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПРОЄКТУ «ВИВЧАЙ ТА РОЗРІЗНЯЙ: ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ» У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті описано результати впровадження всеукраїнського проєкту з медіаграмотності в школі, акцентовано на необхідності формування медіаграмотності на уроках різних дисциплін та у виховній роботі.

Ключові слова: медіаграмотність, медіакультура, критичне та креативне мислення, медіаосвіта, медіапростір, інформаційне суспільство.

Одне з основних завдань школи – підготувати молоде покоління до повноцінного життя в інформаційному світі, підвищити якість, доступність та ефективність освіти засобами ІКТ та медіаосвіти, розвинути критичне, логічне, творче та інтуїтивне мислення, засвоїти вміння та навички, необхідні для повноцінного розуміння інформації.

Сьогодні значення медіа в житті людини, особливо учнів, переоцінити неможливо, адже сучасна дитина з перших днів свого життя потрапляє в середовище, наповнене численними медіа, з якого вона отримує необхідну інформацію. Тому важливо розвивати медіакультуру особистості, прививати медійну грамотність.

Учителі історії, української мови та літератури, художньої культури ТЗОШ №8 беруть участь у Всеукраїнському проєкті «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», який реалізовує Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) у партнерстві з Міністерством освіти і науки України та Академією української преси та за підтримки посольств США та Великої Британії.

Головне завдання цього проєкту – виховувати нове покоління українців, які будуть орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі та завжди ухвалювати усвідомлені рішення у житті.

Усеукраїнський проєкт «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» реалізовується у ТЗОШ №8 за такими напрямками: медіаосвіта педагогів; інтеграція з навчальними предметами; позакласна робота; медіаосвіта в сім'ї; психологічна служба.

Педагоги школи систематично удосконалюють свою фахову компетентність, беруть участь у вебінарах, конференціях, тренінгах, майстер-класах, опановують різноманітні платформи, інтернет-ресурси. У 2021-2022 н.р. учителі взяли участь у соціологічному дослідженні на виявлення рівня цифрової грамотності, яке розробило Міністерство цифрової трансформації у вигляді онлайн-тестування цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта».

Набуті знання з теми медіаграмотності вчителі передають учням, навчаючи їх не тільки користуватися можливостями, які надають медіа, а захищатися від небезпек цифрових технологій та тиску на їх свідомість, адекватно сприймати дійсність, зіставляти та порівнювати, аналізувати та критично мислити, відрізняти факти від фейків, висловлювати власну думку, протистояти маніпуляціям.

Уроки в школі володіють великим потенціалом для втілення всіх елементів медіаосвіти: навчання про медіа, навчання через медіа, навчання для медіа.

Під час занять учителі акцентують увагу на розвитку критичного та креативного мислення учнів. Школярі проявляють значний інтерес до уроків з елементами медіаграмотності, визнають значимість цієї теми,

здійснюють самостійний пошук медіаінформації та її критичний аналіз, розробляють маркери, пам'ятки, презентації.

Кілька років тому нашій школі були надіслані навчально-методичні матеріали для вчителів української мови і літератури, історії, розроблені в рамках проекту «Вивчай і розрізняй: інфомедійна грамотність». Уроки розроблені колективом авторів, які є експертами у сфері журналістики, медіаграмотності, фактчекінгу, а також педагогами-практиками. Запропоновані вправи спрямовані на розвиток в учнів навичок критичного сприймання інформації. На початку завдання зазначено, які саме навички й уміння розвиває конкретна вправа (наприклад, уміння відрізняти факти від суджень, ідентифікувати фейкову інформацію, шукати інформацію в інтернеті тощо). Вправи розроблено відповідно до чинної навчальної програми МОН для ЗНЗ на основі календарно-тематичного планування.

Учителі-філологи активно використовують екранізації програмних творів, але ніколи не діють за принципом «подивитися замість прочитати». Перегляд кінофільмів допомагає порівняти авторський текст із режисерською інтерпретацією. Подобається учням і уявне інтерв'ю з письменником, літературним героєм. Ця вправа потребує: опрацювання декількох джерел, що можуть подати суперечливі відомості; критичне сприйняття їхнього змісту; підготовку запитань; презентацію власної точки зору.

Навички медіаграмотності формуються не лише на уроках. Учні й учителі беруть активну участь у конкурсах, акціях, проєктах і демонструють чудові результати:

- учителі української мови і літератури, історії, правознавства, основ здоров'я (Огороднік Р.В., Бачинська І.К., Сисюк Г.В., Желізняк Н.Р.) провели всеукраїнський урок з медіаграмотності за методичними матеріалами, розробленими ЮНІСЕФ і ГО «Смартосвіта», нагороджені сертифікатами;
- учителька історії Бачинська І.К. взяла участь у Всеукраїнському конкурсі на написання вправи з інфомедійної грамотності у рамках проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» та нагороджена сертифікатом;
- учні та їх батьки були учасниками телепроєкту «Батьки проти дітей» на TV-4, причому учнівська команда у складі Бачинської А., Борщук Х., Брянки В., Ящука І. посіла перше місце, продемонструвавши блискуче вміння відрізняти правду від фейків та маніпуляцій,

Формування медіакультури родини є частиною цілісної системи медіаосвіти. Класні керівники організовують просвітницьку роботу серед учнів школи та їх батьків з тем: «Роль і місце медіа в житті суспільства», «Безпечний інтернет», «Медіапростір», «Інформаційне суспільство: виклики та загрози». Через громаду і в громаді учні реалізують суспільно корисні, соціально значущі проєкти, де використовують набуті знання й уміння, демонструють високий рівень медіаграмотності.

Учні школи взяли участь у міському конкурсі «Шкільний громадський бюджет», підготувавши 3 проєкти: «Мініпарк "Lounge Area"» (автор Січкарук Оксана, 10 клас); «Клас на дозвіллі» (Ящук Іван, 11 клас); «Технічний прогрес» (автор Гаврилюк Олеся, 9-Б клас). За результатами учнівського голосування переможцем визнано проєкт «Мініпарк "Lounge Area"» (автор Січкарук Оксана, 10 клас). Проєкт реалізовано за сприяння Тернопільської міської ради. Тепер учні й учителі можуть приємно й корисно проводити час у парку, спілкуватися, обговорювати насущні проблеми, ділитися планами тощо.

У рамках проєкту «Враховуй різницю» психолог школи проводить інформаційні години з курсу «Кроки до порозуміння» для учнів 10–11 класів. Школярі засвоюють навички застосування моделі неконфліктної поведінки, через інтерактивну взаємодію набувають досвіду толерантних взаємин і продуктивної співпраці з однолітками, батьками, вчителями, виявляють маніпуляції, відбирають та використовують достовірну інформацію з різних джерел, формують власну позицію, вчаться поводитись у конфліктних ситуаціях, засвоюють нові поняття, вивчають прийоми активного слухання та партнерської взаємодії. Так формується медіакультура школярів.

Отже, комплексна діяльність учителів, класних керівників, психолога дає змогу учням отримати необхідні уміння для створення медіапродуктів, а також вчить їх орієнтуватися у інформаційному просторі.

Досвід участі у Всеукраїнському проєкті «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» переконав учнів у тому, що маніпуляції існували завжди. Тепер діти та розуміють важливість сформованих у них уявлень, знань і навичок для подальшої самореалізації, підвищення загального розвитку та рівня ерудованості. Навчання стало вмотивованим, цікавим та активним. Учні не зупиняються на досягнутому, вони прагнуть нових знань, неоднозначно осмислюють значення подій чи

діяльність особистості. Навички медіаграмотності є імпульсом для активної роботи і стимулом до навчання, формують соціальну толерантність та стійкість до негативних необґрунтованих впливів, створюють атмосферу довіри і співпраці.

Література

1. Анджеєвська А. Медіаосвіта для сучасної молоді: методичні рекомендації для вчителів та студентів педагогічних навчальних закладів. Тернопіль, 2015. С. 38.
2. Босак С. Використання мультимедійних технологій на уроках української мови. *Дивослово*. 2011. № 10. С. 9–11.
3. Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін : посібник для вчителів / за ред. В. Іванова, О. Волошенюк, О. Мокрогуза. Київ, 2016. С. 201.
4. Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства : посібник для вчителів / укладачі: Т. Бакка, О. Бурім, О. Волошенюк, Р. Євтушенко, Т. Мелешенко, О. Мокрогуз. Київ, 2016. С. 243.
5. Медіаосвіта. Основи медіаграмотності : навчально-методичний посібник для курсу «Основи медіаграмотності» / укл. С. О. Троян, А. В. Ткачук. Умань, 2014.

Наталія Пасєка,
учитель історії,
Тернопільська ЗОШ I-III ступенів № 14
імені Богдана Лепкого

ФОРМУВАННЯ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У статті висвітлено процес упровадження медіаосвіти на уроках історії. Розглянуто поняття «медіаграмотна свідомість», «медіаграмотність» та «інфомедійна грамотність». Описано педагогічні прийоми, які можна застосовувати на різних етапах уроку, продемонстровано зразки виконання завдань.

Ключові слова: інфомедійна грамотність, медіаграмотність, медіаграмотна свідомість.

Нові соціально-політичні реалії українського суспільства вказують на необхідність розвитку в молодого покоління інфомедійної компетентності.

Відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти, громадянська та історична освітня галузі передбачають такі обов'язкові результати навчання учнів: уміння мислити критично, працювати з різними джерелами інформації, формулювати історично обґрунтовані запитання; мислити історико-хронологічно, орієнтуватись в історичному часі, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі тощо [3].

У цьому ж документі формування та розвиток інформаційної грамотності розглядається в комплексі з оволодінням сучасними інформаційно-цифровими технологіями. Йдеться про вміння опрацьовувати інформацію з різних (друкованих та цифрових, зокрема аудіовізуальних) джерел у різних освітніх галузях і контекстах, критично осмислювати її та використовувати для комунікації в усній та письмовій формі, для відстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей [3].

Згідно з Концепцією «Нова українська школа», інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, у публічному просторі та приватному спілкуванні. Важливими складниками компетентності є: інфомедійна грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпечної роботи в інтернеті, розуміння етики роботи з інформацією [2].

Інформаційна грамотність за визначенням ЮНЕСКО (2012 р.) – це «здатність усвідомлювати необхідність отримання інформації, а також знаходити, оцінювати, ефективно використовувати і поширювати інформацію в різних форматах». Найбільш точним є визначення інформаційної грамотності за результатами досліджень Американської бібліотечної асоціації в 1989 р.: «Інформаційно грамотною є людина, яка в змозі розуміти, коли їй потрібна інформація, яка вміє знаходити, оцінювати та ефективно використовувати цю інформацію» [3].

Інфомедійна грамотність передбачає уміння отримувати інформацію з різних джерел, критично осмислювати її та ухвалювати на її підґрунті певні рішення; створювати та поширювати інформацію за допомогою сучасних медіа, у тому числі і через інтернет; розуміти роль та вплив медіа на свідомість особистості. Щоб на основі інформації можна було ухвалити правильне рішення, інформація має включати певні властивості, а саме: повноту, об'єктивність, надійні джерела, незаангажованість.

«Для вчителя історії дуже важливо викладати свій предмет так захопливо, щоб діти теж відчували себе зацікавленими»,— зазначають британські методисти Т. Хайдн, Д. Артур та М. Хант [4, с. 51]. Тож намагаюся виправдовувати очікування своїх учнів.

Для формування медіаграмотності на уроках історії, організовую індивідуальну / парну / групову роботу з медіаджерелами історичного змісту; пропоную учням/ученицям проаналізувати телепередачі, художні фільми, карикатури, комікси, плакати, створені в різний час.

Для зацікавлення учнів ретельно добираю історичні матеріали, цікаві аудіовізуальні джерела, документи, із якими учні працюватимуть на заняттях. Аналіз цих джерел сприятиме розвитку критичного мислення.

Безперечно, кожен урок, тема потребують застосування педагогічних прийомів, адаптованих до конкретних ситуацій. Щоб викликати зацікавлення учнів, пропоную їм виконати завдання QR-кодами, віртуальні екскурсії, ІТ-ігри тощо.

Широко використовую мультимедійні ресурси для проведення віртуальних екскурсій на уроках. Це допомагає учням відчувати колорит епохи, сприймати інформацію критично, зустрітися зі старовиною, відчувати себе у ролі дослідників.

Заохочую створювати в паперовому чи в електронному вигляді візуалізації: обкладинки, ілюстрації, афіші, пропоную інтерактивні вправи.

Наприклад, виконуючи вправу «Створення сторінки історичної постаті в соціальних мережах», діти опрацьовують великий обсяг інформації і виокремлюють необхідний матеріал, вони мають проаналізувати біографічні дані і зрозуміти, як людські якості вплинули на формування історичних подій, а також висловити власне ставлення до відомих особистостей. А виконання вправи «Редакція газети» дало змогу учням на власному досвіді пересвідчитися, як позиція органу, що видає газету, може впливати на зміст публікацій. Це відбулося на уроках з теми «Національний рух на західноукраїнських землях під час революції 1848 – 1849 рр. в Австрійській імперії».

Отже, уроки історії з використанням елементів медіаосвіти формують медіаграмотність школярів, сприяють розвитку компетентностей, передбачених Державним стандартом базової середньої освіти. Основні методи та вправи роботи з учнями, описані у статті, сприяють формуванню особистості, здатної критично сприймати інформацію, аналізувати її, адаптувати, а також допомагають відчувати себе активним громадянином у медіапросторі.

Література

1. Антонченко М.О. Медіаінформаційна грамотність як складова інформаційно-цифрової компетентності педагога. *Інформаційно-цифрова компетентність педагога: теорія і практика*. Суми, 2019. Випуск 3. С. 2–10.
2. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://is.gd/JD9WFt>
3. Текст та медіатекст: що медіаосвітнього в новому Державному стандарті базової середньої освіти. URL: <https://www.aup.com.ua/tekst-tamediatekst-shho-mediaosvitno/>

4. Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін : посібник для вчителя / Т. Бакка та ін.; за ред.: В. Іванова, О. Волошенюк, О. Мокрогуза. Київ, 2016. 201 с.

ЗДІЙСНЕННЯ ОСВІТНІХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ РЕГІОНАЛЬНОГО ТА ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РІВНІВ

Лілія Ваєринів,
кандидат педагогічних наук,
директор, учитель географії та природничих наук,
Тернопільська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 28

Ольга Слободян,
учитель фізики та природничих наук,
Тернопільська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 28

10 ПРІОРИТЕТІВ І ВИКЛЮЧНИХ ПЕРЕВАГ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ПРИРОДНИЧІ НАУКИ»

У статті доведено позитивний вплив інтеграції навчальних предметів на формування сучасного освітнього простору (на прикладі чотирирічного досвіду викладання інтегрованого курсу для 10–11 класів «Природничі науки» в Тернопільській ЗОШ №28 в рамках експерименту всеукраїнського рівня за темою: «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення інтегрованого курсу «Природничі науки» для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти» на серпень 2018 – жовтень 2022 роки»).

Ключові слова: природничі науки, інтегрований курс, проєкт, експеримент всеукраїнського рівня.

Навчальна програма інтегрованого курсу для 10–11 класів «Природничі науки» призначена для здобувачів освіти, для яких природничі предмети не є профільними. Вивчення курсу базується на знаннях і компетентностях, набутих учнями в 5–9 класах і спрямоване на подальше формування їхнього світогляду, розширення розуміння широкого спектру наукових ідей астрономії, біології, географії, екології, фізики і хімії у цілісному пізнанні природи.

Основна мета курсу полягає в тому, щоб на базі широкої інтеграції знань сформувати науковий світогляд, основи природничо-наукової культури і розкрити роль природничих наук в розвитку цивілізації; навчити не тільки оцінювати моральні, економічні та ціннісні аспекти природничих досліджень, а й умінню адаптуватися до динамічного сьогодення та майбутнього.

Провідною ідеєю курсу є те, що складні та різноманітні явища природного світу можуть бути пояснені:

- з точки зору системи природничих наук: астрономічний, біологічний, географічний, екологічний, фізичний та хімічний компоненти об'єктів і явищ;
- з точки зору потреб і стану: людини, суспільства і навколишнього середовища;
- з історичної точки зору: минуле, сучасне, майбутнє.

Завданнями інтегрованого курсу є:

- розширення знань учнів про сучасну природничо-наукову картину світу;
- ознайомлення з найбільш важливими ідеями, методами і досягненнями природничих наук, що зробили визначальний вплив на наші уявлення про природу, на розвиток техніки і технологій;
- оволодіння вміннями застосовувати здобуті знання для пояснення навколишніх явищ, використання і критичної оцінки природничо-наукової інформації, що міститься в інформаційних джерелах (повідомленнях ЗМІ, ресурсах інтернету і науково-популярних статтях), для усвідомленого визначення власної позиції щодо обговорюваних в суспільстві проблем (технологічних, енергетичних, екологічних, ресурсних тощо);
- оцінювання можливостей людини пізнавати закони природи і використовувати досягнення природничих наук задля розвитку цивілізації;
- набуття умінь обґрунтовано висловлювати позицію і з повагою ставитись до думки опонентів при обговоренні проблем;
- усвідомлення й прогнозування небезпечних екологічних і етичних наслідків, пов'язаних із досягненнями природничих наук;
- застосування природничо-наукових знань в повсякденному житті задля безпечної життєдіяльності, охорони здоров'я та захисту довкілля.

Таблиця 1

Пріоритет	Перевага	Застосування
1. Усунення конкурентного методу викладання предметів.	Стирається знеособленість знань, увиразнюється соціальна важливість навчального матеріалу.	11 клас. II семестр. Навчальні проекти: «Найважливіші технічні винаходи з давніх часів до сучасності» (історія); «Чи може сучасна людина обійтись без техніки?» (економіка); «Яку користь приносить техніка людству?» , «Техніка: насущне або надмірне», «Технофобія і технократизм» (психологія) ; «Взаємовідносини людини й техніки у художніх творах» (мистецтво).
2. Системне мислення та цілісність знань.	Формує якісно нові знання, які характеризуються вищим рівнем осмислення, в тому числі уміння критично мислити. Дає змогу учням сприймати предметі явища цілісно, різнобічно, системно та емоційно.	10 клас. I семестр. Тема «Найважливіші природознавчі ідеї та відкриття, що змінили уявлення про світ та вплинули на розвиток цивілізації». Робота із синхроністичною таблицею (за матеріалами «Синхроністична таблиця як засіб інтегрування знань із природничих предметів»). Теми проєктів: «Визначні природничі дослідження і відкриття», «Великі відкриття» (упорядкування хронологічної шкали (таблиці); створення ментальної карти; фотоальбому тощо), «Нобелівські лауреати» , «Українські вчені» , «Технології майбутнього», «Історія

		одного відкриття», «Найгірші винаходи XX століття».
3. Ефективна та результативна групова робота для аналізу, синтезу та висунення робочих гіпотез.	Сприяє навчанню учнів спілкуватись та працювати в команді; формуванню пізнавальних інтересів. Спонукає до активного пізнання навколишньої дійсності, осмислення й пошуку причиново-наслідкових зв'язків, розвитку логіки, мислення, комунікативних здібностей.	11 клас. Навчальні проекти: «Українська кухня: що скаже фізик, хімік і біолог про яйце?», «Молекулярна кухня», «Космічне харчування», «Дієти і особливості їх застосування», «Соціологічне дослідження поживних звичок залежно від статі, віку, соціального оточення». 10 клас. Навчальні проекти: «Симетрія в природі», «Зв'язок симетрії світу із законами збереження», «Моделювання чорної діри та подвійних зір за допомогою тканини та металевих куль», «Хто і як визначав вік Землі».
4. Формування природничо-наукового методу пізнання.	Сприяє розвитку наукового та системного мислення, формує метапредметні знання, вміння і навички; вміння порівнювати, узагальнювати, робити висновки; інтегровані знання з дисциплін, які використовуються.	10 клас. I семестр. Робота з робочим аркушем «Основи наукових знань» (за матеріалами навчально-методичного посібника для учнів Поліхун Н. І. «Як стати дослідником».) Вчимося висувати гіпотези, задавати запитання, класифікувати і систематизувати. Захист навчальних проєктів: «Природа – джерело творчого натхнення діячів мистецтв», «Фантастика, що стала реальністю (за аналізом художніх творів, кінофільмів).
5. Розуміння теми з кількох перспектив.	Є джерелом знаходження нових фактів, які підтверджують або поглиблюють певні висновки, спостереження учнів з кількох предметів.	Суть сталого розвитку полягає у визначенні життєздатних схем, що враховують і збалансовують економічні, соціальні та екологічні аспекти людської діяльності. Центральне місце в концепції займає людина сучасного та людина майбутнього. Експлуатація ресурсів, економічний розвиток чи спрямованість інвестицій, освіта, охорона здоров'я, боротьба з голодом, згідно з Концепцією сталого розвитку суспільства, мають узгоджуватися із сучасними та майбутніми потребами.
6. Зменшення навчального навантаження на учнів, збереження інтересу до навчання та пізнання.	Знімає втомленість, перенапругу, різко підвищує пізнавальний інтерес. На одному і тому ж уроці теми розглядаються з точки зору хімії, фізики, біології тощо.	Кількість годин: 1 год хімії + 1 год географії + 1 год біології + 2 год фізики + 1 год економіки + 1 год екології + 0,5 год астрономія = 7,5 год. Курс «Природничі науки»: 4 год (2 пари + 2 домашніх завдання).
7. Стимулювання вчителя до постійного і системного вдосконалення своїх	Дає можливість до самореалізації, самовираження, творчості вчителя. Учитель має	За 4 роки викладання курсу вчителі були активними учасниками семінарів, творчих зустрічей, ІТ-містечок, що стосуються

професійних навичок та знань (концепція «навчання впродовж усього життя»).	можливість проявити творчість, яка раніше обмежувалась стандартом одного предмету.	інтегрованого курсу, де спілкувалися з учителями хімії, географії, біології, економіки. Створено курси підвищення кваліфікації стосовно викладання інтегрованих курсів. У школі облаштовано сучасний кабінет природничих наук, оснащений відповідним обладнанням для практичних та лабораторних робіт, наукових досліджень та проектної діяльності.
8. Виховання емпатії, соціально активної особистості.	Дає змогу учням сприймати світ цілісно, емоційно та гуманно. Форма проведення інтегрованих уроків зазвичай нестандартна, цікава.	Проекти, у яких брала участь школа: Усеукраїнський конкурс «Відкривай Україну!»; Усеукраїнський освітній екопроект «Zero Waste School»; українсько-польський обмін (Плонськ, Польща).
9. Спонування до взаємодії з іншими вчителями-предметниками.	Міжпредметні зв'язки практично реалізовані в процесі викладання інтегрованого курсу. Забезпечується дієва професійна взаємодопомога, створюються методичні, практичні і лабораторні матеріали для спільного користування.	Є потреба у формуванні бібліотечного каталогу. Створений каталог дидактичних матеріалів, який використовують учителі початкової та базової школи. Формуються якісні професійні стосунки, народжується відчуття приналежності до спільної справи, Захопливими стають спільні заходи та проекти.
10. Створення сучасного освітнього середовища.	Робить перебування учнів у школі цікавим і корисним, для формування компетентностей та наскрізних вмінь.	Кабінет природничих наук: зонованість приміщення, нестандартне розміщення класних меблів (парти, дошка). Бібліотека: новий книжковий фонд, перегляд відео, документальних та пізнавальних відео, наради, зустрічі. Кулінарія: уроки трудового навчання, виховні години, майстер-класи, наради, батьківські збори, релаксація.

Цілісний природничо-науковий світогляд розвиває розумінню причинно-наслідкових зв'язків у природних процесах та їхньому впливі на суспільство, а головне – сприяє розвитку у громадян здатності приймати відповідальні рішення щодо власного життя та майбутнього держави.

Досягти позитивних змін можливо, якщо механізм навчання базуватиметься на отриманні фундаментальних природничо-наукових знань, розумінні широких інтеграційних зв'язків між навчальними дисциплінами, системному мисленні, неперервності освіти та екологізації дисциплін природничо-наукового циклу. При цьому технологію навчального процесу слід спрямовувати на його оптимізацію, включення таких елементів, які роблять процес навчання особистісно-орієнтованим, розвивальним і мотивованим.

Література

1. Експеримент всеукраїнського рівня за темою: «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення інтегрованого курсу «Природничі науки» для 10–11 класів закладів загальної середньої

Ольга Спільніченко,
викладач природничих дисциплін
Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ РЕГІОНАЛЬНОГО РІВНЯ «ЕКОШКОЛА» В ГІМНАЗІЇ «ГАРМОНІЯ»

У статті описано систему екологічного виховання гімназії «Гармонія» в контексті реалізації інноваційного освітнього експерименту регіонального рівня «Екошкола».

Ключові слова: компетентнісне навчання, інноваційний освітній експеримент «Екошкола», здоров'язбереження, проєкт.

Екологічне виховання визнане одним із пріоритетних напрямків освітньої діяльності сьогодення. Воно займає важливе місце в навчальному середовищі сучасного закладу освіти.

Гімназія «Гармонія» – структурний підрозділ Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола. Це освітній заклад, покликаний реалізувати компетентнісне навчання, пропонуючи поліфункціональну освіту, що забезпечує синтез знань про природу, людину, суспільство, формує мовну, правову, інформаційну, екологічну, психологічну, економічну культуру.

У гімназії «Гармонія» учнів вчать дбайливо ставитися до здоров'я, правильно піклуватися про себе, оберігати довкілля. Тому пропозицію долучитися до інноваційного освітнього експерименту регіонального рівня «Екошкола», висунуту директором закладу Галиною Балан, підтримали всі учасники освітнього процесу.

З метою успішної реалізації проєкту, ретельно вивчено «Програму проведення інноваційного освітнього експерименту регіонального рівня за темою «Екошкола» в закладах освіти Тернопільської області за участю Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти у 2019–2023 роках», здійснено підбір компетентного кадрового складу, створено творчу групу з реалізації експерименту у складі Галини Балан, Надії Слабіцької та Ольги Спільніченко. Головою обрано Ольгу Спільніченко.

Упродовж 2019–2022 років члени творчої групи були учасниками онлайн-воркшопів, активно працювали над упровадженням інноваційних освітніх технологій, розробкою програм та методичного забезпечення навчальних екологічних курсів. Вони неодноразово демонстрували можливості гімназійної спільноти стосовно реалізації експерименту, висвітлюючи діяльність гімназії «Гармонія» на обласних педагогічних форумах «ЕКСПО» (організатор – ТОКІППО), активно ділилися передовим досвідом, висували конструктивні пропозиції стосовно формування індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти, проводили діагностику й моніторинг етапів реалізації проєкту.

Колектив гімназії «Гармонія» твердо переконаний, що єдиний шлях, який веде до мети – це діяльність, тож учнів залучають до участі в багатьох екоподіях:

- 2 лютого – Всесвітній день водно-болотних угідь (інтерактивні заходи, конкурси);
- 22 березня – Всесвітній день водних ресурсів – участь у конкурсі на найкращу творчу роботу (малюнок, фото, флешмоб) «Вода – це життя» в Регіональному офісі водних ресурсів у Тернопільській області;

- 25 березня – дні «фест-іміунітету» (учні виготовляють тематичні екоплакати, газети та листівки, роблять проби з екостолу імунопродуктів, говорять про іміунітет на годині пізнання «Фест-іміунітет», влаштовують частування екочаєм та імунопечивом);
- 27 березня – Всесвітня акція «Година Землі» (інформування, анкети, конкурс «Енергозбереження»);
- 22 квітня – Всесвітній день Землі (спілкування із дослідником Арктики Марком Вудом);
- 15 жовтня – акція «Чисті руки», яку щорічно проводять студенти Галицького фахового коледжу ім. В. Чорновола під керівництвом Надії Слабіцької;
- у листопаді – Всеукраїнська екологічна акція «Посади дерево миру», яка розпочалася в Міжнародний день попередження експлуатації навколишнього середовища під час війни і військових конфліктів у 2016 році.

До проведення інноваційних уроків, ефективних виховних заходів, організації віртуального освітнього простору залучено весь педагогічний колектив гімназії.

З 2016 року в закладі забезпечено якісне дистанційне навчання здобувачів на платформі «Мудл», створено віртуальні навчальні кабінети з усіх навчальних дисциплін; інформаційно-освітній простір наповнено ефективними інструментами для співпраці учнів, вчителів, батьків.

Варто відзначити індивідуальні успіхи педагогів. Любов Меленчук, учитель інформатики та технологій, фіналіст Усеукраїнського конкурсу «Кращі гендерно чутливі STEM-уроки: як викладати», разом із гімназистами реалізувала низку навчально-дослідних STEAM-проектів: «Живі барви вишивки», «Виготовлення годівниці для птахів», «Новорічна іграшка з природних матеріалів в українському стилі».

Учитель англійської мови, амбасадор Міжнародного проєкту «eTwinning Plus» у Тернопільській області Оксана Турчин залучила учнів до постійної роботи в спільноті однодумців. Гімназисти виконують інтерактивні завдання, які формують уміння раціонально користуватися природними ресурсами для сталого розвитку, учаться берегти навколишнє середовище, дотримуватися здорового способу життя.

Учитель хімії Ольги Спільніченко заохотила педагогів і гімназистів взяти участь у міжнародному проєкті «Наукові пікніки в Україні», мета якого – популяризація науки : кожен охочий, незалежно від віку, статусу і знань, може власноруч провести експеримент в імпровізованій лабораторії просто неба.

Співпраця з польськими колегами надихнула Ольгу Спільніченко організувати гімназійний клуб молодих винахідників «ЦВЯХ» (цікаво, весело, яскраво, хайпово).

У грудні 2020 року започатковано передноворічну екоакцію. Мета: привернути увагу до проблеми вирубування хвойних дерев; закликати використовувати уживані речі для виготовлення ялинкових прикрас. Окремо варто відзначити експериментальний підхід до облаштування святкової новорічної ялинки з боку учнів 7–9 класів. У ролі зеленої лісової красуні кабінеті хімії вони виготовили інсталяцію.

Учитель біології Світлана Банах – організатор щорічного тижня здорового способу життя, учасниками якого є всі педагоги та учні гімназії. А ще – вона засновниця екологічного клубу «Дія» (Довкілля і Я»), мета якого – збереження навколишнього природного середовища шляхом освітньої, дослідницької та громадської діяльності.

2010 року в гімназії започатковано проєкт «Плекаємо обдарованість». Мета: виявити обдарованих дітей і залучити до пошукової діяльності. Етапи реалізації проєкту: 1) написання пошуково-дослідницьких робіт; 2) репрезентація результатів досліджень на гімназійних «Нобелівських читаннях» в День науки; 3) підбиття підсумків, окреслення перспектив. Організатор читань – учитель хімії Ольга Спільніченко.

Невід’ємним компонентом екологічного виховання є позааудиторні заходи просто неба: спортивні ігри, оздоровче плавання, кінні прогулянки.

Заслугують на увагу просвітницькі акції та проєкти, проведені в рамках експерименту: «Раціональне харчування», «Абетка природи», «Щаслива лапа», «Посади дерево», «Репродуктивне здоров’я в Україні», «Свято макаронів», «Свято гарячих напоїв (чаю, кави)», «Екологічна кухня», екскурсії

«Екологічні роздуми на природі». Цикл заходів з теми «Екологічне маркування» організувала Тетяна Колодницька.

Надзвичайно зацікавив учнів, батьків та вчителів гімназії проєкт Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) «Cult Food», що здійснюється за підтримки МОН. Особливо яскраві враження залишилися в учасників після спілкування із зірковим координатором проєкту – відомим шеф-кухарем Євгеном Клопотенком.

Вагому роль у становленні екологічного світогляду гімназистів відіграють інтегровані уроки. Один із них – урок з теми «Вуглеводи. Глюкоза. Молекулярна формула, поширення і утворення в природі. Якісна реакція на глюкозу. Застосування глюкози, її біологічна роль» – посів перше місце на обласному конкурсі на кращу методичну розробку інтегрованого уроку в контексті реалізації інноваційного освітнього експерименту регіонального рівня «Екошкола». Учителям вдалося інтегрувати зміст трьох навчальних дисциплін: хімії, біології, англійської мови.

Формуванню екологічних компетентностей сприяє виготовлення дидактичних екомоделей. Улюбленим експонатом є закрита екосистема, рослини в якій можуть жити по кілька років. За допомогою цієї моделі учні вивчають колообіг кисню, вуглекислого газу і води у живій природі; спостерігають два прямо протилежні процеси – дихання і фотосинтез; досліджують парниковий ефект.

Гордість колективу – спільне облаштування внутрішнього дворику гімназії. Успішне здійснення колективної творчої справи екологічного спрямування стало можливим завдяки злагодженим діям учасників освітнього процесу. Усі працювали разом: проєктували клумби, висаджували рослини, вибирали й розташовували на ділянці декоративні матеріали.

Аналіз результатів реалізації інноваційного освітнього експерименту регіонального рівня «Екошкола» засвідчив ефективність скоординованих дій для створення екологічно безпечного і здоров'язбережувального освітнього середовища в закладі.

У нас широке коло однодумців. Наші партнери: Тернопільський обласний краєзнавчий музей, Комунальна установа Тернопільської облради «Центр здоров'я», Тернопільський обласний клінічний перинатальний центр «Мати і дитина», Тернопільський міськрайонний центр зайнятості «Будинок праці», а також громадські організації міжнародного, всеукраїнського і регіонального рівнів: Товариство Червоного Хреста, «Центр науки Тернополя», «Просвіта», «АЙСЕК в Україні», «Інша освіта: лабораторія сталості для громадських ініціатив та освіти», «АТОМ», «Ноїв ковчег», «Асоціація психологів України "Дар життя"», «Відродження», «Успіх».

Ми відкриті для співпраці та реалізації нових проєктів, ми – педагоги закладу, готового до освітніх змін.

Література

1. Панкратов О. Реалізація інноваційного освітнього експерименту «ЕКО-школа» у гімназії «Гармонія» для зацікавлених учителів 5-9 класів. URL: <https://naurok.com.ua/realizaciya-innovaciynogo-osvitnogo-eksperimentu-eko-shkola-u-gimnazi-garmoniya-291724.html>
2. Програма проведення інноваційного освітнього експерименту регіонального рівня за темою «Екошкола» у закладах освіти Тернопільської області за участю Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти у 2019–2023 роках. URL: <http://garmonia.gi.edu.ua/images/documents/prohrama-innovatsiinoho-osvitnoho-eksperymentu-rehionalnoho-rivnia-ekoshkola.pdf>

СТВОРЕННЯ ЗДРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Жанна Боднарчук,
директор,
Тернопільський ЗДО (ясла-садок) № 1

Наталія Греняк,
практичний психолог,
Тернопільський ЗДО (ясла-садок) № 1

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті описано шляхи збереження та зміцнення психологічного здоров'я дошкільників у сучасному ЗДО.

Ключові слова: психологічне здоров'я, соціальне здоров'я, фізичне здоров'я, духовне здоров'я, булінг, безпечне середовище.

Серед багатьох факторів, від яких залежить якість життя людини, основним є стан її здоров'я. Дбати про виховання ресурсного, психічно здорового молодого покоління українців – стратегічна мета сучасної освіти.

З огляду на те, що в суспільстві, яке переживає складні процеси становлення, такі короточасні стани, як тривожність, агресивність, замкнутість можуть перетворитися на стійкі та призвести до хворобливих психічних явищ (фобій, неврозів), проблема збереження психологічного здоров'я є актуальною.

У дітей дошкільного віку основними показниками сформованості психологічного здоров'я є:

- процес адаптації після вступу до ЗДО,
- рівень розвитку комунікативних навичок,
- рівень позитивної мотивації до соціально важливої для раннього віку діяльності,
- відсутність відхилень у поведінці.

Складові портрету психологічно здорової дитини:

- здоровий зовнішній вигляд, комфортність;
- позитивна емоційна стабільність, оптимізм;
- уважність до себе, самозбереження, розуміння причинно-наслідкових зв'язків;
- увага та повага до інших тощо.

Виховання здорових, упевнених у собі дітей, які прагнуть розвиватися і досягати успіху, – мета нашого закладу. Педагоги працюють над проблемою збереження та зміцнення психологічного здоров'я дошкільників.

Етапи роботи над проблемою

I. Діагностико-прогностичний.

1. Визначення прогалин у знаннях стосовно формування психологічного здоров'я дітей дошкільного віку.
2. Збір інформації з теми.
3. Опрацювання літератури.
4. Окреслення своїх професійних потреб.
5. Визначення актуальності обраної проблеми, формулювання теми, мети, завдань.
6. Розроблення змісту діяльності педагогічного колективу з питань збереження і зміцнення психологічного здоров'я вихованців.
7. Експертна оцінка роботи, коригування її змістовних ліній.
8. Висновки щодо проведеної роботи.

II. Організаційний.

1. Конкретизація висновків і рекомендацій щодо використання сучасних дієвих методів збереження і зміцнення психологічного здоров'я дошкільнят.
2. Розроблення програми діяльності, вибір способів інформації, форм і методів реалізації програми роботи з питань збереження і зміцнення психологічного здоров'я дошкільнят.
3. Узгодження принципових моментів з директором закладу.
4. Розроблення критеріїв очікуваних результатів, проектування системи моніторингу.

III. Діяльнісний.

1. Реалізація програми «Збереження і зміцнення психологічного здоров'я дошкільнят в сучасному ЗДО».
2. Порівняння очікуваних результатів з реально отриманими.
3. Проміжне консультування у директора ЗДО №1, консультантів ТКМЦНОІМ.

IV. Узагальнювально-підсумковий.

1. Самооцінювання результатів діяльності за програмою «Збереження і зміцнення психологічного здоров'я дошкільнят в сучасному ЗДО».
2. Представлення матеріалів роботи з демонстрацією матеріалів на педраді.
3. Розроблення рекомендацій щодо поширення досвіду з теми «Збереження і зміцнення психологічного здоров'я дошкільнят», публікація їх у фахових виданнях.
4. Пошук нових напрямів підвищення професійної компетентності педагогічних працівників ЗДО.

Працюючи над проблемою проблема «Збереження і зміцнення психологічного здоров'я дошкільнят», здійснили низку взаємообумовлених дій:

- для визначення рівня обізнаності дітей з теми провели анкетування, спостереження, діагностування; на їх основі підготували висновки і рекомендації для вихователів та батьків;
- спланували і провели для батьків та вихователів ЗДО низку онлайн-консультацій з тем : «Вправи спрямовані на розрядку гніву та агресії у дитини»; «Якщо ти у ситуації булінгу»; «Формування у дітей уявлення про толерантність, справедливість, порядність»; «Портрет психологічно здорової дитини»;
- опублікували в соціальних мережах та батьківських групах інформацію з теми «Булінг: види, причини, наслідки»;

- розробили пам'ятку «Зупини булінг» для батьків, у якій виклали способи повідомлення про випадки булінгу (цькування) щодо дітей, описали заходи щодо захисту та надання допомоги дітям;
- провели анкетування педпрацівників з метою визначення рівня знань щодо збереження і зміцнення психологічного здоров'я дошкільнят.
- обговорили сферу взаємин «Дорослий-дитина» за Н. Смілянською;
- спланували консультації для педагогів, які мають труднощі у спілкуванні з дітьми та рівень самооцінки за методикою «Сценарій життя»;
- провели низку консультацій для вихователів, які сприяли професійному розвитку: «Самооцінка дитини», «Дитина і комп'ютер», «Вплив ЗМІ на розвиток дитини», «Безпечне середовище в ЗДО», «Ігри та ігрове середовище», «Як розв'язати конфліктну ситуацію між дітьми», «Попередження насильства в сім'ї», «Протидія цькуванню в дитячому колективі»;
- підготували педагогічні ради з тем: «Булінг в освітньому середовищі: поняття, причини та шляхи подолання», «Діти емігрантів», «Насилля в дитячому садку, шляхи запобігання», «Насильство в сім'ї, шляхи запобігання», «Психологічні проблеми харчування у дітей», «Діти з особливими освітніми потребами»;
- провели тренінгове заняття для вихователів на тему: «Що таке булінг? Профілактика булінгу в дитячому середовищі»;
- організували виставку «Ти і я: всі ми дружна сім'я».

Вагомим чинником для створення здоров'язбережувального середовища стало проведення корекційно-розвивальної роботи з дітьми за програмою «Щаслива дитина».

Завдання програми:

- формувати усвідомлену потребу в розумінні суті здорового способу життя;
- виховувати валеологічну свідомість дітей, намагання піклуватись про своє здоров'я;
- сприяти адаптації дітей до умов ЗДО;
- виховувати доброзичливе ставлення дітей до навколишнього світу, емоційну чутливість до почуттів інших людей;
- сприяти розвитку самостійності дітей, уяви, творчих проявів дітей, відчуттю радості від реалізації своїх задумів та бажань.

Етапи здійснення програми:

1. Індивідуальна діагностика дошкільнят.
2. Індивідуальні консультації за результатами діагностики; рекомендації щодо виявлених проблем розвитку та виховання дітей для вихователів та батьків.
3. Комплектування груп і проведення занять. (Склад групи – до 12 осіб. Графік занять: один раз на тиждень. Тривалість занять: у молодшій групі – 15–20 хвилин, у середній групі – 20–25 хвилин, у старшій групі – 25–30 хвилин. Місце проведення: спортивний зал.)
4. Повторне діагностування дітей відслідковування динаміку розвитку і результативність занять.

Психологічно здорову, щасливу, оптимістичну дитину може виховати тільки психологічно стійкий, позитивно налаштований педагог. З метою попередження професійного вигорання працівників проведено:

- семінар-тренінг «Психологічне здоров'я педагогів»;
- консультації для педагогів: «Ознаки стомлюваності дитини дошкільника», «Заборонені фізичні вправи для дітей дошкільного віку», «Як правильно провести гімнастику з дошкільнятами», «Профілактика стомлюваності дошкільнят у ЗДО», «Робота вихователя по розділах програми : основи безпеки і життєдіяльності дітей»;
- практикум для педагогів «Прийоми релаксації, зняття напруги протягом робочого дня»;

- обговорення питань здоров'я збереження на педагогічних радах і медико-педагогічних нарадах в групах раннього віку та корекційних групах.
- семінар для методистів ЗДО міста;
- аналіз статті «Психологічні умови корекції професійного вигорання у вихователів дитячих навчальних закладів», репрезентованої на науково-практичній конференції «Сучасні орієнтири психологічної науки в умовах трансформації суспільства: досвід та інновації» (організатори: ГО «Асоціація психологів України "Разом заради майбутнього"»; кафедра психології та соціальної роботи юридичного факультету ЗУНУ).

Результатом роботи над проблемою «Збереження та зміцнення психологічного здоров'я дошкільників» стали:

- налагодження тісної взаємодії педагогів і психологів у вивченні та реалізації освітніх потреб кожної дитини і найкращих способів їх задоволення;
- підвищення рівня психолого-педагогічної підготовки працівників;
- забезпечення комфортних умов для навчання й виховання дітей,
- створення умов для збереження та зміцнення психологічного здоров'я учасників навчального процесу.

Література

1. Василенко Н. Проблема здорового способу життя в освіті європейських країн. *Шлях освіти*. 2000. №1. С.19.
2. Гуменюк Г. Внутрішній світ дитини і стрес. *Довкілля*. 2008. №1. С. 20–22.
3. Психологічне здоров'я дошкільників / уклад. Т. І. Прищепа. Харків, 2010. 239 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ «ДОШКІЛЬНЯТАМ — ОСВІТУ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ»

У статті викладено досвід роботи з формування в дошкільників соціально доцільної поведінки в процесі реалізації програми «Дошкільнятам — освіту для сталого розвитку»

Ключові слова: екологічне виховання, енергозбереження, постійність, наявність змін, самопізнання, самоствердження, соціальна компетентність, здоровий спосіб життя, дбайливе ставлення, ощадливість, захист.

Сталий розвиток (від англ. *sustainable* – сталий; *development* – розвиток) – це розвиток, що дозволяє задовольнити потреби сучасного покоління без шкоди для майбутніх поколінь.

Ідея сталого розвитку почала впроваджуватись в освітній процес із метою виховання покоління, зорієнтованого на створення, а не на руйнування, здатного створювати нове стале суспільство, спрямоване на збереження і примноження ресурсів. Важливу роль у цьому процесі відіграє дошкільне виховання.

З 2019 року в закладах дошкільної освіти впроваджується програма «Дошкільнятам – освіту для сталого розвитку», затверджена МОН України.

Мета програми – сприяти формуванню у дошкільників мотивації до дій і моделей поведінки, орієнтованих на сталий стиль життя: навички ресурсозбереження, ефективного спілкування та гармонійних стосунків з оточенням. Навчання і виховання передбачають залучення дітей в ігровій формі до виконання і повторення дій, які допоможуть їм бути комунікабельними, екодружніми, здоровими і впевненими.

Показниками успішного розвитку дітей у цій сфері освіти є самостійне, свідоме і відповідальне виконання дитиною певних дій, розвиток звичок щодо гармонізації суспільних відносин, економічно та екологічно доцільної поведінки, культури ресурсозбереження, здатності здійснювати дослідження і самооцінку та самоконтроль своєї поведінки [7].

Спираючись на матеріали, розроблені Н. Гавриш, О. Саприкіною та О. Пометун [2], систематизувала власні розробки згідно з підтемами, зробила добірку ігор пізнавального та творчого характеру, підбрала інформаційний та демонстраційний матеріал, визначила тему та завдання.

Педагогічні зусилля спрямувала на покращення стосунків з дітьми, підтримку морального і психологічного клімату в групі. Забезпечила розумне споживання електричної енергії, тепла та води у закладі. Суттєво модернізувала форми, методи і прийоми роботи з дітьми.

Залюбки проводжу інтегровані та комплексні заняття з тем «Спілкування», «Ресурси», «Подарунок», «Бережливість», знайомлю із соціумом, з природним довкіллям, художньо-продуктивною діяльністю (художньою літературою, малюванням, аплікацією та ліпленням), розвиваю культуру мовлення. Матеріал для занять добираю з різних джерел та розробляю сама.

Використовую сучасний методичний інструментарій:

- дидактичні ігри та вправи: «Природні ресурси», «Сортуємо сміття», «Кому потрібна вода», «Що забруднює повітря», «Врятуємо планету»;
- дидактичні ігри з використанням дисків: «Капітошка», «Здмухни метелика», «Як мишка з поросятком шукала друзів у лісі», «Чарівне дерево»;

- дидактичні ігри з використанням покидькового матеріалу /кришки/: «Кольорові овочі - фрукти», «Мюнхаузен-тир», «Повітряний кришкбол», «Кришки в банку», «Шашки», «Збережи нас», «Народні символи», «Символи мого міста», «Народні символи»;
- дидактичні ігри: «Створи картинку», «Водиця-чарівниця», «Чарівний млинок»;
- рухливі ігри: «Паперові сніжки», «Купа сміття», «Збирання макулатури», «Хворі іграшки»;
- експериментально-пошукову діяльність: «Як утворюється хмаринка», «Подорож води», «Що розчиняється у воді», «Веселий магніт»;
- дослідницькі мініпроекти «Що за диво на вікні»;
- вірші, прислів'я, казки;
- спостереження, бесіди: «Вітаміни взимку», «Творча майстерня», «Забавна сімейка», «Привіт, рослино-цибулинко», «Фоторепортаж».

Роботу на заняттях планую так, щоб дошкільнята не пасивно засвоювали знання, а активно долучались до їх пошуку, а згодом застосовували в повсякденному житті. Залучаючи дітей до пізнавальної діяльності, прищеплюю їм любов до природи, навколишнього середовища, націлюю їх на збереження природних ресурсів, на культуру поведінки в природі, створюю відповідні умови для появи у дітей ентузіазму і почуття задоволення від результатів групової та індивідуальної роботи.

Якісне забезпечення освітнього процесу передбачає участь батьків як рівноправних партнерів у справі навчання, виховання і розвитку дітей.

Для ознайомлення батьків з інноваційною програмою «Дошкільнятам – освіту для сталого розвитку» ретельно підбираю та виготовляю інформацію у вигляді інформаційних листівок, буклетів; рекомендую переглянути з дітьми мультфільми, презентації тощо.

Проводжу заходи за участю батьків:

- виставки виробів з природних матеріалів «Дари природи», «Цікаві перетворення»;
- виставки малюнків «Усесвітній День Землі», «Пори року»;
- збір макулатури «Друге життя»;
- висаджування дерев «Нові легені планети Земля»;
- висаджування квітів «Посади квіти – прикрась Землю».

Реалізуючи програму «Дошкільнятам – освіту для сталого розвитку» упродовж трьох років, спостерігаю чимало позитивних змін: діти стали упевненими і відповідальними, навчилися оцінювати свою поведінку та поведінку своїх товаришів, вони намагаються самостійно використовувати здобуті знання в реальному житті, стають ініціаторами дій, спрямованих на сталий розвиток.

Література

1. Гоу А. Довга, звилита (і кам'яниста) дорога до екологічної освіти для сталості. *Освітні коментарі*. 2011. № 7–9. С. 23–25.
2. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку : навч.-метод. посіб. для дошк. навч. Закладів / Н. Гавриш, О. Саприкіна, О. Пошетун ; за заг. ред. О. Пошетун. Дніпропетровськ, 2014. 120 с.
3. Дрозденко Л. І. Виховання економічної культури : програма. *Палітра педагога*. 1997. № 4. С. 20–24.
4. Іванчук С. А. Досвід упровадження Міжнародного проекту «Освіта для сталого розвитку в дії» у практику діяльності вишу та ДНЗ. *Наукові студії*. Краматорськ, 2016. Вип. 1. С. 249–253.
5. Іванчук С. А. Концепія сталого розвитку в освітньому просторі закладів дошкільної освіти *Молодий учений*. 2018. №10. С. 39–42.
6. Лист МОНУ від 2 липня 2019 року № 1/9-419 «Інструктивно-методичні рекомендації «Щодо організації діяльності закладів освіти, що забезпечують здобуття дошкільної освіти у 2019/2020 навчальному році». URL:<https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-diyalnosti-zakladiv-osviti-sho-zabezpechuyut-zdobuttya-doshkilnoyi-osviti-u-20192020-navchalnomu-roci>

МЕДІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті доведено доцільність організації шкільних служб порозуміння для профілактики конфліктів та насилля в закладі освіти.

Ключові слова: конфлікт, медіація, ненасильницьке спілкування, безпечне освітнє середовище.

Чи можливе безконфліктне спілкування? Мабуть, ні.

Конфлікти є частиною нашого життя, у школі вони часто мають свою специфіку і відрізняються один від одного рівнем залученості дорослих у цей процес. Ступінь вираженості конфлікту може бути сильним або слабким. Саме тому прихований конфлікт часто залишається непомітним для оточуючих, оскільки його учасники довгий час не переходять до активних дій. Приклади конфліктів показують, наскільки важливо діяти одразу, помітивши перші ознаки психологічного дискомфорту дитини.

Важливо правильно визначити причину конфлікту. Зазвичай це прагнення довести свою позицію, самоствердитися в колективі, а інколи – прагнення захиститися від критики з боку інших учнів. Через часте виснаження на уроках, приховані образи, причиною конфлікту може стати як серйозна ситуація, так і найменша дрібниця.

Завданням психологічної служби є визначення причини негативних явищ в учнівському колективі та пошук шляхів їх вирішення. Для цього в рамках щорічного моніторингу шкільного освітнього середовища серед учнів 7–8 класів проведено анкетування «Конфлікти в учнівському середовищі». Відповіді на запитання щодо причин конфліктів серед підлітків показали, що невирішений конфлікт часто провокує ланцюг нових конфліктних ситуацій. А найчастіше причинами конфліктів є незадоволення базових потреб учнів та особливості

їх характеру.

Отримані дані ще раз підтвердили, що конфлікти не слід ігнорувати. І якщо немає можливості виключити їх з життя назавсім, то важливо навчитися змінювати вектори конфліктів, перенаправляючи деструктивну енергію з руйнування на творення.

Для цього варто проаналізувати 5 основних стратегій вирішення конфлікту.

➤ **Суперництво.** Головна мета – нав'язати свою точку зору, вигідну для себе. Застосовується в тому випадку, якщо рішення є конструктивним.

➤ **Компроміс** – обидві сторони конфлікту частково відмовляються від своїх умов і претензій. Підходить для ситуації, коли можливе прийняття тимчасового рішення або є небезпека втратити все.

➤ **Пристосування** – відмова від своїх вимог у вимушеній або добровільній формі. Часто це відбувається через те, що одна зі сторін усвідомлює свою неправоту, хоче зберегти хороші відносини з опонентом або просто через несерйозність суперечки.

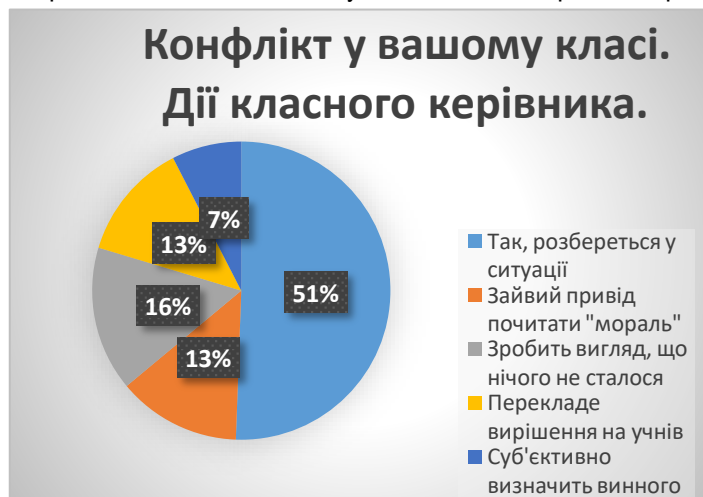
➤ **Відступ** – уникнення конфлікту, спроба вийти з нього при мінімальних втратах. Проте протистояння ніяк не вирішується: воно просто згасне або претензії будуть накопичуватися і виплюснутися у ще сильніший конфлікт.

➤ **Співробітництво** – конструктивний розбір проблеми, ставлення до іншої сторони не як до суперника, а як до колеги. Спільний пошук кращого рішення.

Найбільш прийнятними для вирішення конфліктів є ті, які забезпечують основні потреби сторін конфлікту та сприяють максимальному емоційному задоволенню, що зменшує рівень агресії та унеможливорює продовження конфліктів.

Неабияку роль у вирішенні конфліктів між учнями відіграє педагог, зокрема класний керівник. Від того, наскільки він залучений до життя учнів класу, теж залежить рівень конфліктності та їх самопочуття.

Результати опитування довели, що крім активності та бажання допомогти учням, існує байдужість та суб'єктивне ставлення вчителя до сторін конфлікту.

Для подолання міжособистісних конфліктів між учнями було створено шкільну службу примирення – структуру в складі учнівського самоврядування, покликану надавати допомогу у вирішенні конфліктних ситуацій через використання методу медіації.

Медіація (від англ. *mediation* – посередництво) — метод вирішення конфлікту із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації й проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант вирішення, який би задовольняв інтереси і потреби всіх учасників конфлікту. Медіатор не приймає рішення за них.

Медіація – це добровільний і конфіденційний процес, у якому нейтральна третя особа (медіатор) допомагає сторонам знайти взаємоприйнятний варіант вирішення ситуації, що склалася. Особливою рисою медіації є те, що сторони спільно беруть на себе відповідальність за прийняття рішення та його виконання.

Ідея створення шкільної служби примирення у Тернопільській ЗОШ №14 ім. Б. Лепкого виникла у 2020 році. Куратором служби примирення було призначено практичного психолога закладу.

Метою діяльності шкільної служби примирення якої є:

- створення психологічного мікроклімату, сприятливого для розвитку особистості з активною громадянською позицією, яка вміє приймати рішення і відповідати за свої вчинки;
- виховання культури конструктивної поведінки в конфлікті, в основі якої лежить визнання цінності людського життя, прийняття, повага права кожного на задоволення власних потреб і захист своїх інтересів.
- поліпшення якості життя всіх учасників освітнього процесу за допомогою медіативного підходу, що ґрунтується на позитивному спілкуванні, повазі, відкритості, доброзичливості, взаємне прийнятті.

Для забезпечення функціонування шкільної служби примирення практичний психолог школи підготувала дітей-медіаторів: збирила охочих старшокласників, шляхом анкетування і співбесід продіагностувала їх здібності і готовність до роботи, провела низку занять із теми «Навчання ненасильницьким методам вирішення конфліктів», навчила базовим навичкам медіатора.

Першими медіаторами шкільної служби примирення стали семеро учнів 10–11 класів. Пізніше стало зрозуміло, що таке рішення було не зовсім вдалим, бо учням 11 класів не вистачало часу на позаурочну

діяльність. Коли весною 2022 року четверо учнів-медіаторів закінчили школу, постала необхідність у відборі та підготовці нових кандидатів. З вересня 2022 року до шкільної служби примирення приймали учнів 8–10 класів.

Упродовж 2021–2022 років активісти шкільної служби проводили профілактику агресивних, насильницьких і асоціальних проявів в учнів, що посприяло значному зниженню рівня конфліктності в школі.

Отже, шкільна служба примирення навчального закладу має широкі перспективи у вирішенні міжособистісних конфліктів та створенні позитивного психологічного клімату в школі. Тож із упевненістю можна стверджувати, що подальше впровадження та розвиток медіації забезпечить новий рівень комунікації, безпеки, довіри, поваги та відповідальності.

Література

1. Семиченко В.А., Заслуженюк В. С. Мистецтво взаєморозуміння. Київ, 1998. 214 с.
2. Спілкуємося й діємо: навч.-метод. посіб. / Ж. В. Савич, О. В. Безпалько. Київ, 2006. 125 с.
3. Шкільна служба розв'язання конфліктів: досвід упровадження: навч.-метод. посіб./ Коваль Р., Горлова А., Нікітчук А., Микитюк О., Ліхоліт Ю. Київ, 2009. 168 с.

КІМНАТИ КОНТАКТУ ЯК СУЧАСНА ФОРМА РОЗВИТКУ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ

У статті викладено техніки та вправи застосування кімнат контакту для розвитку комунікативної та інших компетентностей в учнів ліцею.

Ключові слова: кімнати контакту, комунікативні навички, групова взаємодія, розвантаження.

*Для успіху в житті вміння спілкуватися з людьми
набагато важливіше за наявність таланту.
Джон Леббок*

Війна змінила наше життя, здобуття освіти, і в таких умовах нам інколи треба вчитися спілкуватися по новому.

Педагоги змушені не лише навчати, а й психологічно підтримувати здобувачів освіти, відволікати їх увагу від сигналу повітряних тривог і не завжди добрих новин, навчитися говорити правду про війну та її реальії.

Для учнів важливі вміння слухати і чути, розуміти і використовувати «мову жестів», уникати непорозумінь, долати невпевненість у спілкуванні, знайомитися з новими людьми, просити про послугу чи про допомогу тощо. Розвинуті навички комунікації є запорукою здорової атмосфери у класі, адже саме завдяки цьому учні стають більш чуйними та вчаться толерантно ставитися до інших.

Нові умови життя зумовлюють нові підходи і методи до звичної комунікації в синтагмі «вчитель – учень – батьки», стимулюють до нових форм роботи. Тому в нашому ліцеї для всіх учасників освітнього процесу створена особлива система спілкування – «кімнати контакту» (схема 1).

Схема 1

Робота в **кімнатах контакту** допомагає учасникам освітнього процесу побачити приховані нюанси комунікації, оцінити вплив позитивного ставлення на успішність, навчитися розуміти чужі мотиви, відволікатися від поганих думок, знизити рівень тривожності та емоційної напруги, релаксувати. В умовах воєнного стану – це можливість краще пізнати учнів і допомогти їм подолати виклики сучасного життя в нових реаліях.

Кожна кімната контакту тематична.

Метою створення **комунікативної кімнати** є знайомство та згуртування учнів. Ліцеїсти вчаться слухати одне одного, вести діалог. Наприклад, вправа «Запитання – відповідь» сприяє емоційному розвантаженню, її можна використовувати в укритті, щоб перемкнути увагу з місця перебування на дію. Пропоновані теми для побудови діалогів: «Я і мої друзі», «Смаки в музиці, літературі, кіно», «Екологія», «Я і моє місто», «Моє хобі», «Мої мрії та бажання» тощо.

У **кімнаті кінотерапії** учасники освітнього процесу переглядають та обговорюють за відповідною тематикою кінофільми, мультфільми, документальні хроніки. Тут проводяться вправи на розвиток і концентрацію уваги, створення відчуття єднання через групову взаємодію. Наприклад, вправа «Робимо власний подкаст». Учні об'єднуються у мінігрупи за ролями: відповідальні за сценарій, музичний супровід, створення студії звукозапису. Потім організовується запис подкасту/серії. В разі повітряної тривоги продовжити процес можна в укритті. Пропоновані теми подкастів: «Новини ліцею», «Цікаві події класу», «Екологія», «Мінна безпека», «Здорове харчування», «Здоров'я та гігієна» тощо.

Арттерапія – особливий підхід, який залучає психотерапію та мистецтво для підтримки психологічного здоров'я людини. У **кімнаті арттерапії** учасники освітнього процесу розкривають себе через творчість або гру. Так вони самостійно знаходять внутрішній ресурс, щоби впоратися з проблемою, яка їх турбує. Часто ми комунікуємо з ними невербально, на символічному рівні. Вправи, які використовуються, націлені на формування позитивних емоцій, розвантаження, групову взаємодію. Наприклад: «Який ти логотип?», «Від наскельного малюнка до тринадцятого айфону», «Мої кольори», «Музика Батьківщини».

У час, коли триває війна і постійно чути сигнали тривоги, є учні, які особливо чутливі до загроз і зазнають значних емоційних навантажень. Одним із методів, спрямованих на зняття нервово-психічного напруження, скутості, зниження тривожності, стабілізацію психоемоційного стану, заспокоєння, є застосування релаксаційних технік. Більшість таких із них не лише допомагають ліцеїстам відновити психологічну рівновагу, а й дають можливість побачити однолітків з іншого боку. можна помітити, хто з дітей має схильність до групової взаємодії, а хто індивідуаліст. Такі вправи ми виконуємо в **кімнаті релаксації та аромотерапії**. Наприклад: «Мій перший стендап», «Як ви відчуваєте Україну?», «Мій дім – моя фортеця» .

Відчуття єднання через групову взаємодію, відчуття підтримки та формування взаємодопомоги відбуваються у **тактильній кімнаті**. Від народження ми активно пізнаємо навколишній світ через тілесні відчуття, що розфарбовують зорові та слухові враження. Гарні, погані, нейтральні, індивідуальні й загальноприйняті – усі вони залишають глибокий яскравий слід у нашій пам'яті. Людина з добре розвинутими тактильними відчуттями більш позитивно взаємодіє з оточуючим світом і має більш глибоке почуття зв'язку з іншими людьми. У цій кімнаті ліцеїстам пропонується вправа «Голова та хвіст дракона», яка допомагає учням краще взаємодіяти в групі, адже для того, щоб розкрутити вузол, важливо діяти спільно, радитись і стати одним організмом.

Активну комунікацію важливо підтримувати за умови дистанційного навчання. Щоб забезпечити це створена **онлайн-кімната**, де ми допомагаємо нашим учням спілкуватися між собою, ділитися враженнями та адаптувати їх до нових реалій сьогодення.

Здобути корисні знання, обговорити актуальні події в Україні та світі ліцеїсти можуть у **кімнаті новин**.

Повноправними учасниками освітнього процесу є батьки. Їх активна участь у житті ліцею допомагає враховувати потреби всіх сторін, створювати середовище співпраці та взаєморозуміння, формувати вміння оцінювати без осуду та критики. Для охочих проконсультуватися, обговорити питання, які стосуються освітнього процесу, взяти участь у тренінгах створена **батьківська кімната**.

Досвід використання **кімнат контакту** засвідчив: покращення комунікації у системах «учень–учень» та «вчитель–учень», «учитель–учень–батьки»; зменшення рівня тривожності та емоційної напруги здобувачів освіти; розвиток креативності та критичного мислення; поглиблення вміння співпереживати собі та іншим; співпрацю всіх учасників освітнього процесу, робота в команді; застосування психологічних технік та вправ в укріпті; розвиток компетентностей згідно з Державним стандартом базової середньої освіти; розкриття особистості ліцеїста тощо.

Література

1. Активності для учнів та учениць у бомбосховищах шкіл. Порадник для вчителів. URL: <https://is.gd/fH3xyd>
2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://is.gd/Bp1piU>

Лідія Бачинська,
директор,
Тернопільська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 19

Ольга Вітенько,
учитель початкових класів,
Тернопільська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 19

Олександр Топоренко,
соціальний педагог,
Тернопільська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 19

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В РАМКАХ МІЖНАРОДНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЄКТУ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

У статті описано етапи реалізації міжнародного освітнього проєкту, що передбачає міжкультурну комунікацію. Доведено, що участь у проєкті сприяє формуванню в дітей соціальних та громадянських компетентностей, розвиває комунікативні здібності.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, соціальна компетентність, громадянська компетентність, комунікативні здібності.

Поняття культури розглядають як універсально поширену і водночас специфічну для певного суспільства, нації, організації або групи орієнтаційну систему, яка зумовлює сприйняття, мислення, оцінювання та дії людей усередині відповідного суспільства.

Міжкультурна комунікація як особливий вид комунікації припускає спілкування між носіями різних мов і різних культур. Співставлення мов і культур виявляє не тільки загальне, універсальне, але й специфічне, національне, самобутнє, що зумовлене розбіжностями в історії розвитку народів.

В умовах війни, що спричинила вимушену зміну місця проживання великої кількості людей, міжкультурна комунікація набуває особливої значущості.

З огляду на це педагоги школи ініціювали реалізацію міжнародного освітнього проєкту, спрямованого на міжкультурну комунікацію.

Мета проєкту: формування громадянських та соціальних компетентностей у процесі міжкультурної комунікації.

Терміни реалізації проєкту: травень 2022 року – червень 2023 року.

Мови проєкту: українська, румунська, англійська.

Учасники проєкту: учні 4–5 класів Тернопільської загальноосвітньої школи І - ІІІ ступенів №19 (Україна) і загальноосвітньої школи І - ІІ ст. № 2 міста П'ятра-Нямц (Румунія).

Прогнозовані результати:

Учні/учениці:

- ознайомляться зі звичаями і традиціями Румунії;
- виступлять у ролі амбасадорів української культури в Європі;
- підвищать рівень володіння англійською мовою;
- встановлять дружні стосунки із зарубіжними однолітками;
- навчатися співпрацювати на засадах взаємоповаги і партнерства.

Особливо значимі для проєкту громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних із різними проявами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних народів та ідентифікувати себе як громадянина України.

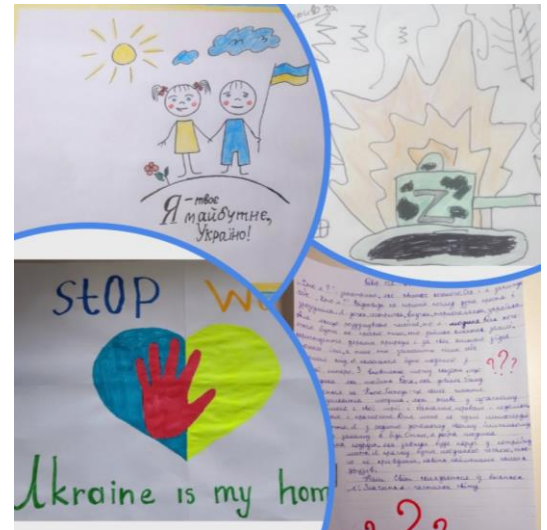
Міжкультурна комунікація актуалізується шляхом створення міжособистісних відносин, які забезпечують ефективність спілкування. Діти вивчають звичаї, пісні, танці, специфічні для кожної етнічної групи, представники якої навчаються в школі. Для визначення кола осіб, які потребують підтримки в рамках проєкту, формуються робочі групи.

Розвиткові комунікативних здібностей, формуванню соціальних навичок сприяють проведені в рамках проєкту заходи :

- ділова гра «Літаки» (проведення переговорів для вирішення конфліктів);
- «круглий стіл» на тему «Хто я?»;
- ігри: «Мій улюблений учитель», «Вчитель, який мені не подобається», «Мій улюблений колега».

Між школами-учасницями проєкту триває постійний конструктивний діалог, проводиться діагностика і моніторинг діяльності; відбувається обмін досвідом.

До кінцевого терміну реалізації проєкту заплановано низку заходів і підсумковий звіт, а набутий досвід забезпечить надійне підґрунтя для подальшої педагогічної творчості.

Література

1. Леснянська-Дошак А. Основні поняття міжкультурного підходу у франкомовному науковому дискурсі. *Молодь і ринок*. 2018. № 2. С. 137–140.
2. Значення міжкультурності. URL: <https://is.gd/QsYQME>
3. Abdallah-Pretceille M. L'éducation interculturelle/ M. Abdallah-Pretceille. Paris, 1999. 128 p.
4. Thomas A. Interkulturelle Handlungstrainer in der Managaerausbildung. *Wirtschaft swissens chaftliches Studium*. H. 6. München, 1989. S. 281–287.

Олена Зарічна,
заступник директора з навчально-виховної роботи,
Тернопільська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 24;

УКАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ ПРОЄКТ «МОЛОДЬ ДЕБАТУЄ» І ЙОГО РІЛЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА НАСКРІЗНИХ УМІНЬ

У статті зроблена спроба скорелювати формування ключових компетентностей учнів із застосуванням дебатних технологій в межах німецько-українського проєкту «Молодь дебатуює». Визначено ключове значення системного використання дебатної технології на уроках та в позаурочний час для формування наскрізних умінь учнів та розвитку особистості в контексті НУШ.

Ключові слова: проєкт, дебати, дебатер, дебатна технологія, компетентності, наскрізні вміння, комунікація, розвиток особистості, НУШ.

*Я можу не погоджуватись з Вашою думкою,
але я віддам життя за Ваше право висловити її.*
Вольтер

Однією з найбільш популярних та дієвих форм організації навчальної та виховної діяльності у школі протягом останнього десятиліття залишається проєктна діяльність. Активне навчання, яке властиве процесу реалізації проєктів, сприяє формуванню ключових компетентностей та багатогранному розвитку особистостей наших учнів. Проєктні технології дають широкі можливості для активізації та подальшого розвитку інтелектуального потенціалу кожного з учасників проєкту: професійне зростання для вчителя, навчання та соціалізація для учнів.

Пропоную розглянути можливості та перспективи формування ключових компетентностей та наскрізних умінь учнів засобами участі старшокласників та учителів Тернопільської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №24 у німецько-українському проєкті «Молодь дебатуює».

Дебатна технологія «Молодь дебатуює», що за останні 20 років набула великої популярності й успішно розвивається в Німеччині, стала доступною для більшості учителів, які організовували навчальні дебати в інших форматах. Сьогодні участь у цьому міжнародному проєкті беруть 72 школи з Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Житомирської, Запорізької, Вінницької, Хмельницької, Львівської, Тернопільської, Рівненської, Полтавської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Кіровоградської, Черкаської, Одеської, Миколаївської та Херсонської областей.

Наш заклад отримав запрошення взяти участь у проєкті «Молодь дебатуює» у 2019 році, коли шкільна команда брала участь у Відкритому національному турнірі «Dnipro Open» у м. Дніпро. Сьогодні цей формат став нашим улюбленим, і вже три роки поспіль наші учні – переможці регіональних турнірів – незмінні учасники загальнонаціональних змагань «Молодь дебатуює». Учениці Тернопільської ЗОШ №24 Марія Сивак, Анастасія Крицька, Юлія Рудакевич – у четвірці найкращих дебатерів України 2020 – 2022 рр.

Принципи дебатів

- **Дебати – це навчання.** Відповідно до піраміди Блума кожна мисляча людина має пройти необхідні рівні пізнання: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінка. Так і в дебатах: щоб відстояти свою позицію, спочатку треба отримати достатньо інформації та вміло її використати для побудови сильного аргументу, підкріпленого прикладами. Процес навчання у

дебатах є важливішим, ніж кінцевий результат. Переможцями будуть не всі, але шанс перемоги має кожен.

- **Повага до опонентів.** Дебати – це навчальна гра, і опоненти мають навчитися ставитись з повагою до права кожного гравця відстоювати свою позицію; критикувати не особистість, а пропозицію опонента і робити це виважено, аргументовано, красномовно. В цьому особливість німецького формату. Правилами заборонено перебивати промову опонента чи насміхатися з протилежної позиції.
- **Достовірність інформації та честь.** З перших зустрічей дебатори-початківці вчать розрізняти факти і фейки, ламають стереотипи та вдосконалюють своє критичне мислення. Аргументи, які використовують учні в дебатах мають бути чесними, підкріпленими достовірними прикладами з перевірених джерел.

У світовій освітній практиці дебати вже давно використовують як навчальну технологію, яка дозволяє конструктивно та виважено обговорювати контраверсійні питання, досліджуючи різні аспекти: економічний, політичний, юридичний, соціальний, екологічний тощо. Чим більше аспектів для аналізу проблеми буде обрано, тим більше шансів для формування ключових компетентностей як поєднання знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей та особистих якостей, що визначають здатність учнів успішно соціалізуватися, розвиватися та ставати успішними.

З переліку ключових компетентностей складно вибрати ті, які неможливо було б сформувати засобами участі в німецько-українському проєкті «Молодь дебатує».

1. Вільне володіння державною мовою.

Саме ця компетентність є однією з визначальних умов участі у проєкті «Молодь дебатує». Усі теми, які учасники отримують за два тижні до турнірів, сформульовані українською мовою. Оскільки проєкт фінансується німецьким урядом (триденне навчання тренерів у Німеччині та в Україні, посібники для учнів та тренера команди, проведення турнірів тощо), то шкіл та вчителів, які бажають брати участь у ньому завжди є багато. Мовне питання часто виникає під час тренінгів як для вчителів, так і для учнів. Але кожного разу після нагадування, що ми дебатуємо лише державною мовою, це питання зникає.

З одного боку, це виклик для школярів зі східних, північних та південних областей України, та, з іншого боку, це стимулює їх вчитися говорити українською мовою красиво. Ми спостерігаємо за такими учнями і помічаємо чудову позитивну динаміку у володінні державною мовою.

2. Здатність спілкуватися іноземними мовами.

Учасники проєкту «Молодь дебатує», досліджуючи різні аспекти проблеми, піднятої темою дебатів, часто користуються англомовними сайтами. Ті ж, які вивчають німецьку мову, мають чудову нагоду грати у німецькому фіналі в Берліні. Влітку 2021 року в рамках «Молодь дебатує» був реалізований проєкт з медіаграмотності під керівництвом та за безпосередньої участі німецького кінорежисера Маркуса Вельша, з яким наші старшокласники розмовляли англійською. Керівницею нашого проєкту є депутатка Європейського парламенту Віола фон Крамон, яка щороку приїжджає на півфінали та фінали і також залюбки спілкується з учасниками.

Фіналісти національного дебатного турніру «Молодь дебатує» — Марія Сивак, м.Тернопіль та Богдан Козлов, м.Запоріжжя

пов'язаних із використанням статистичних даних, вирішенням фінансових проблем та виявленням простих математичних закономірностей. Часто для кращого розуміння проблеми, яка обговорюється в дебатах, потрібно змодельовати процеси чи ситуації з використанням математичних відношень та вимірювань.

Одна з перших вправ, яку ми пропонуємо юним дебатерам – вправа на відчуття часу. У проєкті «Молодь дебатує» оптимальний час для використання цього формату під час уроків: вступна промова – чотири гравці по 2 хвилини, вільна дискусія – 12 хвилин, заключна аналітична промова – чотири гравці по 1 хвилині. Гра триває 24 хвилини, що дозволяє використати німецький формат дебатів на будь-якому уроці з контраверсійною темою.

Економічний чи фінансовий аспект розгляду питання також сприяє усвідомленню ролі математичних знань та вмінь в особистому та суспільному житті.

4. Компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій.

Дебати – це чудова ідея для проведення уроків природничого циклу. Ці предмети дуже багаті на спірні питання. Теми мають бути рівноцінними за позиціями «за» і «проти», та мають бути спрямовані на пошук рішень складних екологічних, економічних та соціальних проблем.

Чи потрібно заборонити генетично-модифіковані продукти? Чи варто закрити атомні електростанції? Чи може людство вирішити екологічні проблеми сучасності? Чи варто узаконити клонування? Чи повинні учні прибирати у школі? Чи варто заборонити використання мобільних телефонів у школі? – це дуже короткий перелік тем шкільних дебатів, які стосуються даної компетентності.

5. Інноваційність.

Дебати як структурований спосіб обговорення різних людських проблем має давню історію. Необхідність володіння дебатними технологіями диктують і сучасні суспільні умови. Людина, яка має власну думку, має право її відстоювати. І робити це треба вміло. А цьому треба вчитись! Не кожен вчитель готовий використати дебати як інновацію для свого уроку. Це вимагає значного часу і зусиль. Але результати перевершують очікування: учні відкриваються до прийняття нових ідей, пропонують корисні зміни для класу, школи, громади.

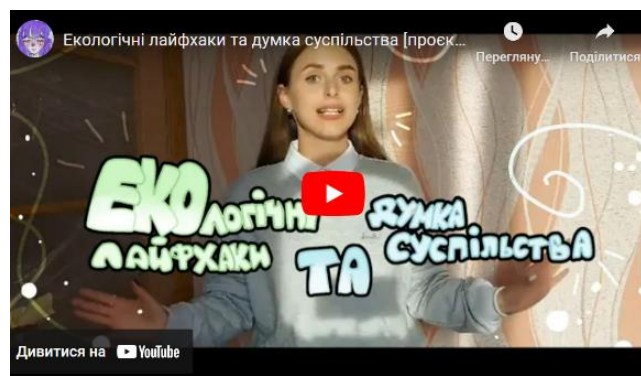
6. Екологічна компетентність.

Найкраще усвідомити основи сталого розвитку та їх екологічної складової можна через дослідження, обговорення та прийняття рішень. Часто теми дебатів стосуються небезпек навколишнього середовища. У цьому випадку екологічний аспект є основним. Тобто на кожну проблему можна подивитись під кутом екологічної доцільності. Наприклад, дебатуючи на тему «Чи

Надзвичайно цікавими видалися дебати на тему «Чи варто запровадити вивчення іншої першої іноземної мови замість англійської?». Пропозиції були неоднозначні: польська, угорська, російська, а одна з команд запропонувала китайську мову як першу іноземну мову для вивчення учнями у школі й аргументовано й переможно відстояла свою позицію.

3. Математична компетентність.

Володіння технологією дебатів допомагає у багатьох життєвих ситуаціях, у тому числі

«Екологічні лайфхаки та думка суспільства» — відео, інтерв'ю від учнів Тернопільської загальноосвітньої

варто запровадити в Україні проєкт екологічно чистого міста на державному рівні?», учням потрібно було глибоко дослідити усі екологічні «за» і «проти».

У 2020 році ініціатива «Молодь дебатує». за фінансової підтримки Фонду Конрада Аденауера реалізувала проєкт «Чиста ріка – здорове життя». Школярі 20 областей України вивчали вплив промислового забруднення води на флору та фауну. Учениці ТЗОШ №24 Анна Прокопенко й Наталія Сковоринська в рамках цього проєкту зняли відео-інтерв'ю «Екологічні лайфхаки та думка суспільства» (<https://ukraineyouthdebates.de/2021/11/3108/>).

7. Інформаційно-комунікаційна компетентність.

Найлегше та найефективніше отримати інформацію та застосувати її (скопіювати, зберегти, порівняти, перевірити достовірність) можна за допомогою сучасних ІКТ. До моменту вступу у дебатний клуб дев'ятикласники в основному вже оволоділи основами цифрової грамотності. І, спілкуючись неформально, розвивають свої уміння безпечного користування інтернетом. Тема дебатів «Чи варто заборонити використання мобільних телефонів у школі?» - одна з перших, яку обирають учні для гри. Цікаво, що у цій темі в переважній більшості випадків перемагає сторона ствердження.

8. Навчання впродовж життя.

Наша перша шкільна дебатна команда була створена шість років тому, і перші члени дебатного клубу вже закінчили університети. Вони підтверджують те, що дебати відкрили перед ними нові можливості для подальшого особистого зростання. Дебатери-початківці, які у першій спробі вступної промови говорили 15 секунд, через два заняття починають «вкладатися» у 2 хвилини. Вже після перших тижнів дебатних вправ учні помічають, що стали розмовляти, аргументуючи, що метод PRES (Я вважаю..., тому, що.... Наприклад:....Отже,...) стає звичним для використання на всіх уроках. Вони помічають, що змінився спосіб їх мислення, що стали висловлюватись чітко й структуровано, а прийняті рішення стали розсудливішими й більш виваженими. Дебати сприятимуть учням в майбутньому і в спілкуванні з роботодавцем. Це реально дієвий інструмент самовдосконалення.

9. Громадянські та соціальні компетентності.

Особливістю німецько-українського проєкту «Молодь дебатує» є те, що усі теми, які пропонуються для обговорення є суспільно важливими та спрямовані на усвідомлення ідей демократії, громадянських прав і свобод людини, сталого розвитку, гендерної рівності тощо. Дебати як навчальна технологія і як гра передбачають роботу в команді, співпрацю для досягнення спільної мети. У німецькому форматі неприпустимі конфліктні ситуації між сторонами, перебивання промови питаннями, вигуки та некоректні репліки.

Саме в школі починається усвідомлення себе як громадян, і від тем «Чи варто заборонити використання мобільних телефонів у школі?», «Чи слід учням оцінювати своїх вчителів?» вони плавно переходять до більш серйозних тем: «Чи потрібно створити міжнародну систему на прикладі української «Дії»?», «Чи варто обмежити свободу слова під час війни?», «Чи потрібна примусова українізація?» тощо.

10. Культурна компетентність.

Учасники проєкту мають можливість подорожувати Україною та зустрічатись з ровесниками. Традиційними є осінні та літні дебатні школи, які відбувались у попередні роки у Ворохті, Вінниці, Хмельницькому, Генічеську. Регіональні та національні турніри - у Львові, Одесі, Дніпрі, Харкові. Ці зустрічі є цінними не лише змаганням у вмінні майстерно доводити свою думку, а й дружнім

Учасники національного дебатного турніру «Молодь дебатує»

спілкуванням, екскурсіями та мистецькими вечорами. На турнірах усіх рівнів у відкритті заходів беруть участь самі дебати. Демонструючи свої природні здібності, вони творчо самостверджуються. Пісня-присвята дебатам, виконана нашою дебатаркою Анастасією Крицькою, стала гімном щорічного турніру «Dnipro Open», який востаннє відбувся очно у 2020 році.

11. Підприємливість та фінансова грамотність.

Для того, щоб глибоко опрацювати тему дебатів необхідно дослідити різні аспекти, серед яких важливе місце займає економічний та фінансовий аспект. Часто цей аспект буває основним, і аргументи з цієї точки зору є найбільш переконливими. Навіть у перших шкільних темах про доцільність обов'язкової шкільної форми, чи доцільність оцінювання учнями своїх учителів, дебати досліджують наявні фінансові питання, формулюють на їх основі пропозицію для сторони ствердження та критику пропозиції для сторони заперечення. Ініціативи наших учнів інколи бувають неочікувано відповідальними та усвідомленими. Вони готові до співпраці та реалізації своїх пропозицій.

Старшокласники, які займаються в клубі «UniSmart», на зустрічах у школі та на турнірах формують наскрізні вміння, які є спільними для всіх компетентностей. У клубі та вдома, готуючись до зустрічей, дебати багато читають. Читають не лише інтернет-сторінки, а й серйозні книжки, шукаючи цікаві цитати та яскраві приклади, вивчаючи суспільний досвід.

Вони вміють чітко висловлювати свої думки та писати свої промови самостійно. Аналізуючи різні аспекти запропонованої теми, формулюючи пропозицію, логічно її обґрунтовуючи, оцінюючи всі ризики, вони приймають рішення, а отже, розвивають своє критичне мислення. Вони творчі та ініціативні, вчать ораторському мистецтву та мистецтву ставити питання. Важливо навчити учнів конструктивно керувати своїми емоціями, щоб уникнути найменшого конфлікту під час дебатів. Учні мають бути максимально толерантними, готовими вислухати та прийняти раціональне зерно від команди опонентів.

На турнірах, коли опонентами є учні з іншого класу, школи, міста, регіону, команди формують так, щоб в команді не грали учні з однієї школи. Таким чином, ми даємо їм можливість співпрацювати з іншими людьми, домовляючись та приймаючи спільне рішення. Суддівська колегія надає перевагу тій стороні, яка краще працює в команді.

Досягнення технічного прогресу й цифровізація суспільства не можуть розв'язати вічні проблеми людства, а саме проблеми спілкування й уміння людей домовлятися. Дебати ж є дієвим та мирним інструментом у пошуку консенсусу та компромісу. Тож треба ще в школі дати нашим учням цей особливий інструмент, необхідний для кожного громадянина. Тому, було б правильно офіційно ввести дебати як різновид навчальних занять у програми освітніх закладів, як це зробили у більшості країн Європи.

Література

1. Булаш О.С., Фролова О.П. Формування психологічного клімату з використанням проектних технологій// Управління школою. 2007. №34. С.9–21.
2. Єрмоленко Андрій Борисович. Післядипломна освіта в Україні, 2015. №1(36). С. 81–85
3. Масютіна. М. Дебати. Організація та проведення. Київ: ТОВ Видавнича група «Шкільний світ», 2019. 144 с.
4. Навчання дебатів: збірка матеріалів для керівників дебатних клубів та вчителів, які навчають дебатів і дискусій / автор-укладач: І. Сущенко. Київ, 2003. 32 с

Фотографії з офіційного сайту проєкту «Молодь дебатує» <http://ukraineyouthdebates.de/>

Марія Бобрик,
учитель польської мови,
Тернопільська загальноосвітня школа
I–III ступенів № 27 імені Віктора Гурняка

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті висвітлено переваги, результати та перспективи міжнародної співпраці у ЗЗСО, наведено приклади успішної реалізації партнерських ініціатив, проєктів офлайн та онлайн в умовах викликів сьогодення.

Ключові слова: міжнародна співпраця, партнерство, проєкт, іншомовна компетентність, діалог культур, інтеграція.

*Знання однієї мови дозволяє увійти в коридор життя,
знання двох мов – відкриває вам усі двері у цьому коридорі.
Франк Сміт*

Серед актуальних проблем, які постають сьогодні перед освітніми закладами, важливе місце займає формування іншомовної компетентності, що є необхідною передумовою для успішної реалізації суб'єкта навчальної діяльності та інтеграції українського учнівства в європейський культурний простір. Цю проблему допомагає вирішити налагоджена освітнім закладом міжнародна співпраця, яка сприяє створенню позитивного іміджу школи, стимулює та надихає учнів до вивчення іноземної мови, яка є незамінним інструментом у діалозі культур. Саме тому Тернопільська загальноосвітня школа I–III ступенів № 27 імені Віктора Гурняка значну увагу приділяє розвитку зв'язків із міжнародними організаціями [4].

Уведення в навчальну програму польської мови як другої іноземної вивело наш заклад на всеукраїнську та міжнародну освітню арену. Протягом трьох останніх років нам вдалося налагодити співпрацю з Тернопільським польським культурно-освітнім товариством Школою ім. Івана Павла II у Собкові, і Хотинським опорним закладом загальної середньої освіти Хотинської міської ради Чернівецької області [6; 9; 11].

Діапазон реалізованих ініціатив підтверджує ефективність партнерства закладу із Польським культурно-освітнім товариством в Тернополі, а також вагомість підтримки польських фондів «Свобода і демократія» та «Допомога полякам на Сході».

У рамках проєкту «Біло-червоне ABC. Підтримка розвитку польськомовної освіти в Україні» на базі нашого закладу у 2020 році було проведено польськомовний табір «Польська експедиція. Літні табори та освіта онлайн». Об'єднавшись у команду космічної експедиції «ESCAPE Z», учні спробували себе у ролі дослідників, здобували знання з історії, географії, культури Польщі, екологічної грамотності, мандрували космічними просторами, занурювалися у світ польського мистецтва, проводили експерименти, вирощували чарівні космічні рослини і доглядали за ними, готували і захищали проєкти та, звісно, розважалися під час інтеграційних занять, ігор, вечірок та частування. Завдяки участі у проєкті кабінет польської мови було оснащено проєктором, тематичними стендами, портретами видатних польських діячів, дидактичними іграми [1].

Беручи участь у триденному мистецькому проєкті «Польський живопис і половини XX століття: Польща, Литва, Україна», учні спробували себе в ролі художників і мистецтвознавців. У програму заходів входили пленерні уроки мистецтва, майстер-класи в Школі народних ремесел м.Тернополя, вивчення робіт художників польського походження в музеях Тернополя, Кременця та Шумська. Школярі познайомилися з творчістю багатьох видатних польських митців: Фердинанда Руциця, Францішека Смуглевича, Юзефа Мехоффера, Юліана Фалата, Маріана Стронського, Бруно Шульца та Ольги Урбанської. Проєкт сприяв формуванню естетичних смаків, виявив творчий потенціал учасників та дозволив їм поглянути на спільну історію країн під призмю польського малярства [10].

Проєкт «Краєвиди Тернопілля» спонукав учнів відчувати красу місцевих пам'яток архітектури, дослідити вплив на них польських майстрів. Результатами роботи над проєктом стало удосконалення учасниками іншомовної компетентності, публікація зібраних й опрацьованих учнями матеріалів у соцмережах, на сайті школи, створення фотовиставки.

Цікавими для школярів є уроки «живої історії». Це екскурси з ефектом занурення в історичну епоху, наприклад, з використанням тодішнього одягу та зброї. Уроки «живої історії» з нагоди 230-ї річниці ухвалення польської Конституції і 400-ліття Хотинської битви [8].

За підтримки Генерального консульства Республіки Польща в Луцьку, ТНПУ ім. В. Гнатюка, Польського культурно-освітнього товариства в Тернополі реалізовано проєкт «Рік Корнеля Філіповича». У кабінеті польської мови було проведено показовий урок «Пізнай Корнеля Філіповича», на якому учні відкрили для себе постать польського письменника – уродженця Тернополя, пізнали багато нового, згуртувались, виконуючи інтерактивні завдання на платформах «Kahoot» і «Learningapps»,

Залучення у навчальний процес польських студентів і викладачів як носіїв польської мови – це унікальна можливість для наших учнів попрактикуватись. Тож участь у заході викладача польської мови Пйотра Пизеля з організації «Національне агентство академічних обмінів Польщі» неабияк вразила учнів.

Щороку наш заклад долучається до акції «Narodowe czytanie», яку проводять з ініціативи Президента Польщі. Захід заохочує до читання художньої літератури польською мовою. Акція традиційно проводиться в українсько-польському хабі ТНПУ ім. В. Гнатюка за участю членів Польського культурно-освітнього товариства, студентів і викладачів польської філології. Активними учасниками акції є учні нашої школи [2].

Особливу увагу заклад приділяє питанню формування іншомовної компетентності в обдарованих підлітків як майбутньої інтелектуальної еліти країни. Крім перемог у місцевих та обласних конкурсах диктантів, есе, декламацій польською мовою, маємо здобутки на всеукраїнській та міжнародній арені.

Команда «Тернопільські ведмеді» у складі членів Польського культурно-освітнього товариства та учнів нашої школи двічі посіла перше місце – у першому і другому онлайн-турнірах історичної гри «Miś Wojtek» (організатори: Польська суботня школа освітнього товариства вчителів в Дубліні (Ірландія), Інститут національної пам'яті Польщі). Пізнавальна мета – висвітлення історії депортації польського населення під час Другої світової війни. Головне правило змагань: «Перемагай без гордості, програвай без образи» [12].

Пишаємося відзнакою за авторську поезію «Aogeola szczęścia» на Міжнародному поетичному конкурсі «Екологія. Екопоезія», що відбувся в рамках Польського дня двомовності. Конкурс організував польський культурно-інформаційний онлайн-портал «Dobra Szkoła. Nowy Jork». Мета – формування екологічної компетентності школярів. Країни-учасниці: США, Ірландія, Італія, Бельгія та Литва [7].

У співпраці з Польським культурно-освітнім товариством у Тернополі створено вокально-інструментальний ансамбль «Файні дівчата». Колектив успішно виступає на фестивалях, урочистостях з нагоди пам'ятних дат, польських державних та релігійних свят тощо. За два роки ансамбль здобув прихильність глядачів, виборов низку нагород на всеукраїнських та міжнародних конкурсах: диплом I ступеня на Всеукраїнському фестивалі сучасної польської пісні (м. Київ); відзнаку в Міжнародному пісенному конкурсі «Тому що співати може кожен!» (м. Нью-Йорк); диплом I ступеня у III Міжнародному фестивалі польських колядок «Лети, колядо, лети!» (м. Вінниця) [5].

Ефективним шляхом налагодження міжнародної співпраці є участь педагогів у міжнародних курсах, семінарах, тренінгах. Протягом жовтня-грудня 2021 року учителі школи навчалися на онлайн-курсі «Польсько-українська зустріч-сватка». Учасники онлайн-курсу порівнювали польську та українську системи освіти; вчилися створювати проєкти міжнародної співпраці шкіл, розглядали практичні аспекти організації молодіжної співпраці в умовах викликів та перешкод сьогодення, ознайомилися з джерелами фінансування польсько-українських проєктів. Цікавими та цінними були реальні приклади співпраці шкіл з Польщі та України [3].

Мета жовтневих майстерок для учасників «Польсько-української зустрічі-сватки» 2022 року в Любліні – продовження співпраці для подальшої реалізації спільних молодіжних українсько-польських проєктів. Педагоги представили свої школи та регіони, обговорили актуальні проблеми української та польської освіти в умовах війни, розглянули приклади успішних проєктів та отримали можливість очної зустрічі з партнерами.

Результативною є співпраця зі Школою ім. Івана Павла II у Собкові та Хотинським опорним закладом загальної середньої освіти в рамках проєкту «Польсько-українські горизонти». Цілі нашого партнерства:

- співпраця польської та української молоді, виконання спільних завдань;
- популяризація свого регіону;
- пізнання культури та традицій Польщі та України, вивчення локальної історії;
- удосконалення іншомовної компетентності;
- удосконалення навичок користування ІТ-технологіями;
- побудова майданчика для творчості учнів;
- створення атмосфери відкритості, доброзичливості і толерантності.

Реалізація проєкту передбачає:

1) дистанційний етап: знайомство і спілкування учнів та педагогів в соцмережах, проведення спільних онлайн-заходів;

2) етап живого спілкування: організація молодіжних зустрічей, шестиденне перебування українських учнів у Собкові.

На дистанційному етапі вже вдалося успішно реалізувати низку ініціатив. Успішно проведено:

- урок у 7–Б класі, присвячений святому Івану-Павлу II;
- різдвяно-новорічну акцію з обміну подарунками та листами між учнями шкіл-партнерів з Тернополя, Хотина, Собкова;
- зйомку відеопривітань з Днем знань, Днем Незалежності України, новорічно-різдвяними святами;
- монтаж фільму про українські різдвяні традиції;
- різдвяну навчально-пізнавальну онлайн-гру для польських учнів;
- запис колядок у виконанні вокально-інструментального ансамблю «Файні дівчата»;
- збір допомоги від наших польських партнерів після повномасштабного російського вторгнення;
- спільний виховний захід до Дня Європи «Із вдячністю Польщі».

Отже, закладу вдалося встановити дружні відносини з школами-партнерами, вивчити передовий педагогічний досвід зарубіжних колег, залучити учнів і педагогів до науково-дослідницької, експериментальної та творчої діяльності. Значно розширилося коло пізнавальних інтересів школярів: діти спілкуються з носіями мови, листуються із ровесниками з

польських шкіл, беруть участь у цікавих проєктах та конкурсах. Тож адміністрація та педагогічний колектив школи налаштовані продовжити роботу в означеному напрямку, спрямовавши зусилля на реалізацію молодіжних ініціатив і розвиток міжнародного освітнього партнерства.

Література

1. «Експедиція «Польща»: тернопільські учні здобували знання на тему екології та довкілля. URL: <https://is.gd/sp4ggO>
2. «Мораль пані Дульської» читали в Тернополі. URL: <https://is.gd/e2jEKg>
3. Співпраця українських та польських шкіл – пропозиція для українських педагогів. URL: <https://is.gd/9Y74st>
4. Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів № 27 імені Віктора Гурняка. Міжнародна співпраця. URL: <https://is.gd/U414g4>
5. «Файні дівчата» з Тернополя перемогли у фестивалі колядок. URL: <https://is.gd/9hLIiY>
6. Хотинський опорний заклад загальної середньої освіти. URL: <https://is.gd/Y34M5D>
7. Człowiek robiąc szkodę przyrodzie, siebie też zabija. URL: <https://is.gd/Rqe4QP>
8. Lekcja żywej historii z okazji obchodów 400-lecia Bitwy Chocimskiej odbyła się w Tarnopolu. URL: <https://is.gd/obi1Lt>
9. Polonijne Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe w Tarnopolu. URL: <https://is.gd/kiRIGr>
10. Polskie malarstwo I poł. XX wieku: Polska, Litwa, Ukraina. URL: [Informator Dla Aktywnych - Portal Polaków na Wschodzie](https://is.gd/InformatorDlaAktywnych-PortalPolakow-naWschodzie)
11. Szkoła podstawowa imienia Jana Pawła II w Sobkowie. URL: <https://is.gd/t85Vdr>
12. Uczniowie z Tarnopolszczyzny wzięli udział w Turnieju Misia Wojtka. URL: <https://is.gd/pjCLkq>

Оксана Бойцун,
кандидат педагогічних наук,
директор,
Тернопільська класична гімназія

Марія Клименко,
заступник директора з навчально-виховної роботи,
Тернопільська класична гімназія

ТЕРНОПІЛЬСЬКА КЛАСИЧНА ГІМНАЗІЯ – ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ, АДАПТОВАНОГО ДО НОВИХ УМОВ ЖИТТЯ, НА ОСНОВІ ПАРТНЕРСТВА В МІЖНАРОДНОМУ ПРОЄКТІ «ШКОЛИ: ПАРТНЕРИ МАЙБУТНЬОГО»

У статті викладено досвід партнерства Тернопільської класичної гімназії в міжнародному проєкті «Школи: партнери майбутнього».

Ключові слова: *партнерство, міжнародна співпраця, становлення сучасного українця.*

Створюючи інноваційний простір для становлення особистості сучасного українця, адаптованого до нових умов життя в Тернопільській класичній гімназії триває постійна робота з налагодження та розширення партнерських зв'язків з освітніми закладами європейських країн.

Міжнародна співпраця – один із стратегічних пріоритетних напрямків діяльності закладів загальної середньої освіти, який сприяє інноваційному розвитку національної освіти та науки, дає можливість обмінюватись кращим досвідом роботи педагогів з метою формування всебічно розвиненої компетентної особистості сучасного українця, налагоджувати учнівське спілкування. Це важливий фактор інтеграції національної системи освіти у світовий освітній простір.

Для вирішення євроінтеграційних питань ефективним є залучення учасників освітнього процесу до участі в міжнародних проєктах та програмах. Як свідчить досвід, така робота стимулює ініціативу і творчість, виховує любов і повагу не тільки до своєї історії та культури, а й до історичного та культурного розвитку інших народів, допомагає самореалізації у великій європейській сім'ї народів; дає можливість підвищувати кваліфікаційний рівень вчителям, збагачувати навчальний потенціал на підставі використання світового досвіду, проводити цікаві спільні заходи.

Складні реалії життя у стані війни ставить перед закладам освіти особливо важливе завдання – забезпечити перевагу позитивних знань, нічим не обмежуючи процес становлення сучасного українця. Освітянам потрібно формувати особистість, здатну до сприйняття сьогодення і творення змін, адаптовану до нових умов життя. Реалізації цих завдань, безперечно, сприяє міжнародне співробітництво. Від того, які внутрішні перетворення ми здійснюємо, від чого відмовляємося і що приймаємо в національну систему освіти від європейських стандартів, буде залежати рівень нашої освіти і науки, ставлення до нас з боку світової спільноти.

У Тернопільській класичній гімназії (ТКГ) з урахуванням результатів моніторингу, аналізу освітнього процесу, на основі прийняття управлінських рішень здійснюється керівництво процесом

становлення сучасного українця, адаптованого до нових умов життя як під час навчання, так і шляхом участі у міжнародному проєкті «Школи: партнери майбутнього».

Із 2008 року триває робота Тернопільської класичної гімназії у Міжнародному проєкті «Школи: партнери майбутнього» (відповідно до укладеної 10.12.2008 року Угоди про співробітництво між громадською організацією «Goethe-Institut» (далі – Гете-інститут) та Тернопільською класичною гімназією від з її 5-кратним продовженням).

Ініціатором проєкту стало Міністерство закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина. Мета даної ініціативи – вибудовування по всьому світу глобальної мережі із 1000 шкіл-партнерів у більше ніж 100 країнах світу, створення активних та довгострокових зв'язків цих шкіл з Німеччиною, сприяння обміну та співпраці між вчителями та учнями.

Тернопільська класична гімназія – один із таких закладів освіти, частинка міжнародної мережі шкіл-партнерів, яка має статус офіційного партнера Федеративної Республіки Німеччина та отримує пряму підтримку у викладанні предмета «Німецька мова» в закладі.

Напрямки діяльності Тернопільської класичної гімназії в Міжнародному проєкті «Школи: партнери майбутнього»

✓ **Підвищення фахового рівня педагогів шляхом участі в міжнародних семінарах та практичних заняттях** (усі учителі німецької мови та охочі вчителі-предметники ТКГ навчалися на курсах підвищення кваліфікації в Німеччині: удосконалили знання німецької мови, опрацювали нові методики викладання предмета. Тематика таких семінарів різноманітна: цікаві аспекти у методиці викладання німецької мови, інноваційні підходи до вивчення іноземної мови, захист навколишнього середовища, формування особистості, готової до прийняття і творення змін тощо);

✓ **створення інформаційної бази для обміну інформацією** (новітні педагогічні технології, форми і методи організації освітнього процесу, науково-методичні та практичні досягнення);

✓ **навчання учнів старших класів у літніх мовних таборах**, які відбуваються у різних містах України, Німеччини, а також Польщі, Туреччини, Литви (за перемоги в конкурсах Гете-Інститут нагороджує кращих учнів стипендіями для навчання на молодіжних мовних курсах. Зокрема 37 учнів ТКГ пройшли двотижневі та тритижневі курси в Німеччині, де вивчали місцеві діалекти та практичну німецьку мову, історію цієї країни, її традиції);

✓ **складання іспитів з німецької мови на здобуття сертифікатів Гете-інституту** (за роки співпраці здобули міжнародні мовні сертифікати з німецької мови близько 300 гімназистів: рівень A1, A2 учні складають в гімназії за участю комісії Гете-інституту, а вищі рівні: B1, B2, C1, C2 – у Києві, Ужгороді, Львові);

✓ **участь учнів та вчителів у заходах Гете-інституту** (на базі Тернопільської класичної гімназії асистенти Гете-інституту провели воркшопи з тем «Падіння Берлінської стіни – об'єднання Німеччини» і «Захист навколишнього середовища»; на основі здобутого досвіду вчителі та учні гімназії підготували власний проєкт на тему «Deutsch macht Spaß» («Німецька приносить насолоду»), який підвищив мотивацію до вивчення німецької мови, удосконалив мовні навички та вміння учнів, розвинув їх загальнокультурну компетенцію);

✓ **можливість спілкуватись із носіями німецької мови** (у ТКГ працювали волонтери: студентка IV курсу Пассауського університету Стефані Шторк ; викладач біології та спорту Хайльброннської школи Крістофер Брейманн);

✓ **зміцнення матеріальної бази закладу** (для зміцнення співпраці та поліпшення матеріальних умов викладання мови Гете-інститут передав учителям і учням гімназії нові підручники, сучасну німецьку навчальну і методичну літературу; технічні засоби: магнітофони, комп'ютери, ноутбуки, мультимедіальний пристрій, відеокамеру, відеопроєктор та ін.);

✓ **можливість брати участь у програмі «Міст до вищої освіти»** (випускниця гімназії як учасниця програми «Міст до вищої освіти» успішно пройшла всі іспити та стала студенткою факультету економічної інформатики Зігенського університету в Німеччині);

✓ **вивчення системи вищої освіти Німеччини** (група наших учнів у рамках програми «BayBIDS» відвідала чотири університети Баварії – у містах Мюнхен, Пассау, Бамберг і Кемптен; у кожному університеті гімназістам надали вичерпну інформацію про особливості навчання та забезпечили можливість прослухати окремі лекції, що мотивувало учнів до вивчення іноземної мови);

✓ **формування компетентностей, які забезпечать учням конкурентоспроможність у європейському та світовому просторах** (участь учнів гімназії у проєктах сприяє розвитку їхньої міжкультурної компетенції, кращому розумінню культури людей з різних країн, вихованню поваги до інших народів, підвищенню мотивації учнів до вивчення іноземної мови, практичного застосуванню ІКТ при виконанні різних завдань);

✓ **зустрічі координаторів проєкту та директорів шкіл – учасників** (щорічно відбуваються зустрічі з координаторами проєкту «Школи: партнери майбутнього» у Києві; раз на три роки – в Німеччині, зокрема в Берліні, Мюнхені, Бонні; організовано зустрічі з керівниками шкіл-учасників проєкту в Україні, зокрема в Тернополі, Рівному, Ужгороді, Сумах, Одесі, Харкові, Вінниці, Херсоні, Хмельницькому);

✓ **участь і перемоги здобувачів освіти в учнівських олімпіадах з іноземної мови на міському, обласному та всеукраїнському етапах;**

✓ **участь у Міжнародному екологічному проєкті «Школа оберігає довкілля»** (важливого досвіду набувають гімназисти, виконуючи завдання проєкту «Школа дбає про довкілля»: досліджуючи екологічну ситуацію в Тернополі, зокрема якість води, повітря, використання електроенергії, вивчаючи флору і фауну рідного краю, дбаючи про корисне харчування, своєчасне вивезення й сортування сміття в місті; учні - автори найкращих робіт на тему «Вивчення екологічного стану водних ресурсів» побували в Німеччині, взяли участь у літніх молодіжних курсах, де перейняли європейський природоохоронний досвід);

✓ **участь у роботі Малої академії наук України** (щорічно наші учні-переможці обласного етапу конкурсу-захисту учнівських наукових робіт МАН на фінальному етапі прибувають у Київ, працюють у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», де відвідують уроки німецької мови, слухають лекції викладачів, проводять дослідження, експерименти).

Роботу ТКГ в проєкті «Школи: партнери майбутнього» широко висвітлено в пресі, зокрема в журналах «Vitamin De» та «Deutsch», газетах «Свобода» і «Вільне життя» (усього – понад 20 публікацій).

Досвід міжнародної співпраці ТКГ, представлений на IX Міжнародній виставці «Сучасні заклади освіти», відзначено золотою медаллю.

Отже, міжнародна співпраця – це важливий напрям діяльності ТКГ, що сприяє інноваційному розвитку освітнього процесу в закладі. Через партнерські зв'язки, використовуючи принципи розуміння та довіри, молодь навчається разом з однолітками різних країн світу розвивати міжкультурне взаєморозуміння, вчиться жити і працювати у глобальному просторі, швидко адаптуватися до нових життєвих умов. Міжнародна співпраця сприяє запровадженню в освітній процес ТКГ інноваційних методів навчання, дає змогу розширювати досвід впровадження інформаційних технологій, формувати ключові компетентності школярів, нові світоглядні засади сучасного освітнього процесу, ширше залучати учнів до науково-дослідницької, пошукової, експериментальної та практичної діяльності в рамках міжнародних проєктів та програм.

Участь у міжнародному проєкті «Школи: партнери майбутнього» докорінно змінила філософію освітнього процесу в ТКГ. Обмін досвідом з європейськими колегами став професійною і життєвою потребою кожного педагога. Завдяки безпосереднім контактам педагогами шкіл-партнерів, у гімназії

активно впроваджуються інноваційні технології критичного мислення, медіавзаємодії, проектно-кооперативного прогнозування, діалогу культур, різнорівневого портфоліо, плюралістичної комунікації.

Перспективи подальшої роботи в міжнародних проєктах вбачаємо у встановленні єврозорієнтованого освітнього середовища, формуванні всебічно розвиненої, адаптованої до життя, компетентної особистості; створенні сприятливих умов у закладі для виявлення і розвитку здібностей учнів, пізнавальної активності та творчої самостійності; набутті діяльнісного досвіду, підвищенні професійної компетентності педагогів; формуванні інформаційної культури всіх учасників освітнього процесу; упровадженні сучасних освітніх особистісно-зорієнтованих технологій на підставі компетентнісного підходу та створенні умов для реалізації освітніх запитів кожного учня; вихованні в учнів любові до України, шанобливого ставлення до роду, сім'ї, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля.

Література

1. Антонюк Т. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти як важливий фактор конкурентоспроможності української освітньої системи. *Наукові записки. Історичні науки*. Остріг, 2013. С.149.
2. Арутюнян О. Україна в процесі євроінтеграції: методичні рекомендації для керівників євроклубів та євrostудій загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів Кіровоградської області, педагогам організаторам для позакласної роботи з європейської тематики. Кіровоград, 2011. 100 с.
3. Бицюра Ю. Рекомендації для учителів інтегрованого курсу «Європейські студії». Київ, 2004. 86 с.
4. Димек Р. Європейський клуб у школі. Навіщо? Як? Чому?: підручник для вчителів та учнів. Варшава, 2006. 110 с.
5. Кремінь В. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). Київ, 2003. 216 с.

ЗМІСТ

Вступне слово міського голови Сергія Надала.....	3
Вступне слово начальника управління освіти і науки ТМР Ольги Похияк.....	4
Вступне слово директора ТКМЦНОІМ Галини Литвинюк.....	5
I. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГІВ.....	6
<i>Галина Литвинюк</i> КОРПОРАТИВНА ШКОЛА СУПЕРВІЗІЇ В КООРДИНАТАХ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ.....	6
<i>Галина Свінних, Жанетта Ханзель</i> СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНОЇ ДОМІНАНТИ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ.....	9
<i>Тетяна Нюня</i> НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ.....	11
<i>Галина Несмашна</i> ОРГАНІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПОТЕРПІЛИМИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ.....	15
<i>Леся Гапон</i> РЕАЛІЗАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ОСВІТНЬО- ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ	17
<i>Галина Федун</i> ІНТЕГРАЦІЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦЬКОЇ ГАЛУЗІ.....	21
<i>Оксана Соловей</i> УПРОВАДЖЕННЯ СМАРТТЕХНОЛОГІЙ І ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ	24
II. НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ТЕРНОПОЛЯ.....	27
<i>Марія Балящук</i> ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІЛОТНОГО ПРОЄКТУ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ ОСВІТИ	27
<i>Олександра Пшеничняк, Любов Литвинець</i> УПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СТРАТЕГІЇ НУШ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ В НАВЧАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	31

Ольга Мочула

Оновлення змісту, методів і форм роботи у початкових класах нової української школи.....36

Інна Гетманюк

Формування життєвих навичок під час викладання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» 38

Ірина Мельничук

Упровадження міжгалузевого інтегрованого курсу «STEM» в освітній процес гімназії.....42

Ірина Геляс

Методичний інструментарій навчання німецької мови 45

Богдан Гринюка

Пізнавально-розвивальні майстер-класи в Тернопільській загальноосвітній школі І–III ступенів № 22.....47

III. РЕАЛІЗАЦІЯ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ОСВІТНІХ ПРОЄКТІВ.....49

Алла Будій

Формування ключових компетентностей у процесі реалізації науково-педагогічного проєкту «Інтелект України».....49

Світлана Попко

Реалізація компетентнісного підходу шляхом упровадження науково-педагогічного проєкту «Інтелект України».....51

Ірина Бачинська

Упровадження всеукраїнського проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» у закладі загальної середньої освіти.....54

Наталія Пасєка

Формування інфомедійної грамотності на уроках історії 57

IV. ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТІВ ЛОКАЛЬНОГО ТА ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РІВНІВ.....59

Лілія Вавринів, Ольга Слободян

10 пріоритетів і виключних переваг інтегрованого курсу «Природничі науки».....59

Ольга Спільніченко

Реалізація інноваційного освітнього експерименту регіонального рівня «Екошкола» в гімназії «Гармонія» 63

V. СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....66

Жанна Боднарчук, Наталія Греняк

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДОШКІЛЬНИКІВ.....66

Тетяна Катрусяк

РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ «ДОШКІЛЬНЯТАМ — ОСВІТУ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ».....70

Алла Гусак

МЕДІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ.....72

Світлана Джуган

КІМНАТИ КОНТАКТУ ЯК СУЧАСНА ФОРМА РОЗВИТКУ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ.....74

VI. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ.....78

Лідія Бачинська, Ольга Вітенько, Олександр Топоренко

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В РАМКАХ МІЖНАРОДНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЄКТУ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ.....78

Олена Зарічна

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ ПРОЄКТ «МОЛОДЬ ДЕБАТУЄ» І ЙОГО РОЛЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА НАСКРІЗНИХ УМІНЬ 80

Марія Бобрик

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....85

Оксана Бойцун, Марія Клименко

ТЕРНОПІЛЬСЬКА КЛАСИЧНА ГІМНАЗІЯ – ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ, АДАПТОВАНОГО ДО НОВИХ УМОВ ЖИТТЯ, НА ОСНОВІ ПАРТНЕРСТВА В МІЖНАРОДНОМУ ПРОЄКТІ «ШКОЛИ: ПАРТНЕРИ МАЙБУТНЬОГО».....90

Освіта Тернополя

Упорядники:

Г.І. Литвинюк, Л.О.Гапон, Г.П.Федун

ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ

КОНЦЕПТИ

ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

ПРАКТИЧНІ КЕЙСИ

ОСВІТЯНСЬКИЙ АЛЬМАНАХ

Дизайнер обкладинки В. Поворозник